

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH
PEDAGOGICKÁ FAKULTA
HISTORICKÝ ÚSTAV

DIPLOMOVÁ PRÁCE

**HOSPODÁŘSKÉ A SOCIÁLNÍ DĚJINY REGIONU VE
VÝUCE DĚJEPISU ZÁKLADNÍCH ŠKOL.
HORNICKÁ MĚSTA PŘÍBRAM A BŘEZOVÉ HORY NA
PŘELOMU 19. A 20. STOLETÍ**

Vedoucí práce: PhDr. Markéta Skořepová, Ph.D.

Autor práce: Bc. Lenka Čiháková
Studijní obor: Anglický jazyk – Dějepis
Ročník: II.

2023

Prohlašuji, že jsem autorkou této kvalifikační práce a že jsem ji vypracovala pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu použitých zdrojů.

V Českých Budějovicích dne 24. 7. 2023

.....

Bc. Lenka Čiháková

Poděkování

Děkuji vedoucí mé práce PhDr. Markétě Skořepové, Ph.D. za její rady, nápady a hlavně obětavost a trpělivost, se kterou tuto práci vedla. Dále děkuji pracovníkům SOkA Příbram a také všem učitelům, kteří si našli čas na vyplnění dotazníku. V neposlední řadě děkuji svým rodičům, kteří mi byli po celou dobu mého studia velkou oporou.

Anotace

První část práce se věnuje proměnám hornických měst Příbrami a sousedních Březových Hor a struktury jejich obyvatelstva v 19. století. V této době se zde začala rozvíjet těžba nerostných surovin, která vedla nejen k hospodářským změnám v regionu, ale především k proměně struktury obyvatelstva i podoby obou měst jako takových. Využita je dosavadní literatura věnovaná dějinám oblasti, dosud neprobádané otázky se pokusil zodpovědět archivní výzkum zaměřený na dochované pamětnické záznamy, archivy měst Příbram a Březové Hory a dochované mapy. Metodologicky se tato část práce opírá o přístupy sociálních a hospodářských dějin.

Druhá část práce se zaměřuje na možnosti didaktické prezentace badatelských poznatků v rámci výuky dějepisu na základní škole. Vychází přitom z předpokladu, že sociální a hospodářské dějiny 19. století jsou na základních školách obecně vyučovány jen málo a s obtížemi a dostupné didaktické materiály navíc mohou jen stěží vystihnout specifickou situaci malých hornických měst ležících mimo hlavní průmyslové oblasti. Důraz je přitom položen nikoli na frontální výuku, ale na aktivizaci žáků v prostoru města a v souvislosti s dochovanými pozůstatky hornické minulosti.

Přílohou diplomové práce jsou didaktické a učební materiály.

Klíčová slova: regionální dějiny, region, základní škola, dějepis

Annotation

The first part of the thesis is devoted to changes in Příbram and the neighboring Březové Hory and the structure of their population in the 19th century. At this time, the mining of silver ore began to develop. It led not only to economic changes in the region, but above all to a change in the structure of the population and the appearance of both cities as such. Existing literature devoted to the history of the area is used. Archival research focused on preserved memorial records, archives of the cities of Příbram and Březové Hory, preserved maps, pictorial documents, tried to answer unexplored questions. Methodologically, this part of the work is based on the approaches of social and economic history.

The second part of the thesis focuses on the possibilities of didactic presentation of research findings within the framework of history teaching at primary school. It is based on the assumption that the social and economic history of the 19th century is generally taught little and with difficulty in primary schools. The available didactic materials can hardly capture the specific situation of small mining towns located outside the main industrial areas. At the same time, the emphasis is not on frontal form of teaching, but on the activation of pupils in the city and in connection with the preserved remains of the mining past.

Didactic and learning materials are attached to the thesis.

Key words: regional history, region, elementary school, history

Obsah

1. Úvod.....	7
2. Literatura.....	9
2. 1 Historiografie průmyslových měst 19. a 20. století.....	9
2. 2 Příbram v regionální historiografii.....	13
2. 2. 1 <i>Dochované prameny ke studiu dějin Příbrami a Březových Hor</i>	18
3. Dějiny Příbrami a Březových Hor.....	20
4. Region a jeho historiografický význam.....	25
4. 1 Region ve výuce dějepisu základních škol.....	26
4. 2 Pojetí výuky z pohledu didaktiky.....	29
4. 3 Rozbor učebnic.....	31
4. 4 Dotazník pro učitele.....	34
4. 4. 1 <i>Exkurze a výukové programy v Příbrami a okolí</i>	37
4. 5 Dotazník pro žáky.....	39
4. 5. 1 <i>Vyhodnocení a výsledky</i>	41
5. Didaktická část: Vybrané kapitoly z dějin Příbrami a Březových Hor.....	45
5. 1 Výuková hodina č. 1 <i>Horník na přelomu 19. a 20. století</i>	47
5. 1. 1 <i>Pracovní list a metodika</i>	50
5. 2 Výuková hodina č. 2 <i>Hornický život a kultura</i>	59
5. 2. 1 <i>Pracovní list a metodika</i>	64
5. 3 Výuková hodina č. 3 <i>Vztahy měšťanů a horníků</i>	81
5. 3. 1 <i>Pracovní list a metodika</i>	89
5. 4 Výuková hodina č. 4 <i>Místní podniky a jejich historie</i>	113
5. 4. 1 <i>Pracovní list a metodika</i>	116
5. 5 Výuková hodina č. 5 <i>Stříbrorudné doly na Příbramsku</i>	121
5. 5. 1 <i>Pracovní list a metodika</i>	123
6. Závěr.....	129
7. Seznam pramenů, literatury a internetových zdrojů.....	133
7. 1 Prameny.....	133
7. 2 Literatura.....	134
7. 3 Internetové zdroje.....	139
8. Seznam příloh.....	140
8. 1 Mapy.....	140
8. 2 Tabulky.....	140
8. 3 Obrázky.....	140
9. Přílohy.....	141
9. 1 Učitelské dotazníky.....	141

1. Úvod

Tato diplomová práce se věnuje problematice výuky hospodářských a sociálních dějin přelomu 19. a 20. století v prostředí základních škol. Zaměřuje se na středočeská horní města Příbram a jejího dnešní části Březové Hory, které se řadily k nejvýznamnějším průmyslovým sídlům v tehdejší monarchii. Toto téma jsem si vybrala, protože z regionu pocházím a v průběhu let jsem si vybudovala silný vztah jak k městu, tak k jeho historii. S místními dějinami jsem se ale seznámila až po střední škole, a to prostřednictvím práce průvodce v hornickém muzeu na Březových Horách. Žádný z učitelů nikdy nevěnoval této významné části historie pozornost. Tato vzpomínka spolu se studiem na pedagogické fakultě vedla k myšlence zkoumání možností výuky hospodářských a sociálních dějin v prostředí základních škol. V rámci své bakalářské práce jsem se navíc věnovala životu místních horníků ve sledovaném období.

Dějepis je v posledních letech jedním z nejdiskutovanějších předmětů v prostředí českého školství. Spekuluje se zejména nad tím, co je a není ve výuce důležité. Obecně převládá myšlenka, že největší důraz by měl být kladen na moderní dějiny. Učiteli se v současné době nabízí široké spektrum nejrůznějších podpůrných materiálů, nebo i zveřejněných rozhovorů s pamětníky jednotlivých období.¹ Navíc existuje řada podpůrných skupin, kde můžou učitelé čerpat inspiraci pro badatelské hodiny.

Dějiny 19. století stojí poněkud stranou pozornosti, i když nelze zpochybnit, že existuje mnoho možností, jak žáky vzdělávat o tématech charakteristických pro toto období. Nicméně je patrné, že určité kapitoly jsou z výuky vynechávány, nebo jim není věnován dostatečný prostor (což může být způsobeno malou časovou dotací v porovnání s obsáhlým tematickým plánem škol). V porovnání s ostatními obdobími se může 19. století zdát nezajímavé a těžko uchopitelné. Témata z 19. století by ale naopak z tematických plánů neměla být vynechána, jelikož slouží k pochopení pozdějších událostí. Cestou k pochopení složitých procesů 19. století mohou být právě regionální dějiny.

Prvním cílem práce bylo ve vztahu k Příbramsku zjistit, jaké znalosti mají místní žáci o regionálních dějinách a jestli mají přehled o místopisu města v jeho nejslavnějším období, k čemuž sloužilo zadání krátkého dotazníku. Druhá fáze zkoumání směřovala na učitele a jejich pojetí výuky regionálních dějin. Dotazovaní dějepisci pocházeli

¹ <https://www.moderni-dejiny.cz/> nebo také databáze pamětníků, kterou vytvořila organizace Paměti národa: <https://www.pametnaroda.cz/cs> Ověřeno ke dni 1. 7. 2023.

z okruhu do 15 kilometrů od Příbrami. Na základě výsledků těchto šetření byla vytvořena komplexní sbírka materiálů do hodin dějepisu v 8. až 9. ročníku, které v sobě propojily vnitřní a venkovní aktivity. Jejich účelem bylo seznámit žáky poutavě s historií měst Příbrami a Březových Hor. Metodicky se sbírka, jež tvoří 5. kapitolu předložené práce, opřela o moderní didaktické prostředky. Některá cvičení lze propojit s moderní technikou (počítač, tablet nebo mobil). Dílčí témata sociálních dějin obou měst na přelomu 19. a 20. století byla rozdělena na kratší kapitoly, jejichž součástí je kromě vlastního výkladu k danému tématu i didaktický a metodický komentář k přiloženým materiálům.

Poznatky jsem čerpala z rozsáhlé literatury, vztahující se k historii města Příbrami, ale kvůli srovnání a širšímu kontextu bylo třeba věnovat pozornost i moderním zpracováním dějin jiných průmyslových měst. Bylo nutné provést i archivní výzkum, dostupných archiválií ze Státního okresního archivu Příbram, neboť bylo nutné najít odpovědi na některé otázky, kterým se věnují historikové dalších průmyslových měst. Jednalo se zejména o níže uvedené otázky sociálně historického zaměření:

Jak se rozrůstala Příbram v průběhu 19. a 20. století hospodářsky? Jaká řemesla se zde rozvíjela?

Jaké byly vzájemné vztahy mezi měšťany a horníky?

Byla mezi horníky vyšší kriminální činnost? Dostávali se do konfliktů s měšťany?

Veškeré didaktické pomůcky, které byly v této práci zahrnuty, byly před odevzdáním vyzkoušeny na žácích 8. ročníku nejmenované základní školy v Příbrami. Na základě rozboru hodin a postřehů získaných od žáků jsem materiály finálně upravila, aby při jejich aplikaci nenastaly problémy.

2. Literatura

2. 1 Historiografie průmyslových měst 19. a 20. století

Dlouhé 19. století bylo stoletím velkých změn, ale i rozmachu průmyslu a obchodu. Nejlépe bylo možné změny pozorovat na rozvoji měst, ve kterých probíhala industrializace.² Starší centra těžby nebo výroby buďto úplně zanikla, nebo se zde modernizoval pracovní postup, což vedlo k rychlé proměně celých regionů. Hospodářské dějiny měst mají v české historiografii dlouhou tradici. Jedním z prvních historiků, který se věnoval rozvoji měst z hospodářského hlediska, byl již před polovinou 20. století brněnský profesor Bedřich Mendl. Ten výzkum provedl na hlavním městě, Praze.³ V následujících desetiletích se průmyslovým městům 19. a 20. století věnovala pozornost zejména v prostředí lokálních sborníků a dalších periodik. Hlavní cílem bylo hledání důvodů rozvoje regionu a zkoumání odchylek vývoje oproti jiným částem českých zemí.⁴ Téměř výhradně se dějiny měst propojovaly s celkovým vývojem průmyslového regionu.

Z novodobějších výzkumů průmyslových měst se jasně vyprofilovala moravská a slezská historiografie, kde již od devadesátých let 20. století výzkum průmyslových měst sílil a současně reflektoval moderní zahraniční přístupy.⁵ Renesanci hospodářského dějepisectví průmyslových oblastí a měst umožnil Milan Myška, který shrnul dosavadní přístupy a vykreslil nové možnosti, které obor může využít.⁶ Věnoval se hornické Ostravě a okolním oblastem, pro které bylo zkoumání projevů industrializace v regionu tradicí. Samostatný výzkum hospodářských dějin měst v současnosti začaly nahrazovat progresivní metody bádání zahrnující i otázky sociálních dějin.

Poměrně oblíbené jsou výzkumy propojující dějiny měst se specifickými sociálními tématy, jaké realizoval na příkladu Moravské Ostravy Martin Jemelka. Vedle

² Téma průmyslové revoluce a formování nové společnosti bylo oblíbené zejména za dob komunismu. Dobové publikace v sobě zahrnovaly rysy propagandy a třídního boje. I přes to bylo napsáno mnoho kvalitních publikací. Například Jaroslav PURŠ, *Průmyslová revoluce. Vývoj pojmu a koncepce*, Praha 1973. Po revoluci se zájem o obor postupně obnovoval v průběhu 90. let. Příkladem jsou publikace předních českých historiků hospodářských a sociálních dějin. Například Zdeněk JINDRA – Ivan JAKUBEC, *Hospodářský vzestup českých zemí od poloviny 18. století do konce monarchie*, Praha 2015; Jozef FALTUS – Václav PRŮCHA, *Všeobecné hospodářské dějiny 19. a 20. století*, Praha 2003; Milan MYŠKA, *Rytíři průmyslové revoluce. Šest studií k dějinám podnikatelů v českých zemích*, Šenov u Ostravy 1997.

³ Viz Bedřich MENDEL, *Vývoj řemesel a obchodu v městech pražských*, Praha 1947.

⁴ Napříč republikou začaly vznikat regionální sborníky. Například Vlastivědný sborník Podbrdská, Vlastivědný sborník Vysočiny nebo odborný časopis *Hospodářské dějiny* vycházející od roku 1978.

⁵ Ákoš PAULINYI, *Průmyslová revoluce. O původu moderní techniky*, Praha 2002.

⁶ Podobně tomu bylo i s výzkumem dělnické společnosti, od které se po roce 1989 mnoho autorů odvracelo. Oproti tomu v Německu nebo v Rakousku se zkoumalo dál, pouze z jiné perspektivy. Více: Lukáš FASORA, *Dělník a měšťan. Vývoj jejich vzájemných vztahů na příkladu šesti moravských měst 1870–1914*, Praha 2010, s. 7.

toho se věnoval ještě průmyslovému městu Zlín, proslavenému díky Baťovu koncernu.⁷ Ostravsko bylo zpracováno i z hlediska sociálně antropologického, po vzoru Jacques Le Goffa prostřednictvím souborné publikace *Člověk v Ostravě v XIX. století*. Dějiny města zde byly jakýmsi výchozím bodem pro zkoumání jednotlivých sociálních skupin a jejich vývoje v prostředí dynamicky se rozvíjející Ostravy.⁸

V této souvislosti nelze přehlédnout knihu z nakladatelství Lidové noviny *Ostrava*. Hornická minulost v ní byla prezentována jako jakási vlna, která roku 1828 rozpoutala změnu ve způsobu obživy místních. Průmyslová revoluce, i když na Ostravsko přišla o něco později, změnila během několika málo let všechny sféry života obyvatelstva. Z okolí úplně vymizelo zemědělství. Vlivem rozsáhlých pracovních migrací obyvatelstva se budovaly komunikační struktury a nové tratě a cesty. Zároveň s tím souvisela i změna sociálních struktur. Na sklonku 19. století ve městě převažovali obchodníci a řemeslníci. S důlními pracemi se z těchto skupin stala regionální menšina. Velký počet zaměstnanců a finanční zisky vedly k tomu, že místní důlní podniky měly volnou ruku a aktivně se zapojovaly do lokální politiky, ve které prosazovaly vlastní zájmy. Jako všude jinde, i zde byla znatelná snaha monarchie demonstrovat své bohatství na výnosném ložisku. Ostrava jako taková se v této práci prezentovala doslova jako moderní a vlajkové město monarchie. Tím bezpochyby byla, a to i přes problémy, ke kterým v rámci těžby docházelo (přelidnění v koloniích, důlní neštěstí ad.).⁹ Fasora zařadil Moravskou Ostravu do kategorie „prudce industrializovaných měst“, jehož důsledkem bylo potlačení původních tradičních vrstev obyvatelstva.¹⁰

To ovšem neplatilo pro jiné moravské město, Brno, které se rovněž stalo předmětem zkoumání v oblasti hospodářských a sociálních dějin. Ve městě a jeho periferiích se od šedesátých let 18. století začala ve velkém zpracovávat bavlna, proto si také získalo přezdívku moravský Manchester. Na rozdíl od Ostravy autoři ve svých dílech popsali o poznání mírnější proces industrializace tamního průmyslu. S tím souvisel i vývoj vzhledu města, ze kterého se nestalo město průmyslové, ale spíš řemeslnicko-obchodní.¹¹ Bylo to způsobeno zejména dlouhou řemeslnou tradicí v regionu.

Na rozvinutou výrobu v předprůmyslovém období ovšem nenavázala známá centra těžby stříbrné rudy v Kutné Hoře a Jihlavě. Ta byla nejstaršími hornickými městy

⁷ V dobovém tisku se o něm psalo jako o „firemním městě“. Martin JEMELKA – Jakub ŠTOFANÍK, *Víra a nevíra ve stínu továrních kominů*, Praha 2020, s. 62.

⁸ Milan MYŠKA – Aleš ZÁŘICKÝ (edd.), *Člověk v Ostravě v 19. století*, Ostrava 2007.

⁹ Blažena PRZYBYLOVÁ a kol., *Ostrava*, Praha 2013, s. 175–176.

¹⁰ L. FASORA, *Dělník a měšťan*, s. 174.

¹¹ Vše to popsal L. Fasora. L. FASORA, *Dělník a měšťan*, s. 175.

v Čechách. I samotný název města Kutné Hory a jeho založení bylo odvozeno od důlních prací. Ze všech sídel zmíněných v této kapitole, byla Kutná Hora jediná, se kterou byla těžba spojena od samého začátku historie města. Zpočátku se vyvíjela jakoby na periferii dění a samotné město vzniklo až spojením několika hornických osad. V souvislosti s nejslavnější érou dějin Kutné Hory a Jihlavy v období vrcholného středověku se kromě dolování stříbra často zmiňují i kulturně významné památky, které zde díky této činnosti vznikaly.¹²

Výše zmíněná průmyslová města jsou ta, jejichž průmyslovou minulost aktivně zkoumají historikové za pomoci moderních historiografických metod. Regionální dějiny se formovaly již od středověku, kdy se doboví kronikáři zajímali o vývoj měst, ve kterých žili. V oblibě zůstaly až do současnosti. Platformou pro publikování aktuálních výzkumů se zejména v druhé polovině 20. století staly odborné časopisy a sborníky například *Hospodářské dějiny*, *Studie k sociálním dějinám*. S rozvolněním poměrů po roce 1989 a s tím související „svobodou slova“ se vedle toho začaly vydávat četné publikace, články a brožury, které byly více či méně kvalitní.¹³ Mnoho z nich ale neneslo takřka žádnou hodnotu v podobě nově provedených výzkumů.

Průmyslová města a města s hornickou činností se v literatuře a tisku dlouhodobě komplexně prezentovala jako vzorová, ze kterých si ostatní města měla brát příklad, a to zejména v meziválečném období.¹⁴ Současné výzkumy ale naznačují, že tomu tak mnohdy nebylo. Horníci a pracovníci v těžkém průmyslu byli adorováni komunisty. Takže jakým způsobem se regionální střediska těžby prezentovala a prezentují?

S dějinami hornických měst se pojí několik často zmiňovaných odborných pojmů, které se mimo jiné staly součástí výuky dějepisu na základních a středních školách. Prvním je urbanizace, což byl proces, v rámci kterého se území začalo přizpůsobovat potřebám rostoucího města.¹⁵ S tím se pojila i zvýšená koncentrace lidí v jednom prostoru. Tento proces se skloňoval zejména v kontextu nastupující industrializace, kdy se měnil ráz krajiny ve prospěch probíhající těžby a nárůstu pracujícího obyvatelstva.¹⁶ Z pohledu historika bylo možné na urbanizaci pohlížet jako na vytváření městských sítí, a ne jenom na jejich rozšiřování.¹⁷ V případě středověkých měst

¹² Renata PISOVÁ, *Jihlava*, Praha 2009, s. 39; Ján KULICH, *Kutná Hora*, Libice nad Cidlinou 2002.

¹³ Josef BARTOŠ – Jindřich SCHULZ – Miloš TRAPL, *Regionální dějiny. Pojetí, poslání, metodika*, Olomouc 2004, s. 41.

¹⁴ M. JEMELKA – J. ŠTOFANÍK, *Víra a nevíra*, s. 62.

¹⁵ *Nový akademický slovník cizích slov*, Praha 2007, s. 839.

¹⁶ Více na stránkách <https://web.natur.cuni.cz/~slamak/demo.html> Ověřeno ke dni 2. 3. 2023.

¹⁷ Více Pavla HORSKÁ – Eduard MAUR – Jiří MUSIL, *Zrod velkoměsta – Urbanizace českých zemí a Evropa*, Praha 2002, s. 54.

se ze všech typů měst nejdynamičtěji rozvíjela právě města horní. Prvním byla Jihlava, po ní následovala na konci století taktéž stříbrorudná Kutná Hora. Velmi podobným rozvojem ale prošla i Příbram, ačkoliv zde výtěžky nedosahovaly takové míry jako ve známějších oblastech. Středověká horní města tedy v průběhu staletí prošla intenzivními změnami, přičemž na konci 18. století došlo k úplnému úpadku, který byl způsoben vyčerpáním nerostných zdrojů. Urbanizační aktivity v moderních centrech těžby se oproti tomu projevovaly stavbou rozsáhlých technických budov a tvorbou nových dopravních sítí. Tak tomu bylo například v Ostravě. Spolu s tím se ale vytvořila úplně nová městská infrastruktura, která s sebou přinesla nové styly bydlení a celkového vnímání městského prostoru. Z původního feudálního městečka vlivem urbanizace nezbylo takřka nic.¹⁸

Dalším diskutovaným procesem byl demografický vývoj v oblastech těžby. U středověkých ložisek docházelo v průběhu staletí k přílivu německých horníků, čímž se také vysvětluje původní hornická mluva, která se skládala z počestělých německých výrazů. Populace měst ale v průběhu 15. století klesla, zejména v důsledku husitských válek, jelikož z měst postupně odcházeli němečtí obyvatelé.¹⁹ Pro novější oblasti byla typická migrace vesnického obyvatelstva do center těžby. V industrializovaných regionech se vyprofilovala jakási migrační strategie, tzv. „útěk z venkova“. Spočíval v odlivu mladých lidí z venkovských oblastí do průmyslových center, která poté ovšem chudla.²⁰ Tento proces je spojován zejména s Ostravskem nebo Brněnskem, kde vznikala již zmíněná města ve městech.²¹

¹⁸ Blažena PRZYBYLOVÁ a kol., *Ostrava*, Ostrava 2013, s. 175.

¹⁹ Tamtéž, s. 67.

²⁰ Jana MACHAČOVÁ – Jiří MATĚJČEK, *Nástin sociálního vývoje českých zemí 1781–1914*, Praha 2010, s. 434.

²¹ O problematice soužití hornických rodin s mladými zaměstnanci, kteří neměli nárok na vlastní byt v kolonii, píše Martin Jemelka. Martin JEMELKA, *Populace Šalamounské hornické kolonie v Moravské Ostravě (1890–1930)*, *Historická demografie* 28, Praha 2004.

2. 2 Příbram v regionální historiografii

Příbram byla v pramenech zmiňována již od středověku.²² Jednalo se o významné centrum těžby stříbrné rudy. O založení Příbrami a jejích dolů psal i raně novověký kronikář Václav Hájek z Libočan.²³ Později, v éře po třicetileté válce, se v areálu známého putovního místa Svatá Hora zabydlel učenec Bohuslav Balbín. Soustředil se na její historii, které věnoval několik knih.²⁴ Příbram a Březové Hory krátce zmínilo několik topografických příruček.²⁵

Odborná historiografie se v regionu začala formovat v průběhu 19. století. Historik Stanislav Polák později určil jako milník začátku historického zájmu o místní doly rok 1875. Tedy rok, kdy bylo na dole Vojtěch dosaženo tisícimetrové hloubky za pomoci jediného těžního lana.²⁶ O městech Příbram a Březové Hory se psalo zejména v kontextu hospodářského vývoje oblasti v 19. a později 20. století. Pro toto období byly typické práce, které čerpaly z písemné evidence zdejšího horního závodu. Předními autory byli zejména učitelé z místní Vysoké školy báňské. Nejednalo se o klasické studie pracující s historickými prameny, ale spíše o přehled vývoje místního průmyslu a těžby. Jak zmínil Polák, do historie města se nikomu příliš nechtělo, a to hlavně kvůli torzovitosti pramenů, a tím pádem i složitějším možnostem pro výzkum.²⁷

V období monarchie vycházely regionální příručky, které měly za cíl nalákat turisty do rozvíjejícího se průmyslového města. Jednou z nich byl *Průvodce po Příbrami a okolí hlavně též po příbramských dolech*, který na svou dobu velice poutavě shrnul zajímavosti z obou měst a jejich okolí.²⁸ K významným stavbám byla vždy přidána zajímavost z historie, kterou chtěl autor nalákat k návštěvě těchto staveb. Jednalo se o nejúspěšnější příručku v regionu. Zajímavá byla také složením autorského kolektivu. Hlavním autorem byl Josef Hrabák.²⁹ Několik kapitol si mezi sebe rozdělili historikové nově založeného místního muzea, jako například Ladislav Malý (kapitola o Svaté hoře a výletech po okolí). Malý se věnoval zejména vlastivědné tematice. Jeho nejznámějším

²² První písemná zmínka pocházela z doby vlády Jana Lucemburského, který Příbram povýšil na městečko. *Ottův slovník naučný, Ilustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí*, díl 20 Pohora-Q.V., Praha 1903, s. 668.

²³ Jan LINKA (ed.), *Václav Hájek z Libočan, Kronika česká*, Praha 2016.

²⁴ Slavné poutní místo údajně založil rytíř Malovec. Bohuslav BALBÍN, *Historiae Beatissimae Virginis In Sancto Monte Societatis Iesv, Avctarivm I.*, Praga 1665.

²⁵ Jaroslav SCHALLER, *Topographie des Königreichs Böhmen. Achter Theil, Berauner Kreis*, Prag – Wien 1788, s. 114–131; František PALACKÝ, *Popis království Českého*, Prag 1848.

²⁶ Stanislav POLÁK, *Příbramská historiografie*, Vlastivědný sborník Podbrdská 1, 1966, s. 101.

²⁷ Tamtéž, s. 101.

²⁸ Josef HRABÁK, *Průvodce po Příbrami a okolí hlavně též po příbramských dolech*, Příbram 1893.

²⁹ Josef Hrabák mimo jiné sepsal německo-český hornický slovník. Josef HRABÁK, *Terminologický slovník hornický*, Příbram 1888.

počinem byla publikace, která vyšla až za první republiky, *Příbramsko a Dobříšsko*.³⁰ Velice poutavě a srozumitelně v ní popsal vývoj obou regionů z pohledu geologického, ale i historického (od pravěku do jeho doby). Na publikaci je zároveň poznat intenzivní heuristická práce.³¹

Z tohoto ovzduší se vyprofiloval František Klíma, podle Poláka jediný historik své doby. Klíma se jako jeden z prvních pustil do výzkumu dějin města, které zamýšlel vydat jako jednotnou knihu, ale práci nedokončil a publikoval pouze vybrané kapitoly.³² Od roku 1914 byl navíc ředitelem městského archivu. Právě díky němu se vrátily do archivního depozitáře některé archiválie, které byly v průběhu 19. století odvezeny.³³ Vedle toho za dob první republiky vznikla i kniha od místního horního zaměstnance Julia Diviše. Ačkoliv se svými cíli nelišila od ostatních hornických odborných knih, její čtení nebylo tak náročné na znalost odborných pojmů. Navíc věnoval i kapitoly dělnickým poměrům a výši odměn.³⁴

O vzhled do života zaměstnanců místních dolů se pokusil místní učitel Karel Valta. Technické údaje čerpal z knih důlních odborníků, mimo to nastínil i sociální poměry místních horníků. Hlavním pramenem pro něj byly informace od pamětníků a lidí z jeho okolí (sám žil na Březových Horách), ale i lidová slovesnost. Doposud vzniklým knihám ale chyběla jakákoliv kritičnost, zejména vůči hornímu závodu. Zároveň se autor nevyjádřil vůči pomyslné „nadvládě“ Příbrami nad Březovými Horami. Ty totiž byly až do poloviny 19. století pod přímou správou Příbrami. Díky důlní činnosti Příbram velmi zbohatla. Nejednalo se však o odbornou historiografickou práci, ale spíše o beletrii na pomezí s etnografií.

Poválečné období a padesátá léta se nesla v duchu výzkumu hospodářských dějin, které se začaly jasně profilovat jako samostatný obor a formovaly své hlavní metody. V tomto období se již dá i v regionu hovořit o historících, jako je věda zná dnes. Mezi ty nejvýznamnější patřil Jiří Majer, nebo několikrát zmíněný Stanislav Polák. Majer se specializoval zejména na výzkum hornictví na Příbramsku. Podával o něm zprávy do mnohých historických periodik. Polák, budoucí ředitel Státního okresního archivu

³⁰ Ladislav MALÝ, *Příbramsko a Dobříšsko*, Příbram 1930.

³¹ Podrobněji se jeho životu a práci věnovala Barbora ČERNOTÍKOVÁ, *Kapitoly ze života Ladislava Malého (1862–1956)*, bakalářská práce, České Budějovice 2018.

³² Klímu v jeho práci ovlivnily myšlenky Gollovy školy. V mládí se totiž mimo jiné účastnil jeho seminářů. To se promítlo na formě jeho výzkumu. S. POLÁK, *Příbramská historiografie*, s. 105.

³³ Citace pochází ze speciálního dílu Vlastivědného sborníku Podbrdská. S. POLÁK, *Okresní archiv v Příbrami. Průvodce po archivních fondech a sbírkách, fond Města, městečka a vsí*, Vlastivědný sborník Podbrdská 20, 1982, s. 45.

³⁴ Julius DIVIŠ, *Státní doly na stříbro a olovo v Příbrami*, Příbram 1926.

v Příbrami, měl mimo hornictví zájem i o celkové dějiny Příbrami a regionu. Vzhledem k rozsáhlému seznamu všech prací a příspěvků, které za svého života vydal, je možné ho označit za jakéhosi zakladatele moderní regionální historiografie Příbramska.

Významným posunem bylo založení Vlastivědného sborníku Podbrdsko. Regionální sborníky se zaměřením na sociální témata, etnografii a vlastivědu byly v šedesátých letech obecně oblíbené. První díl byl vydán roku 1966 a těšil se velkému úspěchu u historické obce. Hned v první díle, na kterém se vedle Poláka a Majera podíleli další místní historikové Gustav Hofman nebo Jaroslav V. Bezděka, byly shrnuty všechny dosavadní poznatky a výzkumy, které o regionu dosud vznikly. Stanislav Polák navíc jeden z příspěvků věnoval zmapování příbramské historiografie v průběhu staletí. Přínosem této krátké stati bylo zejména zhodnocení místního městského archivu a odůvodnění jeho neúplnosti. Polák velmi podrobně vylíčil samotný vznik a rozvoj archivu, který byl velmi komplikovaný. Navíc zde i nastínil, že mnoho archiválií bylo v průběhu 19. století odcizeno, takže je městský archiv neúplný. Z hlediska historického poznání byla nejvýznamnější čísla Vlastivědného sborníku Podbrdsko, která vycházela za dob socialismu. Dodnes tvoří základní odrazový můstek pro moderní výzkumy dějin regionu i dílčích aspektů hospodářských dějin obecně.

Vedle klasických hornických témat se prosadili také autoři, kteří věnovali pozornost vybraným kapitolám kulturních dějin regionu. Zajímavý byl například příspěvek od Františka Suchého o hornické stravě. Nejednalo se o studii, protože zde pouze vypsál několik typických hornických receptů, nejspíše z nějaké vlastní staré kuchařky (zdroj neuvedl, pouze jména autorek receptů). Do podoby studie téma později rozvinuly Jarmila Šťastná a Vlasta Kiliánková.³⁵ Z obou příspěvků ale vyplynuly předpokládané výsledky – stravování bylo velmi chudé. Další oblíbenou kapitolu, která měla své místo takřka ve všech dílech sborníku, byly zvyklosti, tradice nebo vlastivěda kraje.³⁶ Jmenovitě je rozvíjela například Olga Skalníková.³⁷ Zajímala se o tradiční hornická řemesla, zejména řezbářství a betlémářství. Samotný výzkum domácí výroby na pozadí průmyslového moderního města je velmi zajímavým tématem. Horníci, jejich ženy a starší děti si tímto alespoň částečně přivydělávali,

³⁵ Vlasta KILIÁNKOVÁ – Jarmila ŠŤASTNÁ, *Strava horníků na Příbramsku ve druhé polovině 19. a na počátku našeho století*, Vlastivědný sborník Podbrdsko 8–9, 1974–1975, s. 286–311; František SUCHÝ, *Příspěvek k hornické stravě na Příbramsku*, Vlastivědný sborník Podbrdsko 3, 1969, 232–235.

³⁶ Vlastivědným badatelem tohoto období byl také mimo jiné Jindřich V. Bezděka. Okresní archivář se věnoval historii kraje, místních názvů, ale i dějinám vesnic a vesniček v okolí Příbrami.

³⁷ Olga SKALNÍKOVÁ, *Hornická lidová tvořivost*, Vlastivědný sborník Podbrdsko 13, 1978, s. 37–63. Domácká výroba byla rozpracována českým etnografem Vladimírem Scheuflerem. Vladimír SCHEUFLER, *Domácká výroba na Příbramsku*, Vlastivědný sborník Podbrdsko 13, 1978, s. 65–85.

a to napříč hornickými regiony, jak se Skalníková zmínila (saské Krušnohoří, Banská Štiavnica ad.). Ženy se mimo jiné často věnovaly šití rukavic nebo navlékání růženců.³⁸

V porevolučním období sborník částečně změnil název. Z *Vlastivědného sborníku Podbrdsko* zůstalo jen *Podbrdsko*. Kvalita prací neklesala, spíše se ale zacyklila na často se opakujících tématech: hornictví, dějiny místních spolků, slavné události atd. Odklon od hospodářských a podnikových dějin od 90. let, poté, co přestaly být oficiálně podporovaným a vyžadovaným tématem, lze v české historiografii sledovat všeobecně. Regionálně se o dějinách hornictví psalo a píše dodnes, nejedná se ale o výzkumné práce, jako spíš o rešerše starších textů. Dalo by se tvrdit, že zájem o výzkum dějin hornictví jako takový klesnul. Přitom k obohacení poznání se přímo nabízejí výzkumy archiválií ze SOkA Příbram ve spojení s dokumenty uloženými v podnikovém Archivu státního podniku Diamo.

Mimo studie bylo napsáno i několik knih specializovaných na hornickou minulost, které lze z pohledu obsažených informací řadit mezi kompilační díla, které spíše shrnovala již zjištěné poznatky.³⁹ Strukturálně si byly navíc velmi podobné, to samé platilo i pro použitou literaturu. Přínosem Ježkových *19 kapitol* bylo popsání posledních let těžby stříbra na Příbramsku (v sedmdesátých letech byla těžba ukončena). Kniha *Město stříbra a slávy* byla zase vydána k výročí založení místních dolů.

V současnosti vycházejí na Příbramsku knihy, které lákají obecnou veřejnost, přínos historické vědě bohužel často stojí stranou. Je možné se domnívat, že příliš velká náklonost k tématům, která čtenářská veřejnost vyhledává, vedla k tomu, že se místní výzkumy v porevolučním období už dále takřka nevyvíjely a nereflektovaly moderní metody a proudy myšlení. Z metodologického hlediska se výzkumy jaksi zacyklily v minulém století. Zde je opět potřebné srovnání s Ostravskem a badatelskou skupinou, která vznikla okolo osobnosti Milana Myšky. Ten se spolu se svými žáky, kteří v současnosti působí napříč Českou republikou, snažil o zapojení moderních metod zahraničního výzkumu do prostoru české hospodářské a sociální historiografie.

Symbolickým vrcholem éry psaní o průmyslové historii byla kniha *Příbram*, vydaná k osmistému výročí založení města. V ní byly opět shrnuty všechny dosavadní vědomosti a znalosti o regionu.⁴⁰ Ačkoliv se autoři o okolnostech vzniku knihy nijak

³⁸ Více se hornickým tradičním řemeslům a rozárnictví – tedy výrobě růženců, se už na konci druhé světové války věnoval Svatopluk Havrlík. Svatopluk HAVRLÍK, *Lidové umění na Příbramsku*, Pardubice 1945.

³⁹ Vladimír JEŽEK, *19 kapitol o březohorském rudním revíru*, Příbram 1981; Václav JEŽEK a kol., *Město stříbra a slávy*, Příbram 1966.

⁴⁰ Věra SMOLOVÁ a kol., *Příbram*, Příbram 2017.

nevyjádřili, je možné se domnívat, že v rámci její přípravy vytvořili nové shrnutí všech doposud vydaných děl, do kterého promítli také své dílčí výzkumy. Kniha obsahovala dvacet kapitol. Jednotlivě si je rozdělil autorský kolektiv, přičemž co kapitola, to místní odborník na dané téma. Kapitolu o hornictví a městě Březové Hory se ujal současný ředitel hornického muzea Josef Velfl.⁴¹ V čele redakčního týmu stála Věra Smolová. Současná ředitelka SOKA Příbram se zabývá spíše každodenností některých skupin v regionu a od 19. století se odklání. Ve svém nejnovějším díle například přiblížila raněnovověkou historii města očima místního mlynáře. Pro výzkum využila široké spektrum pramenů, jak evidenčních, tak osobních. Mlynáři měli zejména v počátcích těžby významné postavení, jelikož voda, která proudila jejich mlýny, byla využívána pro těžbu.⁴²

O regionálním a kulturním dědictví psal nedávno zesnulý Jan Čáka. Jeho publikace se pohybovaly na hraně beletrie a z toho důvodu byly čtenářsky velmi oblíbené. Věnoval se mimo jiné i zvyklostem a tradicím na Příbramsku. Prostřednictvím knihy *Kráčím starou Příbramí*⁴³ navíc čtenář mohl nahlédnout do života před a poválečné Příbramí očima pamětníka. Hlavní metodou práce byla bezesporu metoda oral history.

Zatímco za komunistické totality byly hospodářské dějiny a dějiny dělnictva podporovaným tématem, a tudíž byl Příbramsku věnován adekvátní odborný zájem, současná regionální tvorba reaguje na čtenářskou poptávku po kulturních dějinách jako i dost možná na nostalgii starých časů. Ze současných historiků, kteří se věnují kulturní historii, je to například Lenka Blažková.⁴⁴

Předložená práce částečně metodologicky a tematicky vychází z autorčiny bakalářské práce *Sociální poměry horních dělníků Hlavního horního závodu na stříbro a olovo sv. Karla Boromejského (1880-1890)*. Zde jsem zkoumala, jak se vyvíjela v průběhu let sociální skupina místních horníků ve stříbrorudných dolech. Ačkoliv již mnoho prací na toto téma v regionu vzniklo a o důlní technice je možné říct, že už je dokonale historiograficky zpracována, dosud se výzkum dostatečně nesoustředil na specifické modernizační procesy 19. století, které se v ostatních regionech běžně

⁴¹ Josef Velfl se vedle dějin hornictví v 19. století věnuje i místní uranové těžbě a odrazu druhé světové války na Příbramsku. Zejména v případě studií a publikací o hornictví 19. století se jedná o rešeršní práce. Josef VELFL, *120 let březohorské důlní katastrofy*, Podbrdsko 20, 2013, s. 139–150; Josef VELFL, *K účasti americké armády na osvobození Příbramska v květnu 1945*, Podbrdsko 5, 1998, s. 169–181.

⁴² Věra SMOLOVÁ, *Mlynář Martin Fiala jinak Kocour*, Příbram 2021.

⁴³ Jan ČÁKA, *Kráčím starou Příbramí*, Příbram 1998.

⁴⁴ Lenka BLAŽKOVÁ, *Řezbář Antonín Mácha a jeho vliv na příbramskou řezbářskou tradici*, Podbrdsko 19, 2012, s. 129–156.

zkoumaly.⁴⁵ Základním pramenem pro bakalářskou práci se staly tzv. knihy osazenstva (německy *Mannschaftsbuch*),⁴⁶ ze kterých vznikla souborná databáze v programu Microsoft Excel, o celkovém počtu 2 038 horních zaměstnanců.⁴⁷

2. 2. 1 Dochované prameny ke studiu dějin Příbrami a Březových Hor

Prameny vhodné pro studium dějin Příbrami a Březových Hor v 19. století jsou umístěny na několika místech. Nejobsáhlejší je sbírka Státního okresního archivu v Příbrami, který spadá pod Státní oblastní archiv v Praze. Moderní archiv byl založen brzy po návštěvě Josefa Emlera, který se do Příbrami vypravil, aby opsal některé listiny do svého registáře. Zdůraznil, že písemnosti úřední povahy by se měly uchovávat, jelikož jsou to plnohodnotné historické prameny.⁴⁸ Došlo k několikrát opakovanému stěhování archivních dokumentů. Od středověku totiž byly uchovávány na různých místech. Zároveň se jich několik v průběhu let ztratilo nebo bylo odcizeno. Zakladatelem organizovaného archivu byl přistěhovalc František Klíma.⁴⁹

V archivu se ke sledovanému období dochovalo největší množství pramenů evidenční povahy. Jako například záznamy z obecních voleb a seznamy voličů. Dále z hlediska evidence obyvatel to byly seznamy měšťanů (1820–1947), seznamy obyvatel podle domovních čísel, seznam držitelů domovních listů.⁵⁰ Hřbitovní kniha, seznam hrobů a pohřbených na městském hřbitově v Příbrami (1977–1959) není v archivu dlouho, jelikož byla nedávno objevena u Technických služeb města Příbrami. Dále se zde nachází prameny k místním školám – Báňské akademii, hornímu učilišti, měšťanských a obecních škol. Prameny v sobě zahrnují údaje o hospodaření, učitelích, ale i o interních problémech.⁵¹

Archiv města Březových Hor se nachází na stejném místě. Oproti příbramskému není tak obsáhlý. Navíc nespočet archiválií bylo zničeno vlivem nesprávného zacházení a uchovávání. Několik let se nacházel v jedné z březohorských tělocvičen, ve vlhku,

⁴⁵ Jednalo se například o výzkum pracovní migrace nebo profesionalizace obyvatelstva. Krátce se o něm zmínil místní historik Stanislav Polák. Stanislav POLÁK, *Historický úvod, Příbram*, Vlastivědný sborník Podbrdská 11–12, 1977, s. 11–52.

⁴⁶ Jako *Mannschaftsbuchy* se mimo jiné označovaly i poddanské seznamy vedené mnohde do první poloviny 19. století.
⁴⁷ Na rozdíl od jiných průmyslových oblastí byly knihy osazenstva kompletní. Z historiků s nimi pracovala například Jana Brabencová. Jana BRABENCOVÁ, „*Knihy osazenstva“ průmyslových podniků jako pramen při zkoumání migrace a pracovních poměrů dělnictva*, in: Sborník k dějinám 19. a 20. století, Praha 1986, s. 377–394.

⁴⁸ Stanislav POLÁK, *Okresní archiv*, Vlastivědný sborník Podbrdská 20, 1982, s. 44.

⁴⁹ Tamtéž, s. 45.

⁵⁰ Tamtéž s. 54

⁵¹ Stížnost na fyzické trestání na dívčí škole v Příbrami, včetně popisu uplatňovaných trestů se nachází ve fondu SOkA Příbram.

což způsobilo nenávratné škody. Archiválie byly přesunuty až místním badatelem Antonínem Šilhanem, který je využil ve své práci. Po jeho smrti se archiválie přesunuly do okresního archivu v Příbrami.⁵² Archivní fond obsahuje zejména úřední dokumenty – volební seznamy, domovské listy místních. Z hospodářských pramenů jsou to například účetní knihy městské pokladny nebo knihy týkající se důchodů.

V archivu se nachází pouhý zlomek dokumentů, které se týkají místního horního závodu. Důvodem je skutečnost, že po ukončení těžby v regionu se veškeré důlní areály převedly pod správu státního podniku Diamo. Souběžně byl zřízen podnikový archiv, kde jsou uloženy takřka všechny písemnosti z fungování místních stříbrorudných závodů. Budova archivu se nachází v areálu uranového dolu č. 15, nedaleko od Příbrami. Součástí archivu je několik oddělených okruhů archiválií – vedle hospodářských pramenů (ceník rud, hospodaření závodu, prodejů a výkupů pozemků), to jsou i prameny z běžné úřední práce (korespondence, hlášení, stvrzenky, knihy o provozu dolů). Zároveň zde je uložena takřka celá agenda bratrské pokladny, pojišťovací instituce, která fungovala vedle horního závodu. V ní se nachází členské knížky zaměstnanců, stanovy a výše poplatků napříč roky. Vedle toho je možné zkoumat i katastrální, geologické a jiné mapy.

⁵² Stanislav POLÁK, *Okresní archiv*, s. 59.

3. Dějiny Příbrami a Březových Hor

Příbram je jedním z nejvýznamnějších hornických měst v Čechách už od dob středověku. Město na počátku 19. století na důlní těžbě takřka nijak neprofitovalo, jelikož se v problematickém období 18. století, kdy doly opět stagnovaly, zbavilo takřka všech podílů z místní těžby.⁵³ Zlomek těžby, který si město nechalo, postupem let začal vynášet. Příliv finančních prostředků vedl k bohatnutí městské kasy. Velké částky se od čtyřicátých let 19. století se vydávaly zejména na úpravy města, jako byla renovace náměstí, opravy budov, rozšiřování obytné zóny.⁵⁴

Na mapách 1 a 2 lze vidět, jak se Příbram rozrůstala s přílivem nových pracovních sil. Jádro města se v průběhu staletí takřka nezměnilo. Na hlavním náměstí se už nenacházel hřbitov při kostelu sv. Jakuba. Začala se rozšiřovat příměstská oblast kolem hlavních ulic (Milínská, Plzeňská, Březnická a Pražská). Zároveň na mapě č. 2 je možné pozorovat formování nových podniků v okolí železniční tratě. Ta se plánovala jako součást odbočky z České západní dráhy.⁵⁵ Finální směr dal dráze březnický inženýr Jan Muzika.

O moderním rozvoji města je možné hovořit od konce 18. století. V tomto období se změnil systém městské správy a s tím i systém správy hospodářských ploch.⁵⁶ Po objevu hlubinných ložisek stříbrné rudy se navíc do podbrdské metropole začaly přesouvat významné instituce, jako například báňské ředitelství, které sídlilo vedle radnice. Dále byla v průběhu 19. století otevřena horní škola, i báňská akademie, později přejmenována na Vysokou školu báňskou. Zároveň byla jedinou vysokou horní školou v tehdejší Předlitavsku. Příbram se stala také studentským městem, protože se sem za studii přestěhovalo mnoho zájemců o vzdělání. Důvodem založení školy byly mimo jiné vzrůstající počty důlních katastrof a tím pádem i potřeba vyučení kvalifikovaných odborníků.⁵⁷

⁵³ Josef VELFL, *Příbram*, Praha 2010, s. 12

⁵⁴ V. SMOLOVÁ, *Příbram*, s. 266–267.

⁵⁵ Leopold ŠMILAUER, *Vzpomínky na stavbu železnice z Rakovníka do Protivína a na jejího budovatele březnického rodáka inženýra Jana Muziku*, Praha 1935, s. 17.

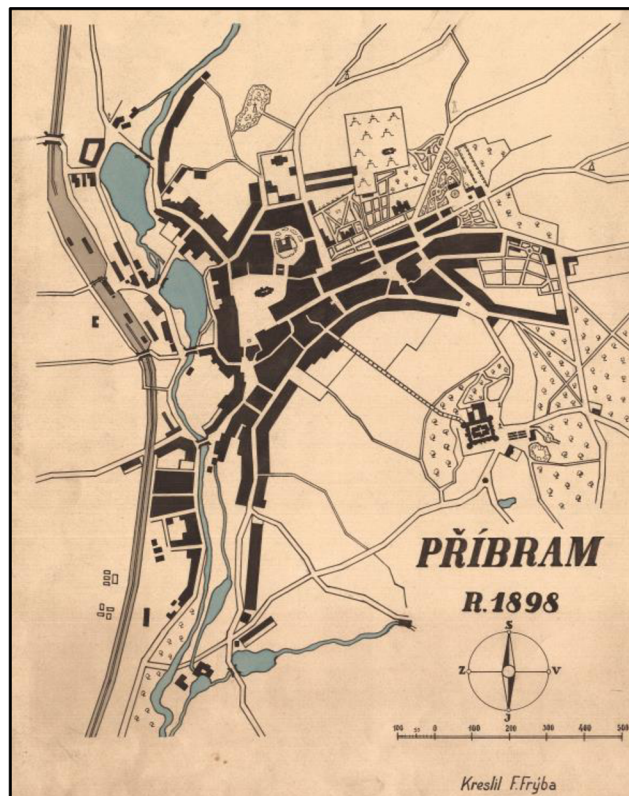
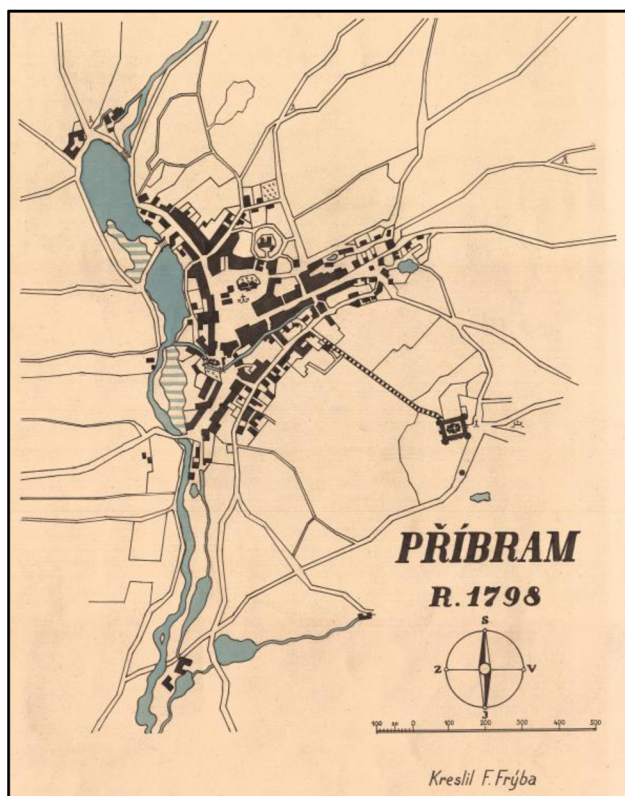
⁵⁶ Stanislav POLÁK, *Okresní archiv*, s. 36.

⁵⁷ Vysoká škola báňská zde sídlila až do roku 1945, kdy byla na základě Benešova dekretu přemístěna do Ostravy, kde sídlí dodnes.

Mapa č. 1

Mapa č. 2

Příbram v roce 1798 (autor František Frýba) Příbram v roce 1898 (autor František Frýba)

Zdroj: SOA Praha, SOKA Příbram, *Sbírka map a plánů*, netříděno.

Z hlediska místní správy není na místě vypisovat veškeré zástupce, kteří se vystřídali v čele příbramské radnice. Od roku 1850 se Příbram osamostatnila. Správa města se od té doby dělila na takzvaný *obecní výbor*, ve kterém měl hlas i místní horní úřad, a *obecní představenstvo*. V čele výboru byl starosta, někdy také zvaný *měšťanosta* nebo *purkmistr*.⁵⁸ Tuto funkci nejčastěji vykonávali příslušníci místní inteligence – učitelé, profesori z vysoké školy báňské, nebo bohatí měšťané.

Na Příbramsku bylo možné pozorovat minimálně dvě migrační vlny. První, slabší, proběhla v 16. století a byla mimo jiné spojena s povýšením Příbrami na královské horní město. Druhá, silnější vlna byla způsobena zaražením vojtěšské šachty roku 1776, a tedy nově otevřenými pracovními možnostmi. Do města proudili obyvatelé z Jílového, nebo Jáchymova.⁵⁹ Vlivem přílivu nových pracovních sil se zvětšovala obě města. Na Březových Horách se začaly stavět kolonie, a to v blízkosti místních dolů. I Příbram se vlivem průmyslového rozvoje zvětšovala a budovaly se zde nové továrny

⁵⁸ V SMOLOVÁ, *Příbram*, s. 288.

⁵⁹ Stanislav POLÁK, *Historický úvod. Příbram*, Vlastivědný sborník Podbrdská 11–12, 1977, s. 11–52.

a hospodářské budovy. Na přelomu 19. a 20. století se efektivně využil potenciál, který nabízel areál Svaté Hory – jedno z nejnavštěvovanějších poutních míst v tehdejší Rakousku Uhersku. Podnikatelský potenciál zde rozvinula například firma na poutní zboží Reichner a Weil.

Co do počtu obyvatel se Příbram řadila mezi malá města. V roce 1869 byla Příbram podobně velká jako například České Budějovice nebo Kladno. Andrle je ve svém kartogramu zařadil mezi města s počtem obyvatel mezi 10 000 20 000. V této kategorii zůstala Příbram i k roku 1900, vedle Klatov nebo Pardubic.⁶⁰

Tabulka č. 1

Počet obyvatel ve zkoumaných lokalitách

	1850	1869	1880	1890	1900	1910	1921
Březové Hory	x	2787	3710	5124	5543	5104	3857
Příbram	7820	9455	11171	13412	13576	13321	11810
Zdaboř	83	145	176	207	302	342	281

Zdroj: Retrospektivní lexikon obcí československé socialistické republiky 1850–1970, díl 1, svazek I., Brno 1978, s. 180.

Tabulka č. 2

Počet domů ve zkoumaných lokalitách

	1869	1880	1890	1900	1910	1921
Březové Hory	258	301	358	407	428	418
Příbram	666	699	856	940	1018	1104
Zdaboř	16	17	20	30	39	41

Zdroj: Retrospektivní lexikon obcí československé socialistické republiky 1850–1970, díl 1, svazek I., Brno 1978, s. 181.

V obou městech žila početná skupina hornických zaměstnanců. Horníci a měšťané žili od sebe v podstatě odděleně. Zatímco prvním se stavěly v průběhu 19. století rozsáhlé kolonie – jak v Příbrami, tak výrazněji na Březových Horách, druzí žili zejména v historickém centru Příbramě (Pražská, Březnická, Milínská, nebo Plzeňská ulice). Interakce těchto skupin probíhala zejména v prostředí místních obchodů nebo hostinců. Horníci měli svoje vlastní zábavy, stejně tak měšťané. Na veřejném prostoru se hornická obec projevovala při poutích, hornických parádách, nebo demonstracích za lepší pracovní podmínky nebo zvýšení mezd. Horníci navíc takřka nijak nezasahovali do místní samosprávy. V časovém rozmezí mezi lety 1880 až 1920 bylo v Příbrami do knih

⁶⁰ Augustin ANDRLE, *Vývoj československých měst 1869–1970*, Geografický časopis 1978, s. 126–149.

měšťanů zapsáno pouze několik desítek horníků.⁶¹ Měšťanství s sebou neslo vedle volebního práva i povinnosti, které byly zakotveny v úvodu zmíněné knihy. Pokud se například měšťan stal politicky nepohodlným nebo se dopustil vážného trestného činu, bylo mu měšťanství odebráno.⁶² Březové Hory se vyvíjely odlišně. Město vzniklo z původně německé osady, která zde byla založena v 16. století. Původně zde žili horníci, patřili pod správu vedlejší Příbrami. Tak tomu bylo až roku 1689, kdy se osada mohla začít označovat jako samostatná obec. Vlivem rozšířené hornické činnosti a s tím spojené větší migrace do center těžby se zvýšil na Březových Horách počet obyvatel a ves se postupně rozrostla v městečko. Příbram byla k roku 1880 víc než dvojnásobně velká co do počtu obyvatelstva. Vysoké výnosy dolování způsobily, že město získalo na konci 19. století titul královské horní město. V tabulce se nachází také původně samostatná vesnice Zdaboř, která byla stejně jako Březové Hory připojena k Příbrami.

Pro Březové Hory se nezachovalo takové množství pramenů, z kterých by bylo možné čerpat informace o historii vývoje města. Svůj vliv na to měla i historie místního archivu, který kvůli nedostatečné péči místních nepřečkal do dnešní doby. Ze starších pramenů čerpal mimo jiné Antonín Šilhan. V kartonu jeho paměti, které jsou dosud nezpracovány uloženy v SOKA Příbram, se nacházejí mimo jiné opisy pamětní knihy města a některé prameny a archivní záznamy z novin. Na Březových Horách se podle jeho zpráv údajně od středověku zjišťovala přítomnost stříbra pod zemí pomocí virgule. Ucelené prameny o místní těžbě se nacházejí v archivu Diamo.

Město Březové Hory vzniklo z původní hornické osady, která se nacházela na březovém vrchu v místě dnešního prokopského kostela.⁶³ Jako osada byla pod správou Příbrami až do roku 1797. Tehdy došlo k částečnému osamostatnění města a Březové Hory získaly vlastního rychtáře. V roce 1841 se z osady stalo důlní městečko⁶⁴ a o sedm let později se úplně osamostatnilo.⁶⁵ Roku 1897 jim císař František Josef I. udělil titul královského horního města, privilegium a nový znak.

Místní obyvatelé byli většinou hornického původu. Mnoho z nich žilo v hornických ulicích Prokopské a Mariánské. Dále se zde nacházely rozsáhlé kolonie, které nechal vybudovat horní závod pro své zaměstnance. Kolonie se nacházely v sadech,

⁶¹ SOKA Příbram, Archiv města Příbram S, *Seznam měšťanů královského horního města Příbrami*, inv. č. 141, č. knihy 141.

⁶² Tamtéž, s. 2–3.

⁶³ Jan ČÁKA, *Březové Hory*, Příbram 1979, s. 4.

⁶⁴ Karel VALTA, *Po stopách utrpení a slávy hornictva na Příbramsku*, Příbram 1935, s. 42.

⁶⁵ Jan ČÁKA, *Podbrdskem od městečka k městu*, Litomyšl 2001, s. 201.

pojmenovaných po oblíbeném řediteli závodu Jiljím Jarolímkovi.⁶⁶ Život v koloniích znemožňoval dělnickým rodinám uživit se z vlastních zdrojů, proto si mnoho z nich spořilo na vlastní kus půdy. Některé rodiny žádaly horní závod o pronájem doposud nezastavěných pozemků v blízkém okolí důlních areálů. Jako například rodina Matěje Partonovského, který s ženou žádal horní závod roku 1814 o pronájem pozemku.⁶⁷ SOkA Příbram disponuje rozsáhlým souborem se žádostmi o pronájem pozemků. Již zmíněný Antonín Šilhan vybrané žádosti přepsal do své kroniky (některé až z roku 1819). Originály byly podle přípisu na konci strany uloženy v *báňském ředitelství ve svazku reversů*.

Na „Horách“ i Příbrami se demograficky i hospodářsky podepsal úpadek místní stříbrorudné a olověné těžby, který se postupně začal projevovat od konce 90. let 19. století. V případě Příbrami šlo o částečný odliv zisků z těžby, ze kterého se ovšem „vzpamatovala“ ve 40. letech, kdy se zde začal těžit uran a místní rudní horníci získali nové pracovní příležitosti. Březové Hory se vlivem krize a mocenských vztahů v padesátých letech 20. století staly součástí Příbrami. Nevole obyvatelstva vůči tomuto rozhodnutí je mezi místními patrná dodnes. Z Březových Hor je nyní městská část Příbram VI.

⁶⁶ K. VALTA, Po stopách, s. 39.

⁶⁷ SOkA Příbram, Archiv města Březové Hory, *Kronika Březových Hor (rukopis, výpisky, autor Antonín Šilhan)*, inv. č. 915, kart. 44, netřízeno.

4. Region a jeho historiografický význam

Region se v odborné literatuře definuje jako ohraničený územní celek, který spojuje několik specifických znaků. Obvykle jsou to například sociální, hospodářské, anebo kulturní znaky, kterými se liší od okolních oblastí. V moderní výuce dějepisu je znalost vlastního regionu vnímána jako nezbytně důležitá, jelikož částečně formuje osobní identitu. O zkoumání regionů projeví historikové zájem v šedesátých letech 20. století. Zemí s nejdelší tradicí výzkumu regionu v Evropě je Francie.⁶⁸ Fenomén regionálně zaměřených výzkumů se mimo jiné promítnul do lokálních učebnic, které svou kvalitou a metodikou patří k evropské špičce a jsou mimo jiné překládány do českého jazyka.⁶⁹

Dlouho se vedly spory o to, jaké je to pravé uchopení regionálních dějin. Podobně tomu je i v české historiografii, kde se v průběhu let vytvořily dvě názorové skupiny, co se týče nahlížení na samotný obor. Jedna ze skupin zastává teorii, že regionální dějiny nejsou samostatným oborem, ale pouze součástí obecných dějin a nelze je oddělovat, protože existují pouze jedny dějiny. Druzí mají za logické uvažovat jen nad „regionálním určením“, tedy nad tím, že veškeré události se děly na nějakém místě.⁷⁰

Za průkopníka regionálních dějin lze považovat historika a archiváře Františka Roubíka. Ideově vycházel z prací Josefa Václava Šimáka, na kterého navázal. Jeho práce jsou důležité, jelikož v nich přesně stanovil význam historické vlastivědy. V *Příručce vlastivědné práce* se vymezil vůči tradiční definici, tedy že vlastivěda je věda o vlasti. Podle něj tento obor spíše zkoumá vývoj obyvatelstva určitého území v průběhu let a snaží se určit, jaké faktory tento vývoj ovlivňovaly. Ve zkoumání zohlednil i přírodní podmínky.⁷¹ Určil základní metody a problémy výzkumu. S vlastivědou se úzce pojí i geografické vymezení oblasti, respektive historická geografie.⁷² Zároveň byl zastáncem myšlenky, že regionální a všeobecné dějiny nejsou dva oddělené obory. Naopak, oba mají stejnou váhu, i když mnohdy se na regionální dějiny pohlíží jako na méně kvalitní. Tato teorie je v dnešní době podpořena lokálně psanými příručkami a několikrát vydanými díly místních laických badatelů.

⁶⁸ Regionální studie zde začaly vznikat už v 18. století. Více v Milena LENDEROVÁ, *Region, regionalismus, regionalizace (Vývoj pojetí ve Francii)*, Sociologický časopis, 1992, s. 554.

⁶⁹ Martin IVERNEL – Patrick MOUGENET a kol., *Histoire-Géographie 6e, Manuel de l'élève*, Paris 2016.

⁷⁰ Josef BARTOŠ – Jindřich SCHULZ – Miloš TRAPL, *Regionální dějiny. Pojetí, poslání, metodika*, Olomouc 2004, s. 5–6.

⁷¹ František ROUBÍK, *Příručka vlastivědné práce*, Praha 1947, s. 11.

⁷² František KUTNAR – Jaroslav MAREK, *Přehlední dějiny českého a slovenského dějepisectví*, Praha 2007, s. 908., F. ROUBÍK, *Příručka*, s. 31.

Se vzrůstající popularitou dějin regionu od meziválečného období souvisely i lepší podmínky jak pro badatele, tak pro vydávání odborných publikací a článků. Vrcholným dílem regionálního výzkumu se stal *Příběh Ouběnic* od jednoho z nejznámějších historiků Josefa Petráně. Autor v něm věnoval pozornost kulturnímu, hospodářskému a sociálnímu vývoji jedné vesnice na Benešovsku. Pro výzkum využil archivní práci, kterou propojil s informacemi z odborné a regionální literatury. Ouběnice zároveň ukotvil vývoj obce do obecného vývoje v českých zemích. Propojil dvě roviny, jak je nastínil o desetiletí dříve Roubík.

Bezesporu existují díla z regionálních dějin, která svou kvalitou vyčnívají. Na trhu se ale objevují i publikace, které jsou často kritizovány pro svou neodbornost a nepřesnost. Problém ale tkví v tom, že se mnozí uznávaní historikové od svého regionu odklánějí a zaměřují se na jiné oblasti historického bádání. Některé práce profesionálních historiků jsou často tak složitě napsané, že laika odradí. Učiteli na základní škole potom nezbyvá nic jiného, než studovat starší práce, nebo využít tyto „popularizace“ a předávat nepřesné informace žákům. V horším případě se zažité nepřesnosti přenesou do výukových pomůcek – do učebnic.

4.1 Region ve výuce dějepisu základních škol

Dějepis je jedním z nejvýznamnějších výukových předmětů základního vzdělání. Jeho didaktika se poměrně často měnila, což se vždy odvíjelo od aktuálního politického režimu, který byl u moci.⁷³ Žádný jiný naukový předmět se netěší takovému zájmu jak veřejnosti, tak odborníků. Ve společnosti se v posledních letech diskutuje, co je pro výuku důležité.⁷⁴ Obecně převládají popularizační publikace a materiály, které se zaměřují na zajímavosti z dějin. Existují ovšem i díla, která přispívají k pochopení kontextu historického vývoje.⁷⁵ Dějepis je součástí vzdělávací oblasti Člověk a společnost. Tematický plán se v průběhu let měnil tak, aby naplňoval kompetence, potřebné k výchově moderního občana a člena společnosti. V rámci nedávné revize Rámcového vzdělávacího programu došlo k obecným rozšířením

⁷³ Iva STUHLÍKOVÁ – Tomáš JANÍK a kol., *Oborové didaktiky. Vývoj – stav – perspektivy*, Brno 2015, s. 289.

⁷⁴ Markéta LUKÁŠKOVÁ, *Co vás v dějáku neučili*, Praha 2022.

⁷⁵ Jedná se například o vtipné komiksy z tvorby anonymního autora s přezdívkou Jaz. Jaz, *Opráskí sčeskí historje*, Praha 2013.

a propojení předmětů s moderními technologiemi tak, aby „*odpovídal požadavkům výuky v 21. století*“.⁷⁶

Nelze nepřehlédnout, že zatímco se pozornost upíná zejména k dějinám 20. století, mnohá další významná období zůstávají stranou. Je to způsobené částečně zaměřením vyučujících, částečně malou časovou dotací. Obecně se na běžných základních školách dějepis vyučuje po dvou hodinách týdně, v osmých ročnících je to potom pouze jedna hodina týdně. Přitom z hlediska důležitosti je učivo osmého ročníku naprosto klíčovým k pochopení vývoje a fungování budoucí moderní společnosti. Náplní tematického plánu je především dlouhé 19. století, ukončené první světovou válkou. V devátém ročníku se dál navazuje meziválečným obdobím a končí devadesátými lety 20. století.

Pro výuku učebního celku 19. století je možné vycházet z výše popsaného teoretického schématu.⁷⁷ První možností je nahlížet na regionální dějiny z hlediska komplexního a zkoumat je odděleně od obecných dějin. To s sebou nese mnoho pozitiv, ale i negativ. Pokud se učitel rozhodne je učit jako samostatnou souvislou kapitolu, dělá tak často na úkor jiných témat. Druhou možností je věnovat se regionálním dějinám průběžně v rámci větších kapitol, což v praxi znamená, že například v bloku výuky o středověké kolonizaci se věnuje prostor založení města, ve kterém se nachází daná ZŠ/gymnázium. V případě průmyslových měst je výuka regionálních dějin moderní doby logickou součástí očekávaného výstupu „*vysvětlí podstatné ekonomické, sociální, politické a kulturní změny ve vybraných zemích a u nás, které charakterizují modernizaci společnosti (D-9-6-01)*“.⁷⁷ Dějepisáři se zároveň nabízí několik východisek, která může využít v hodině o dějinách města, potažmo regionu.

V oborových diskuzích se skloňují zejména metody, ve kterých je učitel pouze pozorovatelem a jeho práce v hodině je minimální, přičemž hlavním aktérem pedagogického procesu je žák. Obecně je po několik let viditelný i odklon od tradiční formální metody, ve které učitel přednáší látku žákům, od kterých se následně vyžaduje interpretace získaných poznatků. Výukové metody se od sebe liší, mimo jiné, postavením žáka ve vzdělávacím procesu. Velmi diskutovaný je v tomto ohledu frontální způsob výuky, kdy je nejdůležitější postavou ve vzdělávacím procesu učitel, který sděluje informace a žáci je pasivně přijímají. Je to zároveň prokazatelně nejméně efektivní forma výuky, jelikož se nerozvíjí samostatnost a kritické myšlení žáka. Druhou možností je

⁷⁶ <https://revize.rvp.cz/> Ověřeno ke dni 27. 2. 2023.

⁷⁷ J. BARTOŠ – J. SCHULZ – M. TRAPL, *Regionální dějiny*, Olomouc 2004, s. 6.

využití některých z individualizovaných forem výuky.⁷⁸ Nejčastější z nich jsou exkurze. Patří do skupiny venkovních forem výuky a obvykle v sobě zahrnuje progresivní přístupy v učení (pozorování, pokus atd.).⁷⁹

Další možností, jak pojmout výuku v této oblasti je tzv. projektová výuka. S tou přišli pedagogové John Dewey a William Heard Kilpatrick už v první polovině 20. století.⁸⁰ Pro žáky je to nejvhodnější forma, jelikož sami na základě zadání převezmou kontrolu nad svou prací a jsou nuceni se samostatně rozhodovat.⁸¹ Pro projekt je klíčových pět fází: jako první je nezbytně nutná motivace, která se dělí na dva typy, vnitřní a vnější. Vnitřní motivace spočívá v tom, že žák sám vnímá, že se chce vzdělávat a zároveň s tím je pro něj poznání přínosem. K vnější motivaci oproti tomu dochází, pokud je zdrojem motivace někdo jiný než sledovaný. Cílem pro vnější motivovaného tak není vlastní poznání, ale například dobrý výsledek (jednička).⁸² Dalšími stavebními kameny jsou třídění zdrojů a historických pramenů, reflexe vyzkoumaných informací, produkt projektu (výsledná práce, například projekt na počítači, nebo na papíře) a závěrečná reflexe, v rámci které zhodnotí svou práci a postupy.⁸³ Projektová výuka motivuje žáky k samostatné práci, respektive práci ve skupině, ve které je pro ně klíčové řešení problému, time management, komunikační a intrapersonální dovednosti. Významně se tudíž posilují soft skills, tedy soubor klíčových schopností potřebných pro fungování dospělého člověka v moderní společnosti, na které se ve školství mnohdy zapomíná.⁸⁴

⁷⁸ Moderní metody výuky zejména naukových předmětů (dějepis, přírodopis, občanská výchova atd.) jsou přehledně shrnuty v díle *Moderní didaktika* od Roberta Čapka. Mnohé z nich propojují vybrané principy výuky na alternativních školách, jako je waldorfská škola, Montessori či Začít spolu. Robert ČAPEK, *Moderní didaktika*, Praha 2015.

⁷⁹ Renata ŠIKULOVÁ – Karel NEPRAŠ, *Odkud a kam směřuje venkovní výuka? Historie, současnost a trendy ve venkovní výuce v kontextu vzdělávacích teorií*, *Pedagogická orientace* 31, 2022, č. 2, s.158–177.

⁸⁰ Denisa LABISCHOVÁ, Blažena GRACOVÁ, *Příručka ke studiu didaktiky dějepisů*, Ostrava 2008, s. 63.

⁸¹ Jana KRATOCHVÍLOVÁ, *Teorie a praxe projektové výuky*, Brno 2006.

⁸² Isabella PAVELKOVÁ, *Motivace žáků k učení. Perspektivní orientace žáků a časový faktor v žákovské motivaci*, *Pedagogika* 47, 1997, s. 16–19.

⁸³ Anna TOMKOVÁ – Jitka KAŠOVÁ – Markéta DVOŘÁKOVÁ, *Učíme v projektech*, Praha 2009.

⁸⁴ Na důležitost rozvoje soft skills, tedy doslova „měkkých dovedností“ dlouhodobě upozorňuje Robert Čapek. Robert ČAPEK, *Liný učitel: Jak učit dobře a efektivně*, Praha 2018.

4. 2 Pojetí výuky z pohledu didaktiky

V moderní didaktice existují tři druhy přístupů k učení. První povrchový se vyznačuje vnější motivací žáka, který se chce absolvováním předmětu hlavně vyhnout neúspěchu, a tak memoruje vše, co je potřeba. Ve výsledku dané látce neporozumí, případně ji záhy zapomene. Druhým druhem je strategický přístup, ve kterém je žakovou hlavní motivací získat co nejlepší skóre (nebo známku), a předejít tak ostatní spolužáky. V cíli pak dochází ve třídě k rozdílné úrovni porozumění. Třetí, a také nejefektivnější přístup, je hloubkový. Žák má motivaci skutečně předmětu porozumět, být schopný pracovat s fakty a z nich pak samostatně vyvodit výsledky. S tímto přístupem jde tedy ruku v ruce motivace vnitřní, jelikož se žák skutečně chce naučit danou věc pro sebe a pro svůj rozvoj.⁸⁵ Tato teorie přístupů k učení, kterou vytvořil N. J. Entwistle, se velmi přesně dá přenést na současnou výuku dějepisu na základních školách.

Jak se zmiňuje Petty, pro takzvanou kognitivní školu je klíčové činnostní učení (angl. *learning by doing*) a pokládání otázek, které vedou k nalezení smyslu učení se nové látky.⁸⁶ Pokud si žák zformuje význam, pak dochází k hlubokému učení, na naučené se snáze navazuje nová látka. Toto je přístup kognitivismu. Pro to, aby byl žák k procesu učení motivovaný, slouží nejrůznější kognitivní přístupy. Pro výuku regionálních dějin by navíc mělo být zajištění motivace poněkud snazší. Jedná se přeci o žákům blízké téma, protože v regionu žijí. Smyslem a důvodem, proč se o té, které věci učit, by mohlo u žáků být poznání vlastního okolí a města.

Jak ale převést myšlenku *learning by doing* a kognitivismu do výuky regionálního dějepisu? Klíčové je *prodat* žákům danou látku a také jim dát důvod, proč se jí zabývat. Na důvod si ale v rámci warm-up aktivit, jako brainstorming mohou přijít sami. K čemu jim tedy je zkoumání dějin města. Například ke zjišťování, jak žili místní obyvatelé nebo jaké problémy museli místní lidé, včetně jejich předků, v minulosti řešit.

Samostatná činnost by měla studenty provést jednotlivými fázemi učení, aby bylo možné považovat proces za úspěšný. Podle *Bloomovy taxonomie kognitivních cílů* má v rámci všech předmětů žák projít celkem šesti stupni učení, a to dle následujícího:

⁸⁵Jiří MAREŠ, *Styly učení žáků a studentů*, Praha 1998, s. 39.

⁸⁶ Geoffrey PETTY, *Moderní vyučování*, Praha 2013, s. 13.

1. Znalost učiva; žák si osvojí faktografické poznatky z dané lekce, ví kde, kdy, proč a jak se věc stala
2. Porozumění učivu; žák umí nejrůznější vztahy a situace vysvětlit a zná souvislosti
3. Aplikace; na základě znalosti a porozumění žák umí osvojené znalosti aplikovat na jiné situace a události
4. Analýza; žák pracuje na rozboru dané látky a zkoumá jednotlivé dílčí prvky
5. Syntéza; žák skládá dohromady nabyté informace a snaží se z nich poskládat celek
6. Hodnocení; žák kritizuje nebo naopak vyzdvihuje klady dané problematiky, je schopný si svůj názor podpořit argumenty, reflektuje svou práci a hodnotí, jak se k otázce či problému postavil a jaké metody využil.⁸⁷

V konkrétním případě je ideálním prostředkem pro uplatnění této taxonomie například projektová výuka nebo metoda INSERT. Základem obou je znalost a porozumění. V rámci projektu mohou žáci aplikovat znalosti, jak prostřednictvím tvorby projektu na čtvrtky, nebo 3D modelu. V metodě INSERT začínají informacemi, které už znají a balí na ně další, nové. Žáci pracují s odborným textem, který hodnotí příslušnými znaménky. Fajfka znamená, že žák danou věc zná, otazník symbolizuje neznámou informaci, které žák nerozumí, mínus že nesouhlasí a vykřičník, že ho informace překvapila a je pro něj v textu významná.⁸⁸ Je na učiteli, kolik znaků chce využít, ale protože se jedná o komplexní metodu, je nutné si na ni vyhradit víc jak jednu vyučovací metodu. Díky ní je možné zjistit, co žáci o tématu vědí a co je pro ně novinka. Dalšími efektivními metodami jsou například badatelská lekce, kde žáci pracují s badatelskou otázkou, ke které hledají informace v knihách, na internetu nebo na dalších místech. Všechny zmíněné metody jsou začleněny v dílčích úkolech sborníku.

⁸⁷ Robert FISHER, *Učíme děti myslet a učit se. Praktický průvodce strategiemi vyučování*, Praha 1997, s. 30.

⁸⁸ R. ČAPEK, *Moderní didaktika*, Praha 2015, s. 304.

4. 3 Rozbor učebnic

Učebnice je jednou z nejčastějších didaktických pomůcek pro učitele a žáky.⁸⁹ Podle některých starších studií učebnice musí obsahovat ucelený výklad učiva daného ročníku.⁹⁰ Zároveň by text v ní měl odpovídat potřebám žáka v dané třídě. Strukturou a obsahem má pomáhat ve výuce a má být dílčím prostředkem pro učení se práce s textem. Zároveň by se ale nemělo jednat o jedinou didaktickou pomůcku, kterou učitel v hodině využívá.⁹¹ Zejména v případě dějepisu je pro žáky nutné od prvního ročníku (6. třída) se učit práci s textem, a to nejen odborným, ale i dobovým. Nedílnou součástí je například i práce s historickými prameny (transliterovanými) a obrazovými materiály, se kterými se žáci učí pracovat. Díky starším pracím se navíc učí kriticky hodnotit informace a pracovat s nimi. V poslední době je funkce učebnice ve výuce dějepisu značně zpochybňována, a to i kvůli dlouhodobé diskusi o tom, co by se mělo a nemělo být zařazeno do osnov. Hlavní problém spočívá ve zhuštěnosti textu a samotné struktuře učebnic. Zejména na ní je možné pozorovat, že se od dob komunismu takřka nic nezměnilo.⁹² Mnoho učitelů v posledních desetiletích přechází k výuce dějepisu prostřednictvím různých materiálů a aplikací, které jsou dostupné na internetu.

Zajímavé srovnání nabízí zahraniční učebnice, se kterými jsou ty naše často konfrontovány. Rozdíl je možné pozorovat už v samotné myšlence tvorby – zahraniční učebnice si zakládají na práci s prameny (literárními i textovými) a mezipředmětových vztazích. V českých učebnicích se sice leckdy obrázky a texty nachází, nejsou k nim ale přiřazené otázky, které by vedly k další práci.⁹³ Pro rozbor klíčových témat této práce byly využity tři učebnice dějepisu pro základní školy. Jednalo se o Hravý Dějepis (A),⁹⁴ Dějepis pro základní školy a víceletá gymnázia (B)⁹⁵ a Dějepis 8 – Novověk (C).⁹⁶ Všechny tři byly vydány spolu s pracovním sešitem.

Účelem této kapitoly bylo zjistit, zda se v těchto učebnicích nachází odkazy na výuku regionálních dějin, případně jak tyto odkazy vypadají. Mnoho učitelů v níže

⁸⁹ Do skupiny didaktických pomůcek se řadí i pracovní sešity, slovníky nebo cvičebnice. Petr KNECHT – Tomáš JANÍK a kol., *Učebnice z pohledu pedagogického výzkumu*, Brno 2008, s. 21.

⁹⁰ Josef MAŇÁK – Vlastimil ŠVEC, *Výukové metody*, Brno 2003, s. 73.

⁹¹ Tamtéž, s. 67.

⁹² Výjimkou potvrzující pravidlo je nově vydaná učebnice moderních dějin od nakladatelství Fraus, na jejíž tvorbě se podíleli pracovníci ÚSTR a která je, po vzoru zahraničních, orientovaná zejména na analýzu a interpretaci zdrojů.

⁹³ Zběžné srovnání a nastínění největších problémů učebnic bylo zveřejněno v článku *Jarní úklid ve školním dějepisu: vyhodíme staré učebnice?* Dostupné na <https://www.dejepis21.cz/jarni-uklid-ve-skolnim-dejepisu-vyhodime-stare-ucebnice>. Ověřeno ke dni 4. 6. 2023.

⁹⁴ Kolektiv autorů, *Hravý dějepis 8*, Praha 2018 (nakladatelství Taktik).

⁹⁵ Kolektiv autorů, *Dějepis, hybridní učebnice pro základní školy a víceletá gymnázia*, Praha 2021 (nakladatelství Fraus).

⁹⁶ Kolektiv autorů, *Dějepis 8 – Novověk*, Brno 2016 (nakladatelství Nová škola).

popsaném dotazníku odpovědělo, že je na učiteli, jestli se chce věnovat regionu. Nabádají tedy učebnice ke zkoumání regionálních dějin, potažmo dějin měst, ve kterých žáci žijí? Je struktura učebnic založená na obecných informacích, které se nepřevádí na konkrétní příklady z regionu? Je výuka regionálních dějin závislá pouze na učiteli, který se rozhodne ji vyučovat?

Učebnice A je z pohledu struktury tradiční a podobná mnohým starším, již nevyužívaným. V každé kapitole je obsah, standardně na 3 stránky. Kapitoly se dále dělí na několik podkapitol obsahujících jeden odstavec. Na okrajích stránek jsou medailonky významných lidí, dobové obrázky (někdy s otázkami, které vybízejí k práci s obrázkem), dobové texty (a jejich rozbor) a případně slovníček s cizími pojmy. Samotný text není opatřen cvičeními, která by vedla k práci s ním. Každá kapitola je uzavřena krátkým shrnutím a ověřovacími otázkami. Dále se v závěru nachází seznam použité literatury. Hlavní funkcí pracovního sešitu je zopakování poznatků z jednotlivých kapitol. Nejčastějším prvkem jsou křížovky, doplňovací tabulky (zejména u bitev), práce s mapou nebo přiřazovací cvičení. Jednotlivá cvičení na sebe většinou nenavazují a spíše fungují jako samostatné jednotky. Nenachází se zde ani cvičení, která by přesahovala faktografii učebnice. O regionálním dějepisu nebo nabádání ke cvičením v tomto duchu zde nejsou zmínky. Dílčí kapitoly, které se týkají hospodářských a sociálních dějin českých zemí v 19. století, jsou zde podrobně zpracovány. Jednotlivé úkoly nejsou propojeny, i když mnoho z nich má velký potenciál, a žáci na něm mohou dále pracovat. Zároveň všechny úkoly vycházejí z informací z učebnice a žáci nejsou vedeni k práci s autentickými prameny. Celkově se zde nenachází žádný úkol, který by žáka směřoval k seznámení se s regionálními dějinami.

Učebnice B byla částečně založena na myšlence badatelské výuky. Pracovní sešit plní zároveň funkci školního sešitu. Obecně se tato učebnice zaměřila spíše na jednotlivé významné kapitoly, na jejichž základě podněcuje žáky k práci. Z daného tématu si vybírala nejdůležitější kapitoly, které žáci následně rozvíjejí v pracovním sešitě. V této učebnici je několik odkazů na výzkum regionálních dějin. Například úkol u kapitoly průmyslová revoluce zněl takto: *Uvedte příklad města v České republice, které prodělalo bouřlivý rozvoj právě v souvislosti s průmyslovou revolucí. Pojmemjte předpoklady, které mu umožnily stát se významným centrem průmyslu.*⁹⁷

⁹⁷ Dějepis, s. 56 (nakladatelství Fraus).

Zároveň se objevují úlohy, prostřednictvím kterých jsou žáci vyzváni k aktualizaci tématu. V odstavci, ve kterém se řešila problematika nezaměstnanosti horníků, byla dílčí otázka: *Vyhledejte v jiných zdrojích, jakou pomoc mohou získat v dnešní České republice nezaměstnaní od státu.*⁹⁸ V učebnici se zároveň nacházejí různé druhy autentických literárních a obrazových pramenů, včetně úryvků z odborné literatury (citace z díla polského historika Ákoše Paulinyiho, dobové obrazy). Všechny jsou dostupné přes QR kód.

Tato učebnice víc koresponduje s aktuálními požadavky na vzdělávání v oblasti dějepisu. Žáci mají možnost vžít se do role historika a pomocí pracovního badatelského listu vyzkoušet jeho práci na základě zkoumání dobových pramenů.

Třetí učebnice je velmi podobná učebnici B z hlediska struktury. Zároveň má podobně koncipovaný pracovní sešit, který slouží k reflexi osvojených znalostí a k zopakování učiva. Na rozdíl od učebnice B má učebnice C informačně obsáhlejší kapitoly a menší počet doplňujících otázek. Všechny stránky jsou doplněny slovníčkem (pokud je potřebný) a odkazy na podrobnosti k dané problematice v ostatních učebnicích z této řady. Stejně jako v učebnici B se zde nachází mnoho obrazových a literárních pramenů. Navíc má učební sada mnoho cvičení k zopakování na internetových stránkách.

Nejvíce informačně nabitá učebnice A měla zároveň nejméně úkolů pro žáky, a její funkce byla převážně informační. Ostatní dvě učebnice nabádaly žáky k práci se získanými vědomostmi a ke kritickému pohledu na danou problematiku. Zároveň učebnice B a C vybízí k práci na regionálních dějinách města nebo vesnice. Učebnice s pracovním listem ovšem nemůže zastoupit vlastní projekt nebo pracovní list na téma regionálních dějin. Je tedy nutné, aby učitel připravil práci vedle všeobecného tematického plánu. Pro učitele je to ale práce navíc, kterou musí zvládnout nezbytným samostudiem. Pro prostředí Příbrami a Březových Hor byl níže v této práci vytvořen sborník pracovních listů, které žáka postupně provedou různými tématy z dějin každodennosti a sociálních dějin od života místních – jak horníků, tak měšťanů, přes místní průmyslové podniky.

⁹⁸ Tamtéž, s. 57 (nakladatelství Fraus).

4. 4 Dotazník pro učitele

Ačkoliv jsou v mnohých moderních publikacích jasně specifikovány požadavky na výuku dějepisu na školách, každý učitel má svůj jedinečný styl výuky. Odlišně vedené vyučovací hodiny spojují jednotné cíle vzdělávacího procesu, které jsou mimo jiné stanoveny v Rámcově vzdělávacím programu. Poslední dobou velmi diskutovaným tématem je problematika začlenění regionálních dějin do vyučování. Ačkoliv pedagogická obec zastává převážně kladný vztah k jejich začlenění, poněkud nabitě osnovy mnohdy nutí učitele toto téma zmínit pouze okrajově. Přitom samotná výuka o kulturním dědictví regionu vede žáky k chápání celosvětových dějin v regionálních souvislostech. O lokalitě Příbramsko lze tvrdit, že se jedná o jednu z průmyslově nejvýznamnějších ve střední Evropě. Jakým způsobem místní učitelé tato témata začleňují do svých osnov?

Pro zmapování problematiky se uskutečnilo dotazníkové šetření, ve kterém byly učitelům základních škol položeny tematické otázky. Sběr dat probíhal v prostředí aplikace Google Forms. Celkem obsahoval tři povinné otázky. Pokud na otázku číslo 1 a 3 odpověděl učitel kladně, následovaly další doplňující otázky číslo 2 a 4. Otázky byly formulovány tak, aby případná reakce nevybízela k jednoslovné odpovědi (ano/ne) a zároveň rychle odhalila, zda se učitel tématu věnuje. Klíčovým úkolem bylo také zjistit, jaké metody a formy výuky učitelé využívají.

1a) Věnujete se ve výuce hornické minulosti měst Příbram a Březové Hory? Pokud ano, co učíte a na jaké období se zaměřujete?
1b) Jakým způsobem danou problematiku učíte? Případně jaké metody využíváte? (badatelská, projektová, exkurze ad.)
2a) Věnujete se i dějinám Příbrami jako města? Pokud ano, co učíte a na jaká období se zaměřujete?
2b) Jakým způsobem danou problematiku učíte? Případně jaké metody využíváte? (badatelská, projektová, návštěva archivu ad.)
3) Myslíte si, že se regionálním dějinám a dějinám měst věnuje ve výuce dějepisu dostatečný prostor, nebo by si zasloužily víc? Odpověď, pokud možno, rozveďte.

Dotazník byl rozeslán osmi učitelům s místem působení Příbram a Březové Hory. Jeden z těchto učitelů zároveň působí na jedné mimo příbramské škole. Tři ostatní učí v nedalekém okolí. Důvodem, proč byl dotazník zaslán i jim, byla snaha zjistit, zda je i pro učitele z blízkého regionu místní historie a její dopad na vývoj regionu a státu významným bodem ve výuce. Vzhledem k anonymitě při vyhodnocování dotazníku není možné uvést názvy škol.⁹⁹

⁹⁹ Učitel, který vyučuje na dvou školách, dojíždí do 32 kilometrů vzdáleného města. Další škola se nachází ve vzdálenosti 27 kilometrů od Příbrami. Druhá ve vzdálenosti 8 kilometrů. Ověřováno prostřednictvím webových stránek mapy.cz.

4.3.1 Vyhodnocení a výsledky

Jak již bylo zmíněno výše, dotazník vyplnilo celkem osm učitelů napříč příbramskými školami a tři učitelé z blízkých mimo příbramských škol.¹⁰⁰ Kvůli zachování anonymity byl při adresování jednotlivců v této práci zachován mužský rod, vzhledem k obecně častěji používanému pojmenování profese – učitel. Vzhledem k počtu odpovědí se jednalo o kvalitativní výzkum. Ke sběru dat došlo mezi lednem a únorem 2023. Veškeré kompletní odpovědi respondentů byly shrnuty v příloze (8.1 Učitelské dotazníky).

1a) Věnujete se ve výuce hornické minulosti měst Příbram a Březové Hory? Pokud ano, co učíte a na jaké období se zaměřujete?

Na tuto otázku odpověděli tři učitelé negativně, z toho dva učitelé byli z mimo příbramské školy. Další tři se věnují středověkým dějinám, kdy Příbram vedle Jihlavy a Kutné Hory patřila mezi hlavní stříbrorudná centra. Souvislým dějinám od středověku do 20. století se věnuje pouze jeden učitel. Zmiňuje, že je do výuky začleňuje v rámci větších celků. Žáky oblíbeným dějinám každodennosti, díky kterým mohou poznat větší události z pohledu „obyčejných lidí“, věnují prostor dva učitelé, z toho jeden v rámci 19. století a druhý v souvislosti s třicetiletou válkou. Učitel, který má vedle dějepisu aprobaci český jazyk, využívá propojení starých pověstí o založení Příbrami v dějepisu i českém jazyku.¹⁰¹

1b) Jakým způsobem danou problematiku učíte? Případně jaké metody využíváte? (badatelská, projektová, exkurze ad.)

Tato otázka sloužila jako doplňující, tudíž na ni odpovídalo pouze pět učitelů, kteří na předešlou reagovali kladně. Tři využívají práci s historickými prameny (obrazové, textové), dále ovšem nespécifikovali, o jaký typ pramenů se jedná. Zmínka byla i o mezipředmětovém pojetí výuky, kdy se dějepis spojí s češtinou, prostřednictvím historické postavy, malíře Karla Hojdena. Vedle toho jeden učitel využívá projektovou metodu. Zmínka je i o skupinových pracích. Frontální výuku zahrnuje jeden učitel, avšak je logické předpokládat, že ji do jisté míry využívají všichni zmínění, pouze se o ní, vzhledem k výše zmíněnému naladění učitelské obce, nechtějí zmínit.

¹⁰⁰ Jedna mimo příbramská učitelka vyučuje dějepis pouze v šestých ročnících. Nicméně do výzkumu byla také začleněna, jelikož součástí výuky je poznání historických pramenů, institucí a schopnost vylicít důležitost historického poznání. Nehledě na to, že i v rámci výkladu pravěku je možné výuku pojmut taktéž v regionálním kontextu.

¹⁰¹ O založení Příbrami je možné se dočíst například v Hájkově kronice.

Dále padla zmínka i o exkurzích do místního hornického muzea a procházce městem (zřejmě s pracovními listy, nebo jinou pomůckou).

2a) Věnujete se i dějinám Příbrami jako města? Pokud ano, co učíte a na jaká období se zaměřujete?

Následující otázka přinesla bezesporu nejzajímavější odpovědi. Pouze jeden učitel z osmi se totiž věnuje detailně dějinám Příbrami v 19. století, a k tomu ještě s důrazem na dějiny každodennosti. Další napsal: „*Ano, ale velmi stručně, především o 19. století*“. Otázkou je, jestli je stručnost na místě, když se vezme v potaz, že se jedná o nejvýznamnější období v dějinách Příbrami. Pět učí o dějinách města za druhé světové války. Mimo příbramský učitel napsal, že probírá baroko a 17. listopad 1939. Středověké dějiny a významnou postavu Arnošta z Pardubic výslovně zmínil jeden učitel.

2b) Jakým způsobem danou problematiku učíte? Případně jaké metody využíváte? (badatelská, projektová, návštěva archivu ad.)

Odpovědi se shodovaly s těmi u otázky 1b. Někteří ještě doplnili, že využívají edukační programy, které nabízí místní SOkA Příbram.

3) Myslíte si, že se regionálním dějinám a dějinám měst věnuje ve výuce dějepisu dostatečný prostor, nebo by si zasloužily víc? Odpověď, pokud možno, rozveďte.

V poslední odpovědi se většina učitelů jednohlasně shodla, že dějinám regionu by se mělo věnovat více prostoru. Jeden učitel napsal, že kdo chce, čas si vždy najde.

Výsledky potvrdily, že regionálním dějinám se věnují učitelé zcela dobrovolně. S tím souvisí i na první pohled nesourodá volba nejrozumnějších témat z dějin. Je pouze na učitelích a jejich rozhodnutí, jaká témata jsou pro ně významná a má tak cenu se o nich bavit v rámci výuky. Nahodile působí i začlenění témat do určitých ročníků. Zatímco tři učitelé dějiny města zmiňují ve výuce dějepisu už od prvních ročníků, většina zpracovává dvě až tři kapitoly. Události druhé světové války jsou také velmi oblíbené. Možným důvodem jejich obliby lze částečně přičíst i literárnímu zpracování z pera místního spisovatele Jana Drdy v povídce *Němá barikáda*. Znepokojující výsledky přišly od dvou mimo příbramských učitelů, kteří se v rámci výuky věnují pouze dvěma okleštěným kapitolám (umělecký styl baroko a události roku 1939). Nikdo ze zmíněných nenavazuje na znalosti žáků z prvního stupně, kde se v rámci vlastivědy s dějinami města také museli

setkat. Pokud by učitelé tento faktor zohlednili, nemuseli by s regionálními dějinami začínat úplně od začátku, ale mohli by se odrazit od základních znalostí.

Z dotazníku zároveň vyplynul předpokládaný výsledek – hospodářským a sociální dějinám jako takovým se nevěnuje nikdo z učitelů, přestože právě v případě Příbrami byly klíčové. Sociální dějiny jsou částečně otevírány prostřednictvím dějin každodennosti, o kterých se zmínili dva učitelé.

Poměrně neuspokojivé výsledky výzkumu zdůraznily cíle a smysl této práce, která se věnuje poznání hospodářských a sociálních dějin a jejich začlenění do vzdělávacího procesu na základních školách. Všem osloveným pedagogům byla navíc nabídnuta možnost využití pracovních listů, které byly vloženy k dílčím kapitolám v praktické části.

4. 4. 1 Exkurze a výukové programy v Příbrami a okolí

V prostředí regionu Příbramska se učitelé nabízejí mnoho možností, jak žáky seznámit s místní historií. V Příbrami se nachází mnoho odkazů na slavnou středověkou minulost města. Město si oblíbil pražský arcibiskup Arnošt z Pardubic, který si zde nechal vybudovat tvrz. Tak zde stojí dodnes, i když v průběhu let prošla výraznou změnou. Jako pozůstatek se zachoval arkýř. Spolu s tím stojí i u budovy, která nese název Zámeček, i arcibiskupova socha. Místní spolek betlémářů pořádá tradičně každý rok výstavu betlémů v Zámečku. Pro hornické obyvatelstvo byla jejich výroba součástí života.

Dále lze s žáky po předchozí domluvě navštívit SOkA Příbram, který připravuje nespočet programů pro školy, včetně tematických expozic, volně přístupných pro širokou veřejnost. Je totiž nutné, aby žáci byli schopni určit, kde si mohou najít nejrůznější informace jak o městě, tak i o svém původu. U archivu je takováto agenda spíš výjimkou, a to i když je seznámení s archivní prací jednou z klíčových znalostí, kterou by si měl žák z výuky odnést.¹⁰² Základní program pro šesté ročníky žáky provede místní badatelkou. Archiváři navíc ukazují svou práci a způsoby výzkumu.

Vedle toho je možné uskutečnit exkurzi do muzeí, která nabízí edukační exkurze, mnohdy i s pracovními listy a dalšími úkoly. Ve spojení s hornickou minulostí se nabízí návštěva místního hornického muzea na Březových Horách. Muzeum má tři velké okruhy, rozdělené na menší sekce. V hlavním okruhu A (důl Ševcůin) je možné prohlédnout si stálou expozici, parní stroj v těžní věži, nebo se zúčastnit prohlídky

¹⁰² Eva MUŠKOVÁ a kol., *Metodika výuky regionálních dějin na příkladu Plzeňského kraje*, Plzeň 2015.

vodního kola na blízkém dole Drkolnov. V blízké době se navíc zpřístupní část podzemí pod Ševčinským dolem.¹⁰³ Muzeum na svých internetových stránkách zveřejnilo tematické pracovní listy k jednotlivým areálům, které spravuje (hornický skanzen, památník Vojna). Při speciální prohlídce pro školy tedy mohou žáci tyto listy využít a zpracovávat. Nejedná se tedy čistě o frontální výklad učiva, jako spíš o jeho kombinaci se skupinovou prací. Zároveň se zde nachází stálá expozice od dob pravěké těžby do dvacátého století. Na pozemku muzea si žáci navíc mohou prohlédnout původní žentour, tedy mechanismus, který dopravoval materiál z šachet. Později byl nahrazen důlním výtahem. Součástí areálu B dolu Anna jsou prohlídky tzv. vodního patra, nebo projížďka důlním vláčkem k dolu Prokop, což byl nejhlubší důl březohorského důlního revíru. Žáci mají možnost nahlédnout do šachty, která je celá zaplavená důlní vodou. Součástí prohlídky je areál strojovny. Areál C nabízí prohlídku prostor dolu Vojtěch, na kterém bylo jako na prvním místě na světě dosaženo tisícimetrové hloubky za pomoci jediného těžního lana. V místní strojovně se žáci mohou podívat na nejstarší parní těžní stroj v republice. Dále okruh pokračuje prohlídkou vodní štoly, která dříve odváděla vodu do kotelny dolu Anna, kde následně zásobovala tamní parní stroj. Zde prohlídka končí. V současné době se chystá nová expozice u uranové šachty Bytíz, která by se měla věnovat místní uranové těžbě.

Z dějin dvacátého století se nabízí prohlídka tábora Vojna, který sloužil od 40. let jako lágr pro politicky nepohodlné občany. Ti zde v rámci trestu pracovali na místním uranovém dole. V prostoru již zmíněného Zámečku je možné si prohlédnout stálou expozici třetího odboje. Příbram je navíc zajímavá svou architekturou, zejména dřívější periferie města jsou stavěny v duchu socialistického realismu – panelové domy, sídliště. Ne nadarmo si město vybírají filmaři za účelem natáčení scén z dob socialismu.¹⁰⁴

¹⁰³ <https://www.pribram.cz/clanek/hornicke-muzeum-pribram-zpristupni-podzemi-pod-strojovnou-sevcinskeho-dolu/27184/> Ověřeno ke dni 1. 7. 2023.

¹⁰⁴ Českým sídlištěm se věnovalo již mnoho historiků a umělců. Jedna z nejznámějších (Praha, Olomouc a další) jsou zkoumána v knize *Paneláci*. Lucie SKŘIVÁNKOVÁ – Rostislav ŠVÁCHA a kol., *Paneláci 1. Padesát sídlišť v českých zemích*, Praha 2016. Zajímavý je i projekt *Vetřelci a volavky*, který sleduje umělecká díla z dob normalizace. <https://www.vetrelciavolavky.cz/o-projektu> Ověřeno ke dni 5. 7. 2023.

4. 5 Dotazník pro žáky

Součástí zkoumání problematiky výuky dějin města byl i dotazník pro žáky jedné z největších základních škol v Příbrami. Výzkumu se zúčastnili žáci ze tří osmých ročníků. Celkově to bylo 57 žáků. Osmáci spadali do primární cílové věkové skupiny, jelikož v ročníku měli v tematickém plánu dějiny průmyslové revoluce. V době realizace dotazníku se zatím dějinám průmyslové revoluce nevěnovali (leden až březen 2023). Deváté ročníky byly z testování vyřazeny, jelikož by se u nich jednalo spíše než o zkoumání, co si zapamatovali z hodin (vyučující se problematice podrobně věnoval, proto by zadání dotazníku bylo bráno spíše jako přezkoušení). Do výzkumu se zapojila také třída ze šestého ročníku z důvodu prověření, co si děti pamatují z prvního stupně. Dotazníky se vyplňovaly v papírové formě, jelikož nebylo možné zajistit přístup k počítačům (informatika patří v osmé třídě mezi volitelné předměty).

Cílem výzkumu bylo prozkoumat znalosti žáků o regionu, ve kterém žijí. Dílčí otázky přitom směřovaly obecně k dějinám města na přelomu 19. a 20. století. Součástí byla místopisná otázka, která se zakládala na znalosti místních významných budov a pamětihodností. Dotazník byl založen na faktografii. Otázky směřovaly i ke zjišťování, do jaké míry se o historii města žáci dozvídají od příbuzných nebo známých.

Předpokládaným výsledkem výzkumu bylo zjištění, že se žáci o hornické tematice a dějinách města ve škole nedozvěděli. Pokud se seznámili s hornickým prostředím, bylo to zejména díky prohlídkám a akcím hornického muzea, které sídlí na Březových Horách. Dále se předpokládalo, že otázka číslo 9 bude nejnáročnější, jelikož pro její pochopení bylo nutné znát alespoň částečně dějiny města a místopis obecně.

Seznam otázek:

1. **Učil/a ses ve škole o hornické historii Příbrami a Březových Hor v 19. století?**
2. **Chtěl/a by ses dozvědět víc o hornictví na Příbramsku? Zajímalo by tě toto období?**
3. **Navštívil/a jsi někdy se školou nějakou památku spojenou s hornictvím na Příbramsku? (muzeum, důl, štola atd.)**
4. **Co se těžilo na Příbramsku v 19. století?**
stříbrná ruda, olovo, železná ruda (její těžba v 19. století skončila)
5. **Proč byl místní revír (tzn. oblast, kde se těžilo) v 19. století tak významný?**
Místní revír byl významný tím, že patřil mezi nejvýnosnější stříbrorudné revíry v monarchii. / Byl jedním z nejbohatších.
6. **Vyjmenuj aspoň tři místní doly.**
Odpověď: Z těch nejznámějších to byly na Březových Horách doly Drkolnov, Vojtěch, Anna, Marie, Prokop, Ševčín. Ve Vysoké Peci se nachází důl Řimbaba. Důl Lilka se nacházel v Příbrami.
7. **Jaké zaměstnání bylo na Příbramsku v té době nejčastější?**
Odpověď: Na Příbramsku byl v té době rozšířeno hornictví.
8. **Jak se tehdy žilo hornickým rodinám?**
Odpověď: Hornickým rodinám se žilo špatně, protože měly nízké příjmy. Městské horníky z kolonií omezovalo, že u domků měli pouze malé předzahrádky.
9. **Představ si, že ses přenesl/a do roku 1892. Víš, kde bys našel/našla tyto budovy? → báňské ředitelství, Vysoká škola báňská, hornické kolonie, příbramská radnice, kostel sv. Vojtěcha, kostel sv. Prokopa, kostel sv. Jakuba**
Odpověď:
Báňské ředitelství se nachází vedle dnešního městského úřadu; dnes v něm sídlí městská policie
Vysoká škola báňská v budově Zámečku (Ernestinum)
Hornické kolonie na Březových Horách, v těsné blízkosti Ševčinského dolu
Příbramská radnice= ve staré Příbrami, u Zámečku, na náměstí Tomáše Garrigue Masaryka
Kostel sv. Vojtěcha= na náměstí J. A. Alise na Březových Horách
Kostel sv. Prokopa= na kopci nad Březovými Horami
Kostel sv. Jakuba= na náměstí Tomáše Garrigue Masaryka v Příbrami
10. **Vyprávěl ti někdo z příbuzných nebo známých o dějinách města nebo nějakou příhodu? Pokud ano, napiš o ní.**
11. **Na Březových Horách se roku 1892 stala katastrofa. Víš, o co šlo?**
Odpověď: Na dole Marie vypukl požár, při kterém zemřelo 319 horníků.

Ke sběru dat pomocí dotazníku došlo v rámci hodin dějepisu. Žáci dostali základní instrukce, tedy: *Přečti si otázky a zkus na ně celou větou odpovědět.* Všem skupinám byly dovysvětleny základní pojmy, které nebylo v dotazníku možné nahradit jinými slovy. Jednalo se o termíny: *rudní revír, báňský, horní a kolonie.* Průměrná doba, kterou strávili u vyplňování, byla u šestého ročníku 30 minut, u starších v průměru 15 minut. V průběhu testování se objevilo několik dotazů, a to zejména k otázce číslo 9 (místopis měst). Zde mohli žáci napsat, u které dnešní budovy nebo obchodu se budova nacházela, uznávala se i městská část (Březové Hory, „stará“ Příbram ad.).

4. 5. 1 *Vyhodnocení a výsledky*

Průzkum mezi žáky přinesl zajímavé výsledky. Na první otázku odpověděla většina žáků neurčitě, respektive si nebyli jisti, jestli se o historii města někdy učili. Dalších 13 napříč všemi ročníky napsalo, že se o této části dějin učili, ale odpověď dále většinou nerozvinuli. To vede k předpokladu, že se o historii dozvěděli ve škole všichni, jen zlomek si to ale pamatuje. Jeden žák napsal „*O zaplavení šachet, výbuch na Březových, náčiní*“, události nijak nedatoval, tudíž není možné určit, v jakém ročníku se o tom učil. Je ale možné předpokládat, že dané téma odpovídá situaci na dolech v období středověku, kdy byla největším nepřítelem horníků podzemní voda. Z šestáků nikdo nenapsal, že by se dějinám města věnovali.

Názorová byla i další otázka, která směřovala ke zjištění, zda by žáci měli zájem se o dějinách města dozvědět víc informací. 15 žáků odpovědělo kladně, zbytek buďto odpověď nezaznamenal, nebo se vyjádřil negativně. Právě tento výsledek vede k zamyšlení, proč se, ve většině rodilí Příbramané, nezajímají o dějiny vlastního města, potažmo jeho úspěchů. S tím je úzce propojena problematika motivace ve vzdělávání. Pokud tedy dějepisář v těchto třídách bude chtít učit, musí si připravit nějaký motivační materiál, který by v žácích vzbudil zájem. U šestáků projevil zájem o problematiku celkem 12 žáků.

Jako motivační prostředek může sloužit i návštěva některých hornických památek v okolí. Naprostá většina žáků byla se školou na prohlídce míst spojených s těžbou stříbrné rudy (53 tedy 92,98 %). Z toho dva napsali, že byli ve štole (tj. štola Anna, která propojuje doly Vojtěch a Anna), 10 bylo v dole (blíže nespecifikovali), 4 byli v dole, 4 pouze v muzeu. Jeden žák napsal, že byl na prohlídce už na prvním stupni. Toto tvrzení potvrzuje součet kladných odpovědí u šestáků – z 21 si na exkurzi vzpomnělo 15 žáků.

Následující otázky byly zaměřené faktograficky. Dokázalo na ně správně odpovědět pouze 10 žáků. Všichni víceméně napsali, že místní revír byl významný proto, že byl zároveň i jedním z nejúspěšnějších v tehdejší Rakousku. V jedné třídě se nenašel nikdo, kdo by byl schopný odpovědět správně. V šesté třídě se našli pouze dva žáci, kteří jednoznačně formulovali odpověď. S tím souvisel i výsledek další otázky, která se týkala názvů místních dolů. Na název alespoň jednoho si vzpomnělo 31 žáků. Šest znalo název jednoho dolu, 14 název dvou a 12 tří dolů. Nejčastěji zmíněné byl Vojtěch, Anna a Marie, všechny tři se nacházely na Březových Horách. Jeden žák si vzpomněl na důl Řimbaba na Vysoké Peci. Jeden žák si spletl dobu a napsal šachtu 16,

kteřá ale sloužila k těžbě uranu. Druhá polovina žáků nevěděla ani jeden název. Nejmladší respondenti měli s touto otázkou také problémy – na aspoň jeden důl si vzpomnělo pět žáků, na dva se rozpomněli dva žáci a na tři pouze jeden.

Na Příbramsku v 19. století bylo vzhledem k počtu důlních zaměstnanců nejčastějším zaměstnání právě hornictví. Správně to určilo 41 žáků. Jeden žák napsal „*Takový to jak kopeš v dole. Nevím, jak se práce jmenuje.*“ Na další otázku navázal s podobně strukturovanou odpovědí. „*Nevím, ale když se stávalo, že to v dole někoho zasypalo, tak asi ne moc dobře.*“ Podobně strukturovali odpověď i další. Nejbliže byl žák, který napsal: „*podle situace na dole*“. Ano, životní úroveň horníků se skutečně odvíjela od odvedené práce a množství rudy, kterou vytěžili. Šestáci odpověděli správně v devíti případech z 21.

Nejsložitější otázka, která se zaměřila na místopis měst Příbram a Březové Hory, byla zároveň nejméně úspěšnou. V jedné třídě na ni neodpověděl správně vůbec nikdo. Je možné se domnívat, že tuto otázku někteří žáci bojkotovali, protože byli po předchozích (ve většině) neúspěšně doplněných otázkách demotivováni. Ostatní skupiny měly nejmenší problém s určením kostela sv. Vojtěcha, který se nachází na Březových Horách na náměstí J. A. Alise, potom kostela sv. Jakuba na náměstí Tomáše Garrigue Masaryka a nakonec kostela sv. Prokopa na kopci nad Březovými Horami. Z toho vyplývá, že byli schopni určit víceméně pouze ty budovy, které se od roku 1892 nikam nepřesunuly, a to včetně příbramské radnice. V jedné třídě byla většina správných odpovědí rozprostřena mezi kostely, to platilo i u další. Šestáci v této otázce překvapili, jelikož zde byli dva žáci, kteří byli schopni určit, kde se nacházelo báňské ředitelství a Vysoká škola báňská.

hornických rodin, pokud se přihlédne k rozsáhlé migraci zaměstnanců do okolí dolů od konce 18. a v 19. století.

Vedle nezájmu o dějiny se prokázalo, že žáci neznají ani mnohé současné městské části, včetně nejvýznamnějších staveb města. V jedné osmé třídě nebyl nikdo z celkového počtu 20 žáků schopný doplnit polohu budov, a to ani kostelů, které své názvy nezměnily. Z ostatních pouze 20 žáků vědělo, kde se nachází příbramská radnice. V tomto případě byly započteny i odpovědi typu „*ve staré Příbrami, u Jirásek – Jiráskovy sady*“. Bývalé hornické kolonie správně umístilo pouze 10 žáků. Zde se ovšem nelze divit, jelikož už dnes nemají někdejší podobu, jsou přestavěné a těžko rozpoznatelné. Těžko říct, jestli u otázky týkající se života místních rodin žáci tipovali, nebo by byli schopni přesvědčivě podložit svůj argument. Dotazník tedy splnil svou funkci a potvrdil předpokládané výsledky, a ještě více zdůraznil nutnost otevření témat výuky hospodářských a sociálních dějin města v dějepise.

Jak tedy žáky zaujmout a jak efektivně učit o regionálních a kulturních dějinách města? Možným řešením by byla větší časová dotace pro regionální dějiny a zdůraznění jejich významu ve výuce vlastivědy, dějepisu a výchovy k občanství. Vzhledem k poloze školy by byla možná intenzivnější spolupráce s okolními institucemi – SOKA Příbram nebo hornickým muzeem.¹⁰⁵ Zároveň je dalším vhodným východiskem úprava Školního vzdělávacího plánu a Tematického plánu, které by mohly v rámci každého ročníku na druhém stupni vymezit určitou časovou dotaci pro výuku regionálních dějin. Dále se přímo nabízí využití tzv. tandemových hodin, ve kterých by v jedné hodině například spolupracoval dějepisář s češtinářem, nebo dějepisář s výtvarníkem. Žáci by tak mohli získat přesah z dějepisu i do dalších předmětů a lépe by si uvědomili důležitost tématu. Samozřejmě, že při vyhodnocování je nutné brát v potaz i možný nezájem o vyplnění výše popsaného dotazníku, ale celkově výsledky působí tak, že žáci prostě odpověď neznali, a proto se rozhodli pro bojkotující odpovědi ve snaze nevědomost zakrýt.

¹⁰⁵ František PARKAN a kol., *Výchova ke vztahu ke kulturně historickému dědictví*, Praha 2008, s. 14.

5. Didaktická část: Vybrané kapitoly z dějin Příbrami a Březových Hor

Následující část práce se věnuje vybraným kapitolám ze sociálních dějin měst Příbram a Březových Hor. Regionální historie byla zpracována tak podrobně, že lze už jen stěží najít kapitolu, které by se v prostoru Příbrami nikdo nevěnoval, souhrnný materiál, který by mohli použít učitelé ve výuce, ale chybí. Proto je praktická část této práce pojata z hlediska didaktiky dílčích témat ve výuce na základních školách. Kapitoly jsou složeny z výkladového textu, založeného na rešerši vydaných publikací a odborných článků, některých literárních děl od místních autorů a archivních pramenů, využity byly hlavně matriční záznamy, policejní spisy z přelomu 19. a 20. století a dostupná literatura.

Každá dílčí kapitola s pracovním listem, má za cíl provést děti sociálními dějinami města na přelomu 19. a 20. století. Dílčí kapitoly jsou zároveň komentářem k vybraným pracovním listům a můžou být využity jako součást přípravy na vyučovací hodinu. Metodické přístupy reflektují moderní metody výuky dějepisu s důrazem na kognitivní vývoj jednotlivce. Při tvorbě pracovních listů byly uplatněny pedagogické přístupy, které se v odborné společnosti dlouhodobě diskutují. V této oblasti se v poledních letech přistupuje k názoru, že by si žák měl v hodinách dějepisu sám vyzkoušet práci historika. Důraz v oboru je kladen na práci s prameny, rozvoj kritického myšlení a chápání dané doby v kontextu. Tyto schopnosti, které byly zakotveny v Rámcově vzdělávacím programu pro základní a střední vzdělávání, je možné ve vyučovacích hodinách rozvíjet prostřednictvím mnoha metod. Program hodiny se odvíjí od stanoveného cíle. Cíle jsou nastaveny tak, aby byly dosažitelné pro všechny. Pokud se ve třídě nachází dítě s podpůrnými opatřeními, je důležité materiál diferencovat podle jeho potřeb.

Listy disponují aktivizačními metodami, které mají za cíl zapojit do vzdělávacího procesu všechny žáky bez ohledu na prospěch v předmětu a zároveň vzbudit v žácích zájem o historické bádání. Součástí je metoda role-play, ve které se žáci vžijí do role vyšetřovatele zločinu a mají za úkol hledat viníka trestných činů. Role-play je metoda oblíbená zejména ve výuce cizích jazyků. Děti se prostřednictvím základních informací vžijí do role a mají jednat tak, jak by postava v příběhu jednala. V další aktivitě si žáci vyzkouší, jak probíhá historický výzkum každodenního života horníka a co je o něm možné dohledat. Současně se díky dílčím aktivitám seznámí s dobovým místopisem Příbrami a Březových Hor a budou schopni se orientovat v dějinách města. Součástí

několika úkolů je propojení s dalšími předměty a navázání mezipředmětových vztahů, které jsou dlouhodobě vyžadovány jak v rámci *Rámcově vzdělávacího programu*, tak *Školního vzdělávacího programu*. Literární problematika se propojuje s českým jazykem, umělecká část s hudební výchovou a výtvarnou výchovou.

Jak vyplynulo z dotazníkového šetření, poměrně málo učitelů se dějinám města věnuje podrobně nebo alespoň dostatečně. Následující kapitoly nabízejí učitelům možnost využití připravených materiálů a metodických pokynů ve svých hodinách. Vedle předem definovaných venkovních úkolů, je možné většinu úkolů realizovat v rámci třídy. Časový harmonogram je jedna až dvě vyučovací hodiny, do toho je počítána závěrečná reflexe.

5. 1 Výuková hodina č. 1 *Horník na přelomu 19. a 20. století*

Dělnictvu bylo v české i zahraniční historiografii věnováno hodně prostoru. Téma si v minulém století oblíbili zejména marxističtí historikové, kteří ho transformovali tak, aby v něm rezonovala myšlenka třídního boje nižších vrstev proti vládnoucím elitám. Nejinak tomu bylo i v případě Československa. Zde byli tehdejší historikové defacto nuceni aspoň část svého času věnovat výzkumu dělnictva. „Povinné otázky“ výzkumu vedla po revoluci k odklonu od tohoto tématu. Zůstalo pouze několik málo pracovišť, které ve výzkumu dále pokračovaly.

Dělníci byli novou sociální skupinou, která se formovala souvisle s průmyslovou revolucí ve Velké Británii už v průběhu 18. století. Jednalo se o skupinu obyvatel, která pracovala v továrnách nebo průmyslových závodech. Dělníci mohli po zaškolení obsluhovat stroje, podílet se na získávání nerostných surovin nebo plnit další funkce v podniku nebo závodu, u kterého byli zaměstnáni. Pro české země byli dělníci součástí dolních vrstev obyvatelstva. Historici Matějček a Macháčová se zmínili, že zaměstnanci v průmyslu byli k roku 1869 podle sčítání lidu druhou nejpočetnější skupinou pracujících.¹⁰⁶ Ve výsledcích dalších sčítání obyvatelstva se skupina dělníků a nádeníků stala nejpočetnější skupinou. Nárůst počtu osob zaměstnaných v průmyslu přirozeně kopiroval vzrůstající úspěšnost továren a závodů v českých zemích. Nejinak tomu bylo i na Příbramsku, kde se hornická činnost projevila už v pravěku. Jedna z prvních písemných zmínek o městě byla zákonitě spojena s místní těžbou. Zde, jako i v jiných oblastech bohatých na suroviny, se životní podmínky a rozvoj města odvíjely od úspěšnosti těžby a politické situace. Spory a války v průběhu středověku a novověku vedly zákonitě k přerušování těžby. Proto hornické řemeslo nepatřilo mezi stabilní zaměstnání. Výdělky byly přímo závislé na tom, jestli horníci zrovna pracovali na žíle, nebo pouze těžili hlušinu (tedy materiál, který nebyl dále k užitku).

V 19. století žili horníci v největším počtu na Březových Horách, v blízkosti místních dolů. Někteří bydleli i v Příbrami, ale zde spíš pobývali úředníci místního závodu. Dělili se na domácí a cizí. Domácí žili na Horách nebo v Příbrami, kam se mohli přestěhovat. Pokud se ale chovali nepřiměřeně, nebo ohrožovali svým chováním okolní obyvatele, mohlo dojít k jejich vyhoštění do rodné vesnice nebo města. Cizí žili v blízké vzdálenosti od dolů a buďto každý den docházeli, nebo přes týden přespávali v místních

¹⁰⁶ K dělníkům a nádeníkům v průmyslu (textilním, horním atd.) se k roku 1869 hlásilo celkem 1 068 567 lidí. Více bylo zaměstnáno v zemědělství, a to 1 843 693. Nejméně bylo ve službách, a to celkem 354 808. Více J. MACHÁČOVÁ – J. MATĚJČEK, *Nástin sociálního vývoje českých zemí 1781–1914*, Praha 2010, s. 148.

ubytovnách nebo v jiných rodinách. O takovém způsobu živobytí ale museli informovat místní strážníky. Pokud tak neučinili, hrozila jim pokuta.

Do zaměstnání nastupovali v mladém věku, často ve čtrnácti letech. Dobově nebyl nízký věk neobvyklý, spíše tvořil běžný průměr. Navíc na základě výzkumů Matějčka a Macháčové byla na mnohých vesnicích v té době školní docházka ryze formální záležitostí.¹⁰⁷ Nově nastupovali i muži, pocházející z agrárního prostředí. U některých šlo tedy o propojení agrární a industriální společnosti. Například otec vlastnil chalupu nebo grunt, syn neměl takřka žádnou šanci na dědictví, tudíž se rozhodl pro hornictví.

Práce v dole se našla pro každého, kdo o ni stál. Zároveň se při nástupu neřešilo, jestli měl horník problémy se zákonem. Ani incidenty, ve kterých museli zasáhnout strážníci, nezpůsobovaly příliš často, že by horník přišel o práci. Ale například Jan Patta byl roku 1898 kvůli častým krádežím a podvodům vyhoštěn z Březových Hor i s celou svou rodinou.¹⁰⁸ Horníci nebyli vzorem ctností, o tom vypovídaly policejní protokoly z Březových Hor. Na den výplat byly ve městě zesíleny hlídky, protože strážníci měli více obchůzek a práce s často podnapilými horníky. Například 14. února 1898 byl v Prokopské ulici nalezen opilý horník Matěj Dražan *bez vsí moci*. Musel být strážníky odklizen.¹⁰⁹ K nastínění dobové nálady při hornických výplatách se hodí uvést úryvek z knihy Karla Pobudy *Vzpomínání na rodné město*. Pobuda popsal situaci jedné z hornických žen, která se rozhodla dojít pro svého muže do hospody.

„Vykročila ke dveřím hospody. Půjde! Ne, bojí se! Vrátila se k oknu. Ta ostuda! Pro muže jít do hospody! Ale musí jít pro něj. Nepůjde na šichtu! Vyhodí ho! Udělal to už několikrát! Vidí doma pět dětí. Čekají na tátu. Půjde!“¹¹⁰

První měsíce nováček procházel takzvaným *nestabilním* obdobím (v knize osazenstva značen jako *nicht stabiler Arbeiter*, tedy nestabilní zaměstnanec, což byla doba dnešní zkušební doby), nebylo ale obvyklé, že by po nestabilní době byli horníci propuštěni. Mladí začínali na pozici přeběrače rudy, německy *Klaubjung*.¹¹¹ Náplní jejich práce bylo oddělování použitelných materiálů od hlušiny, která nebyla dále k užítku. Po tomto zaškolení byli začátečníci přiděleni ke konkrétním zaměstnancům. Pro to, aby se muž mohl živit jako horník, potřeboval ještě projít obdobím, kdy byl veden jako

¹⁰⁷ J. MACHÁČOVÁ – J. MATĚJČEK, *Nástin*, s. 35.

¹⁰⁸ Číslo stránky viz papír

¹⁰⁹ SOA Příbram – BH 1898 napít stránku

¹¹⁰ Karel POBUDA, *Havíř Bouda, Vzpomínka na rodné město v druhé polovině 19. století*, Příbram 2007, s. 75.

¹¹¹ *Klaubjung*, tedy německy přeběrač rudy, bylo nejčastější první povolání dělníků zaznamenané v evidenčních pramenech – knihách osazenstva. Archiv DIAMO, Báňské ředitelství Příbram (1700) 1814–1945 (1952), *Mannschaftsbuchy*, přírůstek č. 309, neuspořádáno, neinventarizováno.

hornický učeň. Pro jednotlivé profese byla odlišná doba pro zaškolení. Mimo jiné se na dole uplatnila i znalost jiných řemesel. Následně mohli být přijati k horním tesařům nebo horním zedníkům, kteří zabezpečovali důlní štoly. Tesaři vyráběli výdřevy, kterými podpírali stropy. Zedníci vyzdívali části štol. Další důležitou profesí byli lamači. Pracovali „na díle“, to znamená, že jejich náplní práce byla samotná těžba stříbra. Materiál si přebírali perkaři, kteří třídili použitelný materiál od hlušiny.

Ke skále – k místu těžby – vedly koleje, po kterých vozači nebo koně tahali materiál k nárazišti, což byl bod, ke kterému přijížděl důlní výtah. Koně, kteří zde pracovali, se pod zem dopravovali jako hříbata a ze šachty se vyváželi až mrtví. Kvůli špatným světelným podmínkám byli slepí. I přesto údajně poznali, když jim horníci do huntíku naložili víc, než běžně vozili. V takových případech se údajně zastavili a odmítali náklad odtáhnout.

Práci v dole vystihují malby místního umělce Karla Hojdena, který vyobrazoval běžný život i šachetní prostory se zaměstnanci. Dělnický oděv se skládal z báců (nazouvacích bot) a pevných kalhot. V tisícimetrové hloubce byla teplota vzduchu vyšší. Zároveň využívaná technika zvyšovala teplotu, takže i přes bezpečnostní riziko byli horníci nuceni při těžbě pracovat „nalehko“, i když hrozily úrazy.

Na sklonku 19. a 20. století se finanční situace v hornických rodinách zhoršila a docházelo častěji k demonstracím za zvyšování platu. Často proběhla stávka a horníci i s rodinami se vydávali k příbramskému hornímu úřadu žádat o přidání příspěvků. Situaci vyličil Leopold Havelka, který roku 1897 do *Hornických listů* napsal:

„U nás dnes je mzda tak nejistá, tolik závislá na libovůli páni, že stala se otázka mzdy snad nejpalcivější a z ní plyne tolik nářků, stížností a hněvu na všech stranách, že věru nutno už, aby se něco stalo na urovnání tohoto...“.

Výplata se odvíjela od odvedené práce (v hovorové mluvě *v akkordu* nebo *v úkolu*), tedy podle odfáraných metrů na díle. Samozřejmě že na postup měly vliv přírodní podmínky, kdy byla skála na některých místech kujnější, na jiných tvrdší. Pokud si zaměstnanec doplnil vzdělání, takových ale byl pouze zlomek (5,9 %), mohl povýšit na důlního dozorce, hovorově *štajgra*. Vyplácení výplaty probíhalo od odpracovaných hodin, jelikož hlavní funkcí *štajgra* bylo rozdělování úkolů horníkům a kontrola práce a bezpečnosti. Bezesporu se jednalo o stabilnější typ zaměstnání, jelikož se nesoustředili tolik na odvedenou práci. Samotná zodpovědnost zde ovšem rostla.

Průměrný horník na přelomu 19. a 20. století odpracoval měsíčně podle Karla Valty 24 osmihodinových pracovních směn, za které získal 10 zlatých a 88 krejcarů.

Protože ale část peněz musel odvést bratrské pokladně a za další si platit olej do kahanu, dynamit a další pomůcky, nestačil jeho plat na to, aby uživil rodinu. Proto se často objevovali horníci, kteří za měsíc odsloužili až 45 směn a k tomu ještě měli vedlejší výdělky.¹¹²

Příbramský závod ale příplatky vyplácel na úkor zvyšujícího se dluhu. Celosvětová ekonomická situace v devadesátých letech nebyla pro obchod se stříbrem příznivá, což mělo silný vliv také na hornické výplaty. I z tohoto důvodu se závod snažil udržet pomocí alternativních příjmů. Začal dodávat materiál železnici. Zároveň zkoumal okolí Bělčic z hlediska možné existence zlatých žil.¹¹³ Špatná finanční situace ale vedla k odlivu pracovních sil do jiných podniků a továren v Příbrami. Podle Karla Valty roku 1875 pracovalo u závodu 4 450 horníků¹¹⁴, k roku 1887 5 477 horníků¹¹⁵, s přelomem letopočtu začali odcházet. K roku 1897 jich zde bylo 4 805, roku 1910 jen 2 991.¹¹⁶

5. 1. 1 Pracovní list a metodika

Pracovní list s názvem *Pracovní život horníka* vychází z dobové literatury a obrazových materiálů místních autorů. Cílem žákovské práce je krátké seznámení s kariérou místních horníků a jejich pracovním prostředím bez toho, aby žáci opouštěli třídu a šli na výlet po Březových Horách. Aktivita je vhodná pro jednotlivce nebo dvojice. Ke kontrole všech cvičení by mělo dojít v závěru hodiny. V prvním cvičení je žákům představen myšlenkový svět březohorského obyvatele – horníka – manžela – otce. Žáci interpretují psaný text, který obsahuje několik archaismů a regionálně používaných názvů. V dalším cvičení interpretují slavný obraz od Karla Hojdena a snaží se přiřadit jednotlivé prvky hornického vybavení, které s sebou pracovník na šichtu musel brát. V dalším cvičení porovná plně vybaveného horníka s lamačem a pokusí se o porovnání dvou obrazů. Následně na základě jednoduchého výpočtu zjistí, jaké byly v dole pracovní podmínky. Poslední cvičení je lingvistické a má přesah do českého jazyka. Několik hornických výrazů žák rozdělí do dvou skupin – na české a původně německé. Všechna slova pak vyhledá a pokusí se je krátce vysvětlit. Následně učitel vyhodnotí s žáky v kruhu jednotlivá cvičení. Jako reflexi na závěr hodiny žák vytvoří myšlenkovou mapu (mind map) pojmů a věcí, které v hodině vyhodnotil jako důležité.

¹¹² Karel VALTA, *Po stopách utrpení a slávy hornictva na Příbramsku*, Příbram 1936, s. 167.

¹¹³ Vladimír JEŽEK, *19 kapitol o březohorském rudním revíru*, Příbram 1981, s. 179.

¹¹⁴ K. VALTA, *Po stopách*, s. 480.

¹¹⁵ Tamtéž, s. 65.

¹¹⁶ Tamtéž, s. 65.

Druhý pracovní list je propojen s digitálními kompetencemi, které žáci musí v rámci všech předmětů základního vzdělávání naplňovat. Práce se vhodná pro čtyřčlenné skupiny. V hodině potřebují žáci tablet nebo počítač s připojením k internetu. Cílem je naučit žáky pracovat s historickými prameny a vést je k jejich porozumění. Ke čtení využijí dobovou abecedu – text je psán kurentem, což byl dobově obvyklý styl písma. V úvodu žáci zjistí maximum informací z knihy osazenstva. Ta byla nedílnou součástí spisové agendy každého horního závodu. Podle typu knihy (případně pracoviště) se do něj zapisovali horníci a další důlní zaměstnanci a vedla se o nich evidence (datum nástupu, počet dětí, místo práce, místo pobytu atd.). Na základě získaných informací budou muset žáci zjistit, z jakých poměrů horník pocházel, jaké bylo jeho rodinné zázemí a kdy a proč zemřel. Finálním výstupem práce je sepsání krátkého příběhu, ve kterém využijí zjištěné informace. Pro žáky je simulace práce historika velmi přínosnou zkušeností, díky které si osvojí nové znalosti. Možným úskalím listu může být bariéra v podobě čitelnosti textu.

Třetí námět pro výuku je spíše spojen s krátkou procházkou po Březových Horách. Učitel s žáky začíná svou trasu u dolu Ševčín, odkud pokračuje podél trati důlního vláčku a dále. Po cestě mají žáci za úkol vyfotit co nejvíce památek a míst spojených s důlní historií. Je plně na žácích, co zdokumentují. Po cestě se nabízí areály dolu Ševčín, Vojtěch, Anna, Marie, Prokop, dále drátovna, zeď bývalé úpravny, kostel sv. Vojtěcha s hornickými motivy, nebo pamětní deska na zdi Základní školy Březové Hory. Při návratu do školy žáci ve čtveřicích prohlížejí a zpracovávají fotografie. Každou stručně popíší a zdůvodní, proč objekt vyfotili, případně k čemu sloužil. Z fotografií následně vytvoří prezentaci, a s ostatními skupinkami porovnají, co mají společné a co jiné. V závěrečné reflexi se žáci zamyslí, co jim aktivita přinesla.

Možné otázky: *Bylo pro tebe obtížné zdokumentovat místa s hornickou tematikou?
Je jich na Březových Horách hodně nebo málo?
Myslíš, že je dobře, že se nám tyto památky zachovaly? K čemu slouží dodnes?*

Pracovní život horníka

Název aktivity	Pracovní život horníka
Ročník	8. ročník
Obtížnost	
Časová dotace	45 minut (1 vyučovací hodina)
Pomůcky a materiály	vytisknuté pracovní listy, mobilní telefon/tablet
Počet	dvojice
Cíle	seznámení se životem horníka 19. a 20. století, práce s dobovým textem, rozbor dobově využívaných výrazů

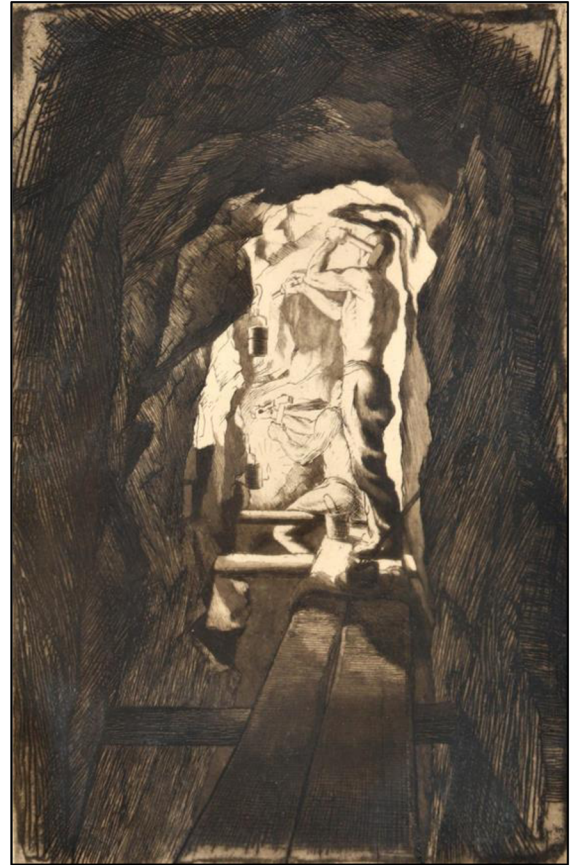
Ověř si, jestli jsi pojmenoval části hornického vybavení správně.

Horníci se na cestu do dolu oblékali do kabátků, kterým se říkalo **k_____p_____** a dlouhých kalhot. Na krku měli zavěšenou kapsičku, **š_____**, do které si často dávali fajfku. Přes perkytli měli **ř_____**. Na řemenu měli hadr, takzvanou **v_____**, kterou si čistili díry ve skále. Nechyběl ani **n_____**, kterým vrtali díry. Důležitou součástí bylo také lano, **f_____**, které se hodilo, když potřebovali něco uvázat. Na řemenu měli zavěšený **f_____**, do kterého si dávali drobnosti, například prachem plněná stébla, díky kterým mohli odstřelovat kusy skály. V dole byla úplná tma, takže si svítil **k_____**, ve kterém měl nalitý lněný olej. S sebou potřeboval i plechovku s dostatkem oleje na doplnění. Potřeboval i pevné boty s dřevěnou podrážkou, **b_____**, ve kterých chodil.

Inspirováno knihou Karla Valtý *O utrpení a slávě hornictva na Příbramsku* (zjednodušeno)

Úkol č. 3

Porovnej oblečení horníka v obrázku č. 1 a obrázku č. 2. Jaké nástroje potřebovali horníci pro svou práci? Na internetu vyhledej, v čem pracují dnešní horníci a porovnej.

.....

.....

.....

Úkol č. 4

Pokud je v hloubce 20 metrů průměrná teplota 11⁰ C a ty víš, že s každými 100 metry do hloubky vystoupá teplota o přibližně 2⁰ C, kolik stupňů bys naměřil v hloubce 1300 metrů?

.....

.....

.....

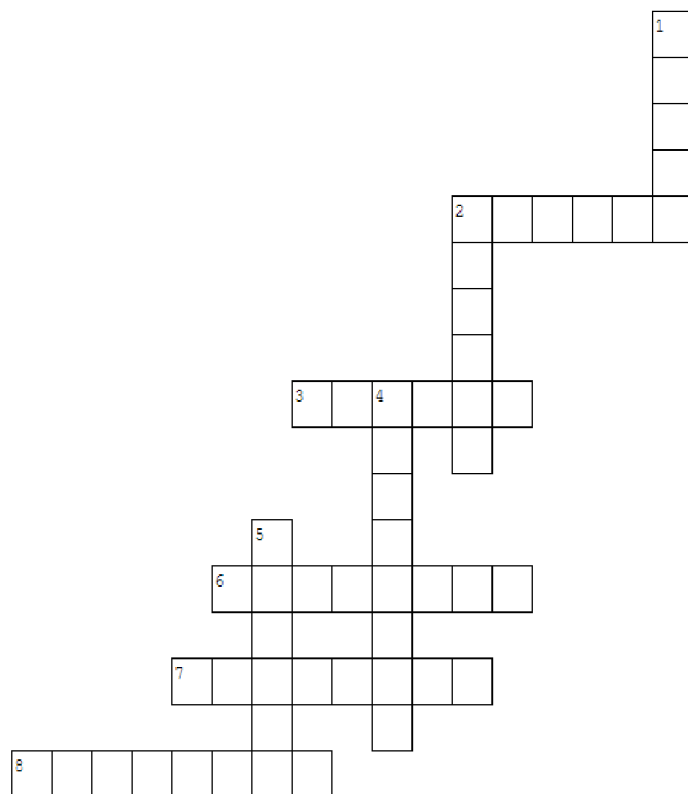
Úkol č. 5

a) Do hornické mluvy se postupem let dostalo mnoho německých slov. Spousta z nich se používá dodnes. Přečti slovíčka a podtrhni ta, která podle tebe pochází z němčiny. S pomocí učebnice, knihy nebo internetu napiš jejich význam.

b) Proč zrovna německý jazyk obohatil českou hornickou mluvu? Zamysli se, pokus se najít odpověď na internetu nebo v učebnici.

nebozez
vejtírka
futrál
šulkovna
hauer
šachta
žentour
štajgr
báci
perkytle
hlušina
fárkunst
kahan
šichta
cáchovna

Úkol č. 6

Vodorovně

2. hornický nadřizovaný
3. díra v zemi, do které zajížděly těžební klece
6. kapsička, ve které měl horník "šulky"
7. stoupací stroj
8. kabát

Svisle

1. důlní tesař
2. směna
4. budova, kde se horníci hlásili na směnu a brali si zde vybavení
5. pouzdro

Úkol č. 7

Vytvoř myšlenkovou mapu horníka. Zahrň poznatky, které jsou podle tebe důležité.

Procházka za hornickou minulostí

Název aktivity	Procházka za hornickou minulostí
Ročník	8. ročník
Obtížnost	
Časová dotace	90 minut (2 vyučovací hodiny)
Pomůcky a materiály	vytisknuté pracovní listy, mobilní telefon s fotoaparátem
Počet	dvojice
Cíle	poznání místních staveb spojených s hornickou minulostí, dokumentace dobové architektury a hmotných památek, práce s fotografiemi

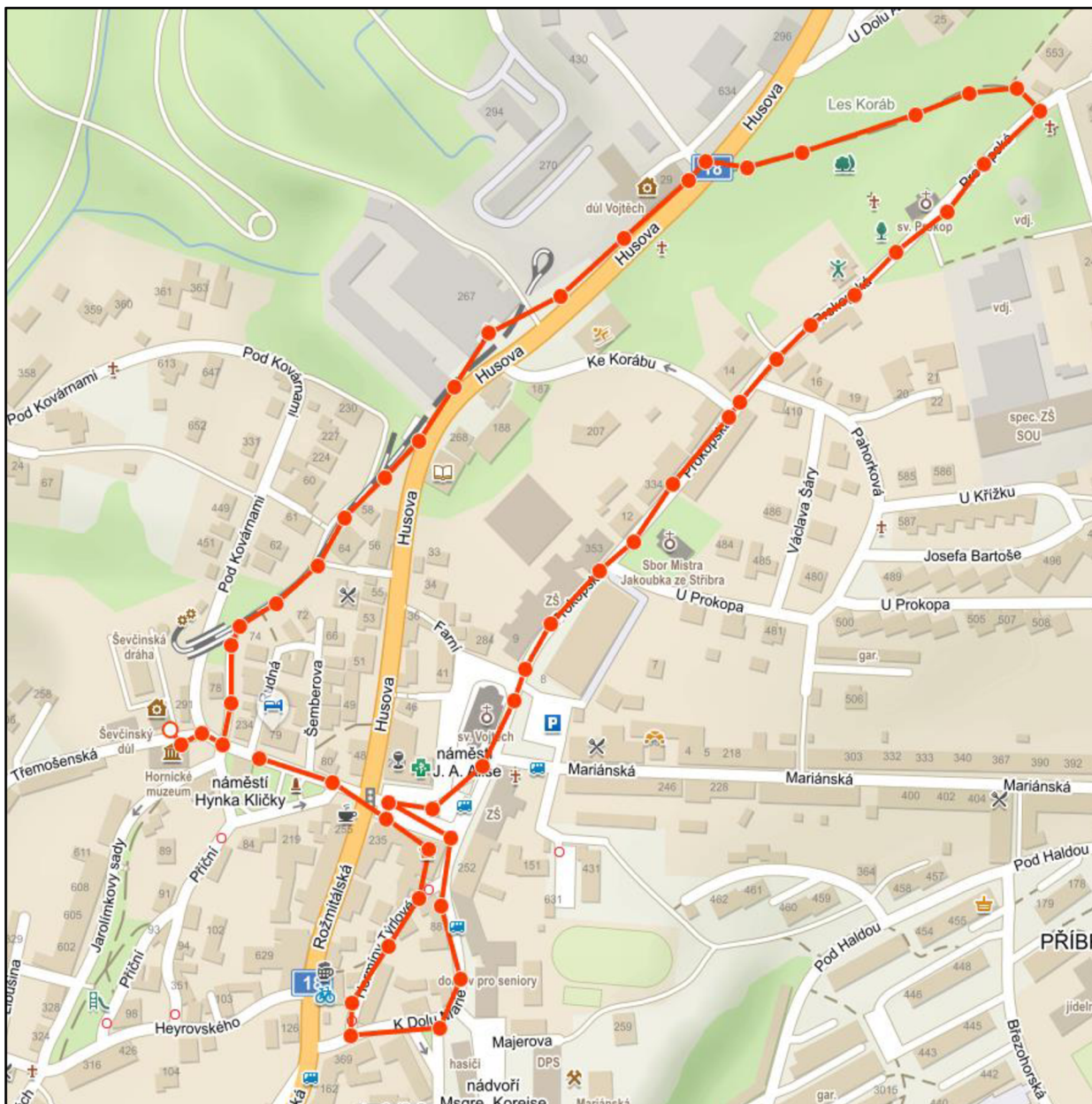

Procházka za hornickou minulostí

1. S učitelem se nyní vydáš po Březových Horách. Připrav si telefon. Po cestě zdokumentuj co nejvíce staveb, cedulí, zdí, kostelů, které se podle tebe pojí s hornickou minulostí.

Plánek tvojí cesty (zdroj: mapy.cz)

2. Vyznač na mapě, na jakých místech jsi pořídil fotky.

3. Ve skupině si potom prohlédni všechny fotografie a zdůvodni, proč jsi je pořídil. Zapiš si, které fotky máte se spolužáky stejné. Na internetu o místech najdi podrobnější informace.

5. 2 Výuková hodina č. 2 *Hornický život a kultura*

O životě místních hornických rodin je možné se dozvědět mnoho jak ze studií publikovaných ve Vlastivědném sborníku Podbrdská, tak z dalších publikací a knih. Horníci žili často v nouzi v početných rodinách, tudíž pro ně bylo nezbytně nutné, aby zůstali dlouho práceschopní. Běžně byly v rodině dvě až čtyři děti.¹¹⁷ Rodina byla v těsném sepětí s horním podnikem, což u mnohých podtrhoval i fakt, že žili v jeho bezprostřední blízkosti. V knize osazenstva bylo navíc doloženo, že pokud se chtěl horník nebo jiný důlní zaměstnanec oženit, musel požádat o svolení horního závodu.

Březohorští neměli možnost vypěstovat si cokoli na poli, protože kolonie, ve kterých bydleli, nabízely pouze zahrádku a malý domek. Proto svou tíživou finanční situaci mnozí řešili tak, že pracovali ve volných dnech.¹¹⁸ Existovaly navíc příspěvky od závodu, jak finanční, tak hmotné. I tak mělo mnoho hornických rodin problémy s dluhy. O tom svědčil mimo jiné i seznam dlužníků místní obecné školy k roku 1874. Jednalo se o předtištěnou tabulku, ve které jsou jména rodičů, místo bydliště a krátký popis, za co dluží, a zda je suma vymahatelná. Objevoval se zápis „[žákyně] *Jest docela chudá a přísluší do Příbrami*.“ U místních dětí, mezi kterými byli i žáci nehornického původu, se ale hodnotné předměty, které by zmenšily dluh rodičů, často nenacházely. V soupisu dlužníků školného z roku 1874 se u neplátce Josefa Mastného v kolonce „*Vzájem byly vzaty svrchy následující*“ objevilo toto: „*nemá nic k zabavení, přísluší do Vostrova*“. U Jakuba Sirotky byl na tomto místě připsáno: „*jednu zvěřinu velkou v ceně*“.¹¹⁹ Horní závod přispíval na školné. Ve volném čase mimo školu děti sbíraly lesní plody nebo klestí v lese, které prodávaly.

Důležitou součástí příjmů místních rodin byla domácí výroba, která se na území Čech v 19. století výrazně rozšířila. Věnovaly se jí zejména chudší vrstvy obyvatel bez formálního vzdělání a výučního listu. Práci zprostředkoval faktor, který byl v Čechách prostředníkem mezi zaměstnavatelem (gestor) a domácím výrobcem.¹²⁰ Výsledný produkt se vždy prodal za předem domluvenou částku.¹²¹ Na Příbramsku měla tradici výroba poutního zboží, které zde mělo velký odbyt. Na Svatou Horu, jedno z nejvýznamnějších poutních míst v Čechách, totiž denně přicházeli poutníci a jiní návštěvníci. Této práci se věnovaly zejména hornické ženy. Vyráběly růžence a další

¹¹⁷ Tamtéž, s. 40–41.

¹¹⁸ V. SMOLOVÁ, *Příbram*, s. 556.

¹¹⁹ SOKA Příbram, Archiv města Příbram, *Správa místních škol*, kart. 25, inv. č. 549, netříděno.

¹²⁰ *Ottův slovník naučný*, díl 8, Praha 1894, s. 1016.

¹²¹ Jana MACHAČOVÁ – Jiří MATĚJČEK, *Nástin sociálního vývoje českých zemí 1781–1914*, Praha 2010, s. 176.

předměty. Pod záštitou místních faktorů také šily rukavičky. Jedním ze známých faktorů rukavic ve městě byl na přelomu 19. a 20. století Petr Sobotka z Konětop. Domácká výroba v regionu přetrvala až do poloviny 20. století. Do práce se často zapojovaly i děti, které pomáhaly například s navlékáním jehel. Kvůli tíživé finanční situaci měly některé děti dovoleno od učitelů během méně důležitých předmětů, jako byla hudební nebo výtvarná výchova, navlékat růžence.¹²²

Nedílnou součástí domácké výroby byla tvorba figurek z chleba nebo lipového dřeva, takzvaných *daráčků*, kteří se vystavovali v betlémech. Často se modelovali horníci, ale i ostatní obyčejní lidé. Existují případy, kdy chudí horníci využívali figurky jako platidlo.¹²³ Jesličky měly v okrese dlouhou tradici.¹²⁴ Na výrobě se začínalo pracovat s předstihem, obvykle na podzim, kdy si horníci sháněli potřebný materiál. Figurky vyráběli nejčastěji z chleba nebo dřeva, objevují se ale i kameninové. Jak na Březových Horách, tak i v Příbrami byly rodiny, jejichž jesličky byly vyhlášené. Zároveň všechny rodiny měly doma alespoň jednu.¹²⁵ Jesličky mimo jiné zdobily i místní podniky, hotely i hostince. Tradici reflektovali i známí spisovatelé z Příbramska, například Jan Čáka nebo Jan Drda, který jim věnoval jeden z fejetonů.¹²⁶ Typickým lokálním výrobkem byly štufoverky. Jednalo se o malé modely dolů vytvořené ze zajímavých minerálů a hornin, které horníci při své práci nacházeli v dolech. Některé modernější štufoverky byly mechanizované.¹²⁷

Vedle hmotných dokladů o kultuře a „lidovém umění“ vytvářeném horníky se dochovalo mnoho literárních a folklórních pramenů. Na Příbramsku vzniklo v průběhu století několik jarmarečních, neboli kramářských písní. Svůj název nesly podle prodavačů – kramářů a po místech, na kterých je lidé mohli nejčastěji slyšet, tedy na jarmarcích, poutích a tak dále, kde se hojně scházeli lidé. Texty kramářských písní vznikaly na motivy všeobecně známých melodií. Nejčastějším tématem na Příbramsku byla Svatá Hora, která byla jedním z nejoblíbenějších poutních míst v Čechách.¹²⁸ o poutích. Světské kramářské písně měly funkci informativní a zpravodajskou, zároveň reflektovaly

¹²² Vlasta KILIÁNKOVÁ, *Jak hornické děti pomáhaly rodičům*, Vlastivědný sborník Podbrdsko, 1971, s. 242–243.

¹²³ Drahomíra DAŇKOVSKÁ – Stanislav SLOUP, *Příbramské Vánoce, jesličky a tvůrci betlémů*, Příbram 2001, s. 14.

¹²⁴ Jesličkářská tradice byla v regionu badatelsky velmi oblíbená. Už od čtyřicátých let 20. století se jí věnoval Svatopluk Havrlik, později navázala Alberta Svobodová. Po revoluci ve zkoumání pokračovala například Drahomíra Daňková.

¹²⁵ Alberta SVOBODOVÁ, *O příbramských jesličkářích a jejich jeslích*, Vlastivědný sborník Podbrdsko 1, 1966, s. 194–196.

¹²⁶ Jan DRDA, *Svět viděný zpomaloučka*, Praha 1944, s. 48–50.

¹²⁷ Ukázky jsou k vidění ve stálé expozici Ševčinského dolu.

¹²⁸ Václav VANĚK, *Lidová tvorba hornického Příbramska*, Český lid 7–8, 1949, s. 141–146.

aktuální naladění společnosti.¹²⁹ Ze známějších písní to byla *Truchlivá píseň o strašném neštěstí, jež přihodilo se 31. května t.r. na Horách Březových u Příbrami*, která odrážela události z května roku 1892, kdy došlo k důlní katastrofě.¹³⁰ Zpívala se v melodii *Harfenice*, což byla stará lidová píseň ve třičtvrtinovém rytmu.

*1. Poslyšte draží o velkém neštěstí
Jež vám píseň ta hnedlínko zvěstí,
Srdce zabolí, truchlit musíte
Až se všeho dozvíte!
Kamkoliv pohlédneš všude smrt jen zírá
V dolech vidíš lítat jenom netopýra
Umíráček zvoní, hudba smutně hraje,
Každý jenom naříká*

*2. Nešťastný to den poslední ten máj
Horník nezří víc ten pozemský ráj, Doma se loučí, k horám se obrátí,
Ach již se více nevrátí.
Sotva sjede dolu cítí zápach kouře
V štolách to buráci jak hromová bouře,
Chce se zachránit spěchá vzhůru k šále,
Však již zmámen padá zpět.*

*3. Zatím v dolech již šlehaj' plameny,
Trámoví praská – padaj kameny,
Horníci zděšení – spěchaj' nahoru
Chtí se dostat k otvoru.
Kouř se všude valí cest nelze nalézt,
Ubožáci klesaj do strašné propasti,
Tu otcové rodin, synové, bratři
Nalezli společný hrob.*

*4. Hned se roznesla děsná ta zpráva,
Každý na Hory spěchat neváhá,
Aby sám uzřel neštěstí to hrozné
Jemuž v světě není rovné!
Hled znamení zvoncem, klec se dolů spouští
Aby zachránila životy v té poušti,
Každý k Bohu vroucně modlitbu vysílá,
By mu zachránil jeho milé.*

*5. Leč marné modlitby, marné vše lkání
Osudu svému se nikdo neubrání,
Mnohžý netušil že z rána za šera
Na jistou smrt se ubírá.*

¹²⁹ Josef KOTEK, *Městská zpěvnost první poloviny 19. století. Dějiny české populární hudby a zpěvu 19. a 20. století*, 1994, s. 37.

¹³⁰ Antonín PARKOS, *Truchlivá píseň o strašném neštěstí, jež přihodilo se 31. května t.r. na Horách Březových u Příbrami*, Příbram 1892.

*Tu zříš zoufalé matky a děti plačící
O hrozném neštěstí nic netušící,
Tu zas otec pláče velkým bolem zdrčen
Že ztratil dítě jediné.*

*6. Šebek, Žlutický, ochranci stateční
Jimž v dějinách rovného není
Za život bratři se obětovali
A své životy v šanc dali.
Jím budiž věčná sláva, každý je oplakává
A ještě po staletí zůstanou v paměti
Za krásné činy ve chvíli hrůzy,
Pomník zdobit bude jejich hrob.*

*7. Pusto na horách, všude vidět bol,
Kam se podíváš všude kopy mrtvol,
Truhlář nestačí truhly robiti
V nichž se mají pohřbíti.
Umíráček zvoní,
Smutné písně znějí,
Tisícové ode všad podívat se spějí,
Tu zoufalá vdova, ta nebohé robě
Ztratilo svého živitele*

*8. I nám nezbývá, než se modliti
Račiz Bože nás ve všem chrániti,
Vdovám, sirotkům račiz pomoci
By hroznou tu ránu mohly zmoci.
I my neváhejme, pomoci přispějme
Těmto nešťastníkům rychle pomáhejme
Bůh nám to nahradí jistě v hojně míře
Vděk sirotků nás nemine¹³¹*

Další známá píseň reagovala na vraždu c. k. báňského úředníka Raytta. Toho zabil nespokojený horník Antonín Hoffman, kterému se nelíbilo, že mu Raytt srazil výplatu kvůli vyhrožování smrtí. V kramářské písni se zpívá, že vrah byl vždy surový a brutální a popisuje také, kdy a kde došlo k vykonání trestu – poprava proběhla roku 1895 v Praze na Novoměstské radnici.¹³²

Na Příbramsku vzniklo i mnoho pohádek z hornického prostředí. Souborně je sepsal například Rudolf František Vojíř.¹³³ Vojíř využívá specifické kladné a spravedlivé

¹³¹ Kramářské písně jsou dostupné v digitální knihovně kramářských tisků Špalíček, kterou provozuje Knihovna Národního muzea. Odkaz na stránky: <http://www.spalicek.net/> Ověřeno ke dni 13. 5. 2023.

¹³² https://cs.wikisource.org/wiki/Poprava_%C3%BAkladn%C3%A9ho_vraha_Hoffmanna_v_Praze Ověřeno ke dni 13. 5. 2023.

¹³³ Rudolf František VOJÍŘ, *Hornické pohádky*, Praha 1941.

postavy důlních skřítků – permoníků. Ti v pohádkách moralizují a jsou představiteli
dobra.

5. 2. 1 Pracovní list a metodika

Z didaktického hlediska má hornické umění velkou podporu od hornického muzea, ale i od místního spolku jesličkářů. Každoročně se pořádají programy pro školy, v rámci kterých se žáci mohou podívat do místního zachovalého hornického domku. Podle ročního období a blížících se svátků jsou zde pořádány akce *Velikonoce v hornickém domku* nebo *Vánoce v hornickém domku*. Jedná se o programy pro první stupně základních škol. Pro starší žáky se nabízí seznámení s kulturou horníků prostřednictvím literárních památek a uměleckých děl. Dochované jesličky z tvorby místních betlémářů jsou každoročně vystavovány v expozici Zámečku.¹³⁴

Příložený pracovní list reflektuje rešerši této kapitoly a propojuje dějepis s českým jazykem, popřípadě i s hudební výchovou. Žáci mají za úkol pracovat s místní kramářskou písní, která byla vytvořena v reakci na důlní katastrofu, ke které došlo roku 1892 na dole Marie. Žáci nejprve podrobně rozeberou text, potom ve skupině po 3 až 4 pracují na tvorbě bulvárního článku. Druhým možným východiskem je dramtizace kramářské písně a její secvičení do formy divadelního představení. Dramtizace je osvěžujícím prvkem ve výuce. Žáci díky ní rozvíjí mnoho dovedností, například komunikativní a kooperativní.¹³⁵ V obou případech je důležitá závěrečná reflexe, ve které by měly zaznít otázky:

1. *Jaký přístup jsem zvolil/a? Byl efektivní?*

2. *Co si z aktivity odnáším? Dozvěděl/a jsem se něco nového?*

V přílohové části se nachází obě varianty pracovního listu, a je tedy na učiteli, jakou variantu zvolí. Obecně doporučované je rozdělení jednotlivých rolí ve skupině mezi žáky, ať už se jedná o dramatizační nebo literární pracovní list. Žákům se usnadní rozdělování práce ve skupině. Zároveň role podporují diferenciaci učebního procesu mezi žáky, kteří mohou mít různé úrovně znalostí a schopností.¹³⁶

¹³⁴ Lenka BLAŽKOVÁ, *Tradiční výstava na Zámečku – ohlédnutí, Příbramští betlémáři*. Zpravodaj Příbramských betlémářů, Příbram 2009, č. 30, s. 12

¹³⁵ R. ČAPEK, *Moderní didaktika*, s. 179.

¹³⁶ <http://katalogpo.upol.cz/socialni-znevyhodneni/modifikace-vyucovacich-metod-a-forem/4-2-1-1-skupinova-vyuka/> Ověřeno ke dni 13. 5. 2023.

Truchlivá píseň – literární varianta

Název aktivity	Truchlivá píseň – literární varianta
Ročník	8. ročník
Obtížnost	✂✂
Časová dotace	90 minut (2 vyučovací hodiny)
Pomůcky a materiály	vytisknuté pracovní listy, Pravidla českého pravopisu
Počet	skupina po 3 až 4 žácích
Cíle	zpracování dobového literárního textu, seznámení se s prvky lidového umění na Příbramsku, tvorba zpravodajského článku o březohorské důlní katastrofě

Truchlivá píseň o strašném neštěstí, jež přihodilo se 31. května t.r. na Horách Březových u Příbrami

1. O jakých tématech zpívali kramáři? Nápady запиš.

2. Jakým tématům by se věnovaly kramářské písně v dnešní době?

3. Přečti si kramářskou píseň.

- Co je jejím hlavním motivem?
- Kdo mohl být autorem?
- Co se v dole stalo?
- Napište, co udělali horníci Šebek a Žlutický.
- Jaké byly následky katastrofy? Napiš alespoň dva.

Zpívá se jako: „Harfenice“.

1. Poslyšte draží o velkém neštěstí
Jež vám píseň ta hnedlínko zvěstí,
Srdce zabolí, truchlit musíte
Až se všeho dozvíte!
Kamkoli pohlédneš všude smrt jen zírá
V dolech vidíš, lítat jenom netopýra,
Umráček zvoní, hudba smutně hraje,
každý jenom nařiká.

2. Nešťastný to den poslední ten máj
Horník nezíří víc ten pozemský ráj,
Doma se loučí, k horám se obrátí,
Ach již se více nevrátí.
Sotva sjede dolu cítí zápach kouře
V štolách to burácí jak hromová bouře,
Chce se zachránití spěchá vzhůru k šále,
však již zmámen padá zpět.

3. Zatím v dolech již šlehaj' plameny,
Trámoví praská — padaj' kameny,
Horníci zděšení — spěchaj' nahoru
Chťi se dostat k otvoru.

Kouř se všude valí cest nelze nalézt,
Ubožáci klesaj' do strašné propasti,
Tu otcové rodin, synové i bratři
nalezli společný hrob.

4. Hued se roznesla děsná ta zpráva,
Každý na Hory spěchat neváhá,
Aby sám uzřel neštěstí to hrozné
Jemuž v světě není rovné!
Hle znamená zvoncec, klec se dolu spouští
Aby zachránila životy v té poušti,
Každý k Bohu vroucně modlitbu vysílá,
by mu zachránil jeho milé.

5. Leč marné modlitby, marné vše lkání
Osudu svému se nikdo neubrání,
Mnohý netušil že z rána za šera
Na jistou smrt se ubírá.
Tu zříš zoufalé matky a děti plačící
O hrozném neštěstí nic netušící,
Tu zas otec pláče velkým bolem zdrcen
že ztratil dítě jedině.

6. Šebek, Žlutický, ochranci stateční
Jimž v dějinách rovného není
Za život bratři se obětovali
A své životy v šanc dali,
Jim budiž večná sláva, každý je oplakává
A ještě po staletí zůstanou v paměti
Za krásné činy ve chvílích hrůzy,
pomník zdobit bude jich hrob.

7. Pasto na horách, všude vidět bol,
Kam se podíváš všude kupy mrtvol,
Truhlář nestačí truhly robiti
V nichž se mají pohřbíti.
Umráček zvoní, smutné písně znějí,
Tisícové ode všad podívat se spějí,
Tu zoufalá vdova, tam nebohé robě
ztratilo svého živitele.

8. I nám nezbyvá, než se modliti
Račiz' Bože nás ve všem chrániti,
Vdovám, sirotkům račiz' pomoci
By hrozou tu rána mohly zmoci,
I my neváhejme, pomoci přispějme
Těmto nešťastníkům rychle pomáhejme
Bůh nám to nahradí jistě v hojně míře
vděk sirotků nás nemine.

Patisk se zapovídá.

Tiskem Jul. Janu v Praze

Zdroj: spalicek.net (Ověřeno ke dni 9. 7. 2023)

4. Pokuste se ve skupině přepsat kramářskou píseň na článek z novin (ideálně bulvární).

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

5. Najdi nějakou současnou zajímavou zprávu v novinách nebo na internetu a zkus z ní ve skupině vytvořit kramářskou píseň.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Truchlivá píseň – dramatizační varianta

Název aktivity	Truchlivá píseň – dramatizační varianta
Ročník	8. ročník
Obtížnost	✂✂
Časová dotace	90 minut (2 vyučovací hodiny)
Pomůcky a materiály	vytisknuté pracovní listy, Pravidla českého pravopisu
Počet	skupina po 3 až 4 žácích
Cíle	zpracování dobového literárního textu, seznámení se s prvky lidového umění na Příbramsku, dramatizace katastrofy na Březových Horách

Truchlivá píseň o strašném neštěstí, jež přihodilo se 31. května t.r. na Horách Březových u Příbrami

1. O jakých tématech psali kramáři? Nápady запиš.

.....

.....

2. Přečti si kramářskou píseň.

- f) Co je jejím hlavním motivem?
- g) Kdo mohl být autorem?
- h) Co se v dole stalo?
- i) Napište, co udělali horníci Šebek a Žlutický.
- j) Jaké byly následky katastrofy? Napiš aspoň dva.

Zpívá se jako: „Harfenice“.

1. Poslyšte draží o velkém neštěstí
Jež vám píseň ta hnedlínko zvěstí,
Srdce zabolí, truchlit musíte
Až se všeho dozvíte!
Kamkoli pohlédneš všude smrt jen zirá
V dolech vidíš. lítat jenom netopýra,
Umráček zvoní, hudba smutně hraje,
každý jenom nařiká.

2. Nešťastný to den poslední ten máj
Horník nezíjí víc ten pozemský ráj,
Doma se loučí, k horám se obrátí,
Ach již se více nevrátí.
Sotva sjede dolu cítí zápach kouře
V štolách to burácí jak hromová bouře,
Chce se zachránití spěchá vzhůru k šále,
však již zmámen padá zpět.

3. Zatím v dolech již šlehať plameny,
Trámoví praská — padaj' kameny,
Horníci zděšení — spěchaj' nahoru
Chťi se dostat k otvoru.

Kouř se všude valí cest nelze nalézt,
Ubožáci klesaj' do strašné propasti,
Tu otcové rodin, synové i bratři
nalezli společný hrob.

4. Hued se roznesla děsná ta zpráva,
Každý na Hory spěchat neváhá,
Aby sám uzřel neštěstí to hrozná
Jemuž v světě není rovné!
Hle znamená zvoncec, klec se dolu spouští
Aby zachránila životy v té poušti,
Každý k Bohu vroucně modlitbu vysílá,
by mu zachránil jeho milé.

5. Leč marné modlitby, marné vše lkání
Osudu svému se nikdo neubrání,
Mnohý netušil že z rána za šera
Na jistou smrt se ubírá.
Tu zříš zoufalé matky a děti plačící
O hrozném neštěstí nic netušící,
Tu zas otec pláče velkým bolem zdrcen
že ztratil dítě jediné.

6. Šebek, Žlutický, ochranci stateční
Jimž v dějinách rovného není
Za život bratří se obětovali
A své životy v šanc dali,
Jim budiž věčná sláva, každý je oplakává
A ještě po staletí zůstanou v paměti
Za krásné činy ve chvílích hrůzy,
pomník zdobit bude jich hrob.

7. Pusto na horách, všude vidět bol,
Kam se podíváš všude kupy mrtvol,
Truhlář' nestačí trubhy robiti
V nichž se mají pohřbiti.
Umráček zvoní, smutné písně znějí,
Tisícové ode všad podívat se spějí,
Tu zoufalá vdova, tam nebohé robě
ztratilo svého živitele.

8. I nám nezbyvá, než se modlití
Račiz' Bože nás ve všem chráníti,
Vdovám, sirotkům račiz' pomoci
By hroznou tu rána mohly zmoci.
I my neváhejme, pomoci přispějme
Těmto nešťastníkům rychle pomáhejme
Bůh nám to nahradí jistě v hojně míře
vděk sirotků nás nemine.

— ❁ ❁ ❁ —

Patisk se zapovídá.

Tiskem Jul. Janu v Praze

408

Zdroj: spalicek.net (Ověřeno ke dni 9. 7. 2023)

**3. Ve skupině si zvolte: VYPRAVĚČE, NĚKOLIK HORNÍKŮ V DOLE (aspoň 6),
VDOVY A SIROTKY (aspoň 2 a 2)**

Využijte kramářskou píseň a zkuste sehrát scénku. Pokud chcete, můžete přidat dialogy mezi horníky nebo dalšími postavami.

**Melodie Harfenice, která sloužila jako nápěv písně o důlním neštěstí.
Zazpívejte si!**

1. Po-slyš-te, pá - ni, mo - je zpí - vá - ní, s du - ší las - ka - vou
vý-děl-ku mi přej-te, špatně nesmýš-lej-te s harfe - ni - cí u - bo - hou.

1. Poslyšte, páni,
moje zpívání,
s duší laskavou
výdělků mi přejte,
špatně nesmýšlejte
s harfenicí ubohou.

2. Lidé myslí,
že jsem nehodná,
když tak po světě
chodím samotná,
pro chudou matičku
a slepou sestřičku
harfenice ubohá.

3. Ach ti lidé zlí,
kdyby věděli,
co mám k snídání
a co k večeři,
nouzi k snídání
a jen bídu k večeři.

4. Když mám zazpívat
píseň neslušnou,
abych dostala
krejcar almužnou,
oči zaslzí,
srdce zabolí
harfenici ubohou.

5. Pro chudou matičku
a slepou sestřičku
vydělati chleba
musím ale přec
a vše co potřeba,
Bože, to je těžká věc.

Zdroj: Hana GLOMBOVÁ (ed.), *Do Brna široká cesta. Kramářské písně se světskou tematikou. Katalog k výstavě*, Moravské zemské muzeum, Brno 2020, s. 70–71.

Po stopách horníků – Václav Černý

Název aktivity	Po stopách horníků – Václav Černý
Ročník	8. ročník
Obtížnost	
Časová dotace	90 minut (2 vyučovací hodiny)
Pomůcky a materiály	vytisknuté pracovní listy, počítač nebo tablet, vytisknutá kurentní abeceda do každé skupiny
Počet	skupina po 4 žácích
Cíle	práce s dobovými prameny, vyhledávání informací v matrice a knize osazenstva, tvorba životopisu na základě vyhledaných informací

Po stopách horníků

Na dnešní hodině se vžiješ do role historika. Historikova práce se v mnohém podobá té detektivní. Historik se musí věnovat sebemenším detailům, také musí ovládat cizí jazyky. Tvým úkolem dnes je zjistit co možná nejvíce informací z pramenů, které jsou uvedené níže. Poradíš si se starým písmem a němčinou?

1. Historické prameny dělíme na tři kategorie: OBRAZOVÉ, HMOTNÉ a PÍSEMNÉ. Přiřaď prameny ke správnému typu.

OBRAZOVÉ

knihy osazenstva
matrika
báci

HMOTNÉ

mlátek
zlatník
pozemková kniha

PÍSEMNÉ

kladívko
těžní stroj
nemocenská kniha
obraz horníka
betlém

2. Prohlédni si knihu osazenstva. Pokus se ji ve skupině pročíst a popsat.

K čemu sloužila?

.....

Kdo se do ní zapisoval?

.....

V jakém jazyce se do ní zapisovalo?

.....

Jaké informace se do ní zaznamenávaly? (aspoň 5)

.....

.....

3. Zaměř se na horníka Václava Černého. Využij internetové odkazy a slovník.

<https://ebadatelna.soapraha.cz/d/13129/46> matrika narozených

<https://ebadatelna.soapraha.cz/d/9936/140> matrika zemřelých

- a) *Kdy a kde se narodil?*
- b) *Jak se jmenovali jeho rodiče?*
- c) *Jak se živil jeho otec?*
- d) *Jaká byla vzdálenost mezi Kozičínem a cáčovnou na Březových Horách?*
- e) *Kdy nastoupil do práce?*
- f) *Jak se jmenovala jeho manželka?*
- g) *Kolik měl dětí?*
- h) *Jak dlouho pracoval?*
- i) *Kdy zemřel? Kolik mu bylo let?*
- j) *Co bylo příčinou smrti?*
- k) *Co znamenalo slovo provisiant?*

4. Teď získané informace zpracuj do souvislého životopisu.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

5. Co ses díky této práci naučil?

.....

.....

.....

.....

Po stopách horníků – Josef Čížek

Název aktivity	Po stopách horníků – Josef Čížek
Ročník	8. ročník
Obtížnost	
Časová dotace	90 minut (2 vyučovací hodiny)
Pomůcky a materiály	vytisknuté pracovní listy, počítač nebo tablet, vytisknutá abeceda v kurentu do každé skupiny
Počet	skupina po 4 žácích
Cíle	práce s dobovými prameny, vyhledávání informací v matrice a knize osazenstva, tvorba životopisu na základě vyhledaných informací

Po stopách horníků

Na dnešní hodině se vžiješ do role historika. Historikova práce se v mnohém podobá té detektivní. Historik se musí věnovat sebemenším detailům, také musí ovládat cizí jazyky. Tvým úkolem dnes je zjistit co nejvíce informací můžeš z pramenů, které máš uvedené.

1. Historické prameny dělíme na tři kategorie: OBRAZOVÉ, HMOTNÉ a PÍSEMNÉ. Přiřaď prameny ke správnému typu.

OBRAZOVÉ

knihy osazenstva
matrika
báci

HMOTNÉ

mlátek
zlatník
pozemková kniha

PÍSEMNÉ

kladívko
těžní stroj
nemocenská kniha
obraz horníka
betlém

2. Prohlédni si knihu osazenstva. Pokus se ji ve skupině pročíst a popsat.

K čemu sloužila?

.....

Kdo se do ní zapisoval?

.....

V jakém jazyce se do ní zapisovalo?

.....

Jaké informace se do ní zaznamenávaly? (aspoň 5)

.....

.....

3. Zaměř se na horníka Josefa Čížka. Využij internetové odkazy a slovník.

<https://ebadatelna.soapraha.cz/d/3992/157> matrika narozených

- a) *Kdy a kde se narodil?*
- b) *Jak se jmenovali jeho rodiče?*
- c) *Jak se živil jeho otec?*
- d) *Jaká byla vzdálenost mezi Kozičínem a cáčovnou na Březových Horách?*
- e) *Kdy nastoupil do práce?*
- f) *Jak se jmenovala jeho manželka?*
- g) *Kolik měl dětí?*
- h) *Jak dlouho pracoval?*
- i) *Kdy zemřel? Kolik mu bylo let?*
- j) *Co bylo příčinou smrti?*
- k) *Co znamenalo slovo provisiant?*

4. Teď získané informace zpracuj do souvislého životopisu.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

5. Co ses díky této práci naučil?

.....

.....

.....

.....

Příloha č. 1 a 2 Ukázka knih osazenstva

Namen	Geburtsort und Tag	Beigebrachte Urkunde	Zeit der Aufnahme			Kategorie bei der Aufnahme und nachfolgende Vorrückungen	Wurde ascen-	
			Tag	Monat	Jahr		zum stehenden Heere	zur Borne oder Landwehr
95. Cerný Wenzel	Lhota 16. August 1827.		26. Mai	1853		Aufwärtspulver Ad. 1855 Buryrprofur Günstlicher 1822 64 Gänse Adl Adl. Konfir. 2. 1891;		
95. Luka Tracy	Birkenberg 1. April 1832.		I 25. August II 5. August	1855 1871		Aufwärtspulver Aufwärtspulver Gänse 1859 Aufwärtspulver 1871 S. 22 I. Klasse 1876 S. 21 Aufwärtspulver II. Klasse 1878 I. Kl. 18. A. 39. - Aufwärtspulver Ad. 1855 Gänse Adl. Konfir. 2. 1891;		
95. Luba Muzina	Prácheň 15. Jahre 1829		29. März	1841		Aufwärtspulver Ad. 1855 Gänse Adl. Konfir. 2. 1891;		Aufwärtspulver 1841 Konfir.
95. Ledič Josef	Smotolč 13. Juli 1826.		29. März	1855		Aufwärtspulver 13. Septbr. 1856 Aufwärtspulver Luzer. Luzer. 20. Septbr. 1856 in der Günstl. Aufwärtspulver. Ad. 1855 Gänse Adl. Konfir. 2. 1891;		
96. Lizek Josef	Korčava 17. März 1842.		2. April	1855		Aufwärtspulver Ad. 1855 Buryrprofur 1861 Günstlicher Ad. 1856 Gänse. Adl. Konfir. 2. 1891;		

sentii zur Reserve oder Landwehr	Militärurlaub der Bergarbeit gestanden	Zu den Waffen- übungen beurlaubt	Verheiratet		Kinder, Geburtsstage und -Namen	Wurde provisioniert mit Bewilligung	Hat der Arbeit gedankt	Ist aus der Arbeit entlassen worden	Anmerkung
			laut Bewilli- gung	mit					
			2. 11. 1866 Maria geb. 2. 11. 1866 Hans geb. 2. 11. 1866 Hilf 24. 6. 1910	Wenzel geb. 1879 Karl geb. 1880 Anna geb. 1880 Anton geb. 1880 Karl geb. 1881	Karl geb. 1866 Hilf geb. 1866 Hilf geb. 1866				Absterb am 25. August 1892 Ein letzter Schuss verurteilt Absterb am 13. Juli 1907 Ein letzter wurde die Prospektanten angewiesen.
			Anna geb. 1865 Stefan geb. 1865 Maria geb. 1865 Hilf geb. 1865	Victoria geb. 1865 Johann geb. 1865 Josef geb. 1865 Maria geb. 1865	28. 10. 1865 1865 Hilf geb. 1865				Ein M. Lang in Gießhagen Franzenthal übernahm am 4. Novbr 1865. L. 2342 D. am 2. O. 919 as 1865. T am 10. 5. 1871 S. 15. zum M. Lang wurde als M. Lang wurde Franzenthal berühmt am 10. 5. 1871 S. 15. zum M. Lang wurde am 10. 5. 1871 S. 15. zum M. Lang wurde
			11. 11. 1869 Maria geb. 11. 11. 1869 Karl geb. 11. 11. 1869 Hilf geb. 11. 11. 1869	Anna geb. 1869 Karl geb. 1869 Hilf geb. 1869					Absterb am 25. April 92 Ein letzter Schuss verurteilt. am 7. Dezember 1900
			3. März 1857						
			I. 18. 1867 Maria geb. 18. 1867 Hilf geb. 18. 1867 II. 12. 1873 Maria geb. 12. 1873 Hilf geb. 12. 1873 15. 11. 1909	Wenzel geb. 1867 Karl geb. 1867 Hilf geb. 1867					Ein letzter Schuss verurteilt am April 1895 war verurteilt. Ein letzter wurde die Prospektanten angewiesen. am 7. 11. 1909

Zdroj: Archiv DIAMO, Báňské ředitelství Příbram (1700) 1814–1945 (1952),
Mannschaftsbuchy, přírůstek č. 309, neuspořádáno, neinventarizováno.

5. 3 Výuková hodina č. 3 *Vztahy měšťanů a horníků*

Měšťané byli v 19. století řazeni do střední vrstvy obyvatel. Tato sociální skupina se dále dělila podle způsobu obživy. Ve městě to byli především obchodníci nebo řemeslníci, kteří se zároveň starali o hospodářský chod města. Měšťané vlastnili dům, ze kterého platili domovní daň. Proto měli možnost volit hlavní představitele do místní samosprávy. Jedna z mnoha otázek ohledně dějin města v 19. století směřovala na vzájemné vztahy měšťanů a horníků a celkové chování horníků v obou městech. Tomuto tématu se doposud nikdo v regionu komplexně nevěnoval. V prostředí české historiografie si ale téma zločinů a trestů v poslední době oblíbilo mnoho historiků. Z historiků, kteří se věnovali starším období, to byla například Daniela Tinková, která se zaměřila jak na konkrétní zločiny, tak na samotné vnímání „zločinců“ v období „odkouzlování světa“ v 18. století.¹³⁷ Velmi přínosná je i kniha Pavla Himla *Zrození vagabunda*.¹³⁸ Kriminální činnost v raném novověku totiž často páchali takzvaní neusedlí obyvatelé, tedy tuláci, žebráci nebo Cikáni. Přínosem knihy bylo zejména detailní seznámení se s minoritními vrstvami společnosti, které stály na jejím okraji. Využíval přitom prameny, prostřednictvím kterých byl schopen seznámit se s jednotlivými aktéry a částečně postihnout důvody jejich chování ve společnosti. O kriminalitě v dělnickém prostředí moderní doby psal mimo jiné i Martin Jemelka, který ji v oblasti hornických kolonií Ostravska přičítal zvýšenému počtu mužů a rostoucímu počtu obyvatel přicházejících za prací.

Na Příbramsku se těžilo již od středověku, tudíž se zde společenská skupina horníků neformovala až na prahu moderní doby. Jinak tomu bylo v Ostravě, kde se jim za krátkou dobu museli místní přizpůsobit. Nová doba se i tak od dřívějších časů lišila, protože docházelo k doposud nejsilnější migraci pracovního obyvatelstva, jakou Příbramsko zažilo. S tím souvisely rozsáhlé stavební práce, při kterých se budovaly kolonie.

Příbram a Březové Hory na přelomu 19. a 20. století zaznamenaly několik zlomů, které měnily jak tamější vztahy, tak i vzhled měst jako takových. Z těch nejvýznamnějších dat to byly roky 1875, kdy došlo k dosažení tisícimetrové hloubky na dole Vojtěch, které bylo oslavováno celosvětový rekord. Dále to byla stavba kostela sv. Vojtěcha na Březových Horách mezi lety 1886 až 1889, který vznikl díky velké finanční sbírce

¹³⁷ Daniela TINKOVÁ, *Zločin, trest, šílenství v době odkouzlování světa*, Praha 2004.

¹³⁸ Pavel HIML, *Zrození vagabunda*, Praha 2007.

mezi místními horníky. O několik let později, konkrétně roku 1892, vypuknul na Březových Horách rozsáhlý požár, který značně snížil místní hornickou populaci a způsobil velké finanční ztráty, ze kterých už se horní závod nedostal.

Mezilidské vztahy ve městě je možné zkoumat prostřednictvím nespočtu pramenů povahy. Při přípravě těchto materiálů byly využity dobové policejní protokoly z let 1898, 1899 a 1900 a 1905 až 1907 (původem z Březových Hor). Prameny k výzkumu konfliktů, zločinů a trestů na území Příbrami a Březových Hor jsou poměrně obsáhlé. I přesto se této problematice nikdo z místních archivářů nebo historiků komplexně nevěnoval. Toto téma je ovšem didakticky natolik nosné, že jsem ho částečně zpracovala. Vzhledem k historickému vývoji Archivu Březových Hor bohužel nebylo možné nahlédnout do dalších spisů. O jeho záchranu z prostor tehdejší tělocvičny se v první polovině 20. století postaral místní kronikář Antonín Šilhan. Ten hnijící a rozkládající se archiválie přenesl do bezpečnějších prostor. I tak zbylo mnoho materiálů, které jsou vzhledem ke svému stavu nepoužitelné. Informace z obou typů pramenů nebyly zpracovány souvisle a chronologicky, spíše byly vybrány reprezentativní případy vhodné pro didaktické využití. Primárně se pozornost soustředila na trestné činy a přestupky, ve kterých figurovali horníci a horní zaměstnanci.

Policejní protokoly se řadily mezi prameny evidenční povahy. Jejich účelem bylo podchycení veškerých aktivit a zásahů místních strážníků. Vedle toho se sem také zaznamenávaly zesílené hlídky ve městě. Protokoly měly specifickou strukturu. Zápisy byly řazeny chronologicky. Každá strana byla rozdělena na pět sloupců. V prvním bylo číslo zápisu, v dalším jméno zapisujícího úředníka (pro Březové Hory v tomto období to byl Jan Zadák), následně datum zápisu – popřípadě vykonaného trestného činu, čtvrtý sloupec obsahoval zápis a pátý případné poznámky. Na straně se obvykle nacházelo tři až pět zápisů, počet se odvíjel podle délky popisu. Zapisující úředník byl ve výpisech velmi sdělný, při slovních potyčkách mezi obyvateli a strážníky také často citoval, co kdo řekl. Jednotlivé zápisy byly v podstatě příběhy z každodenního života.

Obrázek č. 1

Příklad zápisu trestného činu v policejní protokolu (Březové Hory, 1898)

Čís. rad.	Jan Zadach	Dne	1898.	Poznámka:
77.	"	10/3.	<p>Voják František přišel do Zábavě stál 587. horník v provize, svobodný bratr Matěj V. Šp. O. (blby) byl př. ranen od Jaroslava Hlaváčka hor. z Příbrami, kde př. obr. do hlavy hor. michym Kobanem je měl do hlavy na pravou stranu k uchu, skřivácn, že musel být obvážán p. Dr. Kráskem o 1/2. 12. hod. v p. Malo se za svědka V. Pilla přivít na naměstí. Vímna se sklada na Hla. vočka, že př. př. posunutý tropil.</p>	<p>Celního oznám. poda. Plani na den 26/3. 98. s. 9. 203 kr. pro s. 411. na 5 dni odrazen i. přist. H. 92. / 98 Dle rozhodnutí soud. k nadouč. bezdu př. 8/4. 96.</p>

Policejní spisy původem z Příbrami byly komplexnější. Rozděleny byly po dnech. Každý den byl uveden představením příslušníka policie, který konal službu, a strážníků, kteří ten den chodili na pravidelné obchůzky po městě. Následující zápisy se den ode dne lišily, a to podle toho, jestli policie musela zasahovat, nebo ne. Podobně jako v případě Březových Hor i zde se jednalo o rozsáhlé záznamy, často s citacemi výroků zadržených. Zároveň se zde vždy objevil časový údaj a jméno zasahujícího strážníka. Knihy byly na rozdíl od Březových Hor očíslované. Místní strážníci měli přes den víc pochůzek, než sousedé, což bylo způsobeno i tím, že Příbram byla lidnatější. Jednotlivé záznamy byly očíslovány římskými číslicemi a seřazeny chronologicky. Písmo bylo úhledné a ve většině dobře čitelné.

Otázky zkoumané v této kapitole, byly dvě: *Jaká byla kriminalita ve městech na přelomu 19. a 20. století? Probíhaly zde konflikty mezi horníky a měšťany?* Lze předpokládat, že kriminalita ve městech byla velká a nejčastěji zahrnovala chudé, hornické obyvatelstvo. Zároveň se lze domýšlet, že problémy souvisely s oblíbenou hornickou neřestí – alkoholem a hazardními hrami. O potížích mezi měšťany a horníky se sice žádná dostupná literatura nezmiňuje, ale mohlo k nim docházet, protože měšťanstvo bylo finančně lépe zajištěné, a tak mohlo často čelit s krádežím majetku. Otázkou je, zda vznikaly i další sociálně podmíněné konflikty.

Na Březových Horách mezi lety 1898 až 1900 probíhaly denně pravidelné policejní obchůzky. Konkrétní časy, na rozdíl od Příbrami, nebyly zaznamenány.

Při naplánovaných událostech, jako byly plesy, výroční trhy nebo setkání horníků, se udržovaly i noční hlídky. Vedle toho ještě noční pochůzky pravidelně probíhaly každý 13. a 14. den v měsíci. Důvodem bylo vydávání hornických výplat, které šlo mnoho horníků zapít do místních hospod. Oslavy ale mnohdy končily zásahem strážníků, kteří měli za úkol udržovat ve městě pořádek a dbát na dodržování nočního klidu. V únoru roku 1898 byl 12. března, hlídkou při hornických výplatách pořádek udržen.¹³⁹ V lednu toho roku byl o hornických výplatách v 11 hodin večer v Prokopské ulici nalezen místní horník Matěj Dražan, opilý a v bezvědomí. Strážníkům nezbývalo než Dražana z veřejného prostoru odklidit.¹⁴⁰

Mnohdy museli strážníci řešit problémy přímo i v hostincích. 14. dubna 1898 byl tímto způsobem z hostince pana Václava Pobudy odveden horník Václav Šebek pro nevhodné chování.¹⁴¹ O rok později dne 15. 10. 1899 musel být násilně vyveden místní ženatý horník Florian Sýbr.¹⁴² Konflikty vznikaly mnohdy i u karet, jako například 16. října 1899 v hostinci J. Horkého. Horník František Reindl při hře ukradl druhému horníkovi Františku Horálkovi ze stolu 50 krejcarů, což vyvolalo hádku. Peníze zřejmě chtěl využít k zaplacení večerní útraty – 12 piv. Když chtěl hostinský peníze, Reindl mu začal vyhrožovat, a tak byl odveden do vězení, kde zůstal od 8 hodin večer do 4 hodin ráno.¹⁴³ O dva roky později se řešil podobný případ. Ferdinand Mašek nahlásil, že mu druhý horník Josef Lívanec rozbil v hostinci hlavu. Policejní šetření prokázalo, že to byl právě Mašek, u koho spor začal. Příčinou prý byla partička karet. O co přesně šlo, už strážníci nezjistili.

Období hornických výplat bylo obecně důležité jak pro horníky, tak i pro místní hostinské a obchodníky. Nebylo výjimkou, že si horníci pořizovali potraviny, pivo a další věci na dluh a při první výplatě měli dluh splatit.

Často se řešily krádeže majetku, oblečení nebo peněžního obnosu. Nízká životní úroveň zřejmě místní horníky vedla ke krádežím. Jak zmínil Josef Velfl, bylo každodenní samozřejmostí, že si horníci při odchodu ze šichty odnášeli pod perklí (hornický plášť) kusy dřeva nebo uhlí, co si nabrali v dole. Takovému balíčku se říkalo „vandruvka“.¹⁴⁴ Někteří kradli i v sousední Příbrami.

¹³⁹ Státní okresní archiv Příbram, Archiv města Březové Hory, *Zápisník o konané policejní službě na Březových Horách 1898, 1899, 1900*, inv. č. 106, č. knihy 101, nefoliováno [s. 98].

¹⁴⁰ Tamtéž, nefoliováno [s. 8].

¹⁴¹ Tamtéž, nefoliováno [s. 18].

¹⁴² Tamtéž, nefoliováno [s. 112].

¹⁴³ Tamtéž, nefoliováno [s. 109].

¹⁴⁴ V. SMOLOVÁ, *Příbram*, s. 556.

V tomto období se zřejmě nejhorším kriminálním živlem stal horník původem z Podlesí, tehdy žijící v Březových Horách, Jan Patta. Ve snaze vydělat si peníze si v roce 1898 pod falešným jménem *Vatta* od horního závodu vyžádal cedulku k nemoci, která mu umožnila vybírat si léky. U příbramského kupce Nováka si tak několikrát vyzvednul víno na slabost, za které si bral peníze. Kriminální činnost ale byla brzy odhalena a Patta musel vrátit všechny peníze dr. Sýkorovi. O trestu už zde nebyla zmínka, celá situace se ale prokazatelně řešila u soudu na několik stání.¹⁴⁵ O dva měsíce později byla obviněna manželka Terezie a dcera Anna z vyzvedávání léků na jméno muže. Obě byly odsouzeny. Okresní soud v Příbrami udělil trest: matce 4 dny a jeden den půstu a dceři jeden den vězení v Příbrami.¹⁴⁶

Ani odnětí svobody ale rodinu nezastavilo. Dcera Anna se kriminální činnosti nevzdala ani po návratu na svobodu. Živila se jako šička rukaviček. Dne 22. října toho roku ale přišel na policejní stanici místní faktor Petr Sobotka nahlásit, že se mu ze závodu ztratilo 16 párů rukavic. O krádeži se dozvěděl už 14. října. Hned druhý den, tedy 15. října, se obviněná Anna Pattová vydala do příbramské zastavárny, kde byla domluvena s místní vdovou Annou Korejsovou. Korejsová vyšla ze zastavárny s nepořízenou, protože rukavice se zde nevykupovaly. Vedle toho ještě od někoho ukradla náprstenek.¹⁴⁷ 24. října přišla do bytu Jana Patty policejní hlídka a Annu zatkla a odsoudila k trestu 5 dní a jednoho dne půstu.¹⁴⁸ Kvůli kriminální činnosti a neustálému porušování zákona byla celá Pattova rodina následujícího dne *obeznámena s vypuzením z Březových Hor*. Navíc byl *navždy celý obvod Březohorské rodině zakázán*. Na odstěhování měli lhůtu 8 dní. I přes nucený odchod Patta stále pracoval u horního závodu. Na Štědrý den toho roku byl ještě několikrát zaznamenán v knize, protože v Příbrami ukradl místnímu panu Černému sud od petroleje, který prodal za jednu zlatku místnímu obchodníkovi.¹⁴⁹ Následující rok už byla celá rodina nastěhována zpět na Březových Horách, což vyplynulo z dalšího záznamu v policejním spisu. V tomto období tří let (1898, 1899, 1900) nebyl nikdo z místních tak často zatýkán jako právě Pattovi. Důvodem opakované kriminální činnosti jistě byla snaha o vylepšení špatné sociální situace.

¹⁴⁵ Státní okresní archiv Příbram, Archiv města Březové Hory, *Zápisník o konané policejní službě na Březových Horách 1898, 1899, 1900*, inv. č. 106, č. knihy 101, nefoliováno [s. 24].

¹⁴⁶ Tamtéž, nefoliováno [s. 34].

¹⁴⁷ Tamtéž, nefoliováno [s. 47].

¹⁴⁸ Tamtéž, nefoliováno [s. 48].

¹⁴⁹ Tamtéž, nefoliováno [s. 59].

Policejní spisy obsahovaly i záznamy, kdy byli horníci odvedeni kvůli nevhodnému chování z kanceláří nadřízených úředníků, například správců jednotlivých dolů. Úředníci si obecně od horníků udržovali odstup. Většina z nich navíc bydlela v Příbrami, a když se na Horách konala společenská akce, nijak se do ní nezapojili.¹⁵⁰ Často taky probíhaly spory o výši mzdy, kterou by měli horníci dostávat. Mnohdy vyústily až v organizovanou stávku, při které se sešli nespokojení horníci, kteří si šli stěžovat na horní ředitelství.¹⁵¹ Mnoho horníků v zoufalé životní situaci hrozilo pomstou, pokud jejich záležitosti nebudou vyřešeny. Horník Jan Dušek z Orlova dokonce hrozil, že zabije správce, hofráta nebo sebe.¹⁵² Na to byl vyhozen z kanceláře. Mladý horník Jan Antropius zase pohrozil správci na Mariánském dole, že *bude viděti co jemu udělá*.¹⁵³ Zřejmě k tomu přispěly i zmenšující se výtěžky stříbra a celosvětová ekonomická krize. Mnoho horníků, kteří se přestěhovali z vesnic na Březové Hory navíc přišli o možnost zajištění obživy z vlastních zdrojů a vše si museli kupovat u obchodníků.

Napjaté vztahy panovaly i mezi horníky. Často se musely za přítomnosti policie řešit spory jako rozbitá hlava, omráčení nebo zlomené končetiny. K poněkud netradičnímu zranění přišel 10. března 1898 horník František Vojíš ze Zdaboře. V té době byl jako padesátiletý už v „provisi“. V zápisu měl napsáno, že byl svobodný a navíc *blbý*. Toho dne okolo poledne byl poraněn příbramským horníkem Jaroslavem Hlaváčkem do hlavy kahancem. Hlaváček ho po něm hodil a způsobil mu rozsáhlé krvácení. Svědek V. Pill potvrdil, že spor začal Hlaváček, protože *po něm posunky tropil*. Obviněný si za svůj čin odseděl 5 dní ve vězení.

Na Březových Horách se v té době dost kradlo. Téměř vždy ale byli lupiči dopadeni, protože se často ihned po krádeži rozhodli ukradenou věc prodat. Obtížněji se potom prodávaly předměty, které odcizili muži v důlních areálech mimo svou pracovní dobu. Často to byla kolečka, kusy železa nebo vyskládaná prkna. Při krádeži prken z šachty Františka Josefa I. se vážně zranil horník Jan Brda. V půl páté ráno 18. listopadu 1900 byl vyrušen nočním hlídačem a při pokusu o útěk spadnul ze 7 metrů vysokého

¹⁵⁰ V. SMOLOVÁ, *Příbram*, s. 556.

¹⁵¹ „21. 10. 1898 *Hornické hnutí*. V 12 hodin v poledne shromáždil se lid na dolu Annenském. Muži i ženy v půl třetí odpoledne šli společně do Příbrami na horní ředitelství (několik set lidí). Stalo se mezi tímž pohoršení, že strážní byli rozehnaní. Z Březových Hor se ženy zúčastnily a podílu při pohoršení měly Trčková Klára, vdova Němcová Josefa vdova, Marie Černá manželka Augusta, zde Maulizová Anna a její dcera Marie Štveráková., Hrubá Josefa, dcera Josefa, Bělochová Josefa, manželka Jana, Tesárek Václav a Kala Čeněk, syn Vojtěcha.“ Státní okresní archiv Příbram, Archiv města Březové Hory, *Zápisník o konané policejní službě na Březových Horách 1898, 1899, 1900*, inv. č. 106, č. knihy 101, nefoliováno [s. 47].

¹⁵² Tamtéž, nefoliováno [s. 43].

¹⁵³ Tamtéž, nefoliováno [s. 40].

tarasu, pod kterým zůstal ležet a o dva dny později zemřel.¹⁵⁴ Jindy se stávalo, že horník ukradený předmět prodal, ale záhy na něj přišli strážníci a donutili ho finanční částku vrátit majiteli.¹⁵⁵

I když se kriminalita místních nesmí bagatelizovat, je zřejmé, že ke krádežím docházelo často proto, že si horníci chtěli aspoň částečně vylepšit tíživou finanční situaci. I když byli za svůj zločin potrestáni, nijak se to nepromítlo do jejich zaměstnání, respektive nebyli propuštěni. Vedle těžby si většina horníků ve volném čase přivydělávala bílením, zedničinou nebo dalšími vedlejšími pracemi.

Pokud došlo ke konfliktu mezi horníky, jednalo se takřka většinou o spor mezi březohorským a příbramským. Rivalita těchto dvou měst byla nejspíš velká. Březové Hory si jako poměrně mladé město muselo vydobýt svou integritu. Je jisté, že místní cítili sounáležitost a jistý patriotismus, což bylo umocněno stavbou místního kostela, na který se složili.

V Příbrami byla struktura zločinů jiná. Problémy s horníky zde takřka nebyly. Pokud zde místní strážníci někoho zatkli, bylo to z důvodu opilství nebo vandalismu na veřejném prostoru. Takoví byli napomenuti, odvedeni na stanici a pokud k záchytu došlo večer, ráno byli obvykle propuštěni. K jiným typům zatčení docházelo spíše výjimečně. Větší problémy způsobovali podle policejního protokolu „akademikové“. To byli mladí muži, kteří v Příbrami studovali na báňské akademii, později Vysoké škole báňské. Ta byla ve své době jedinou horní vysokou školou v Předlitavsku. Sídliila zde až do roku 1945, kdy se přesunula do Ostravy. Tito mladí muži si založili vlastní spolek Prokop.¹⁵⁶ Každý měsíc docházelo minimálně ke dvěma zadržením.¹⁵⁷ Akademikové často chodili do místních kaváren a hostinců, kde popíjeli. Následně se procházeli buď po Pražské nebo Plzeňské ulici, pokřikovali a dělali hluk.¹⁵⁸ Obavy ze zatčení soudě podle opakovaného nevhodného chování neměli.

Mnoho z nich také se strážníky nemístně mluvilo. Například akademik Jan Blas, který v noci napadl dvě dívky, po zadržení vyhrožoval: „*Počkejte! Ráno na vás učiním*

¹⁵⁴ Tamtéž, nefoliováno [s. 198].

¹⁵⁵ „Krátký Prokop, ženatý horník st. 30 roků bytem zde, doznal svojí vinny na zúčastněnství s Janem Brdou a kradené dříví ze věřejší noc odnesl do Příbrami jeho švagrové Rosalii Furchové IV. Jan Brda jest stár 28 roků, narozen v Sedlici, přísluší do obce Bezděkovské okr. Březnice obecnou školu navštěvuje. Též dnešního dne konaná u něho prohlídka.“ Tamtéž, nefoliováno [s. 198].

¹⁵⁶ V SOKA Příbram jsou uloženy kroniky spolku z let 1908-1912. SOKA Příbram, Archiv města Příbram - S, „Prokop“ – spolek posluchačů Vysoké školy báňské v Příbrami (1908-1912), inv. č. 665-III, kart. 38, netříděno.

¹⁵⁷ Například akademici Ponec a Pavlišta, kteří se 10.5.1899 v noci dobývali na radnici, respektive na strážnickou stanici. Na vyzvání ke klidu reagovali agresivně. SOKA Příbram, Archiv města Příbram - S, *Služební kniha*, inv. č. 1082, č. knihy 503, nefoliováno [s. 75].

¹⁵⁸ 15.7.1899 museli místní policisté zasahovat u rvačky akademiků z Polska. Vyhrocenému konfliktu předcházela velký řev, který strážníky přivolal. Tamtéž, nefoliováno [s. 141].

*oznámení, musíte být degradováni, pláště a klobouky musí pryč, neb bydlím u radního!*¹⁵⁹ Jiní akademici si dovolili po cestě z hostince na náměstí rozdělat oheň.¹⁶⁰ Často i ničili domovní dveře a rozbíjeli okna. Jeden si dokonce dovolil obnažit se před dívkami na vlakovém nádraží.¹⁶¹

Je jisté, že mezi majiteli místních obchodů a hotelů byla velká konkurence, o čem svědčí zápis z policejního spisu z roku 1898. Píše se v něm, že strážník byl přivolán k potyčce na nádraží, která se odehrála mezi dvěma pacholky z hotelů. Chlapci čekali na nové turisty u pražského vlaku, aby jim nabídli ubytování v jejich hotelu. Situace se vyostřila, když se chlapci začali přetahovat o jeden z kufrů.

Příbramští strážníci byli oproti Březohorským razantnější, pokud šlo o urážku jejich osoby. I tak je jeden z nejznámějších akademiků, buřič a básník František Gellner označil jako mírné.

V jednom ze svých dopisů napsal:

*„Tady v Příbrami jsou hrozně zdvořilí policajti. Když jsme se ve středu namazali, tak mně policajt otevřel dům a donesl mě do bytu. A k tomu ještě do cizího.“*¹⁶²

Zatímco březohorští pouze zapsali, že se k nim někdo choval nepřiměřeným způsobem, příbramští zatýkali i za pouhé pokřikování na ulici. Jako to bylo v případě strážníka Krafnetera. Dne 26. 11. 1900 dělal běžnou obchůzku, když ho oslovil muž s dotazem ohledně ceny tabáku. Strážník ho poslal pro odpověď na c. k. horní úřad, což muže evidentně popudilo a začal strážníkovi vytýkat, za co ho platí, když nic neví. Na otázku, jak se jmenuje, muž odpověděl, že to strážník nemusí vědět. Byl tedy násilím odveden na služebnu.¹⁶³

Ve výsledku lze tvrdit, že v Příbrami bylo ve sledovaném období mezi lety 1898-1900 více živo, ale ke konfliktům mezi horníky a měšťany spíše nedocházelo. Nejčastěji zmíněnou aktivitou strážníků na Březových Horách bylo usměřování podnapilých horníků. V Příbrami se nejčastěji jednalo o neodklizení hnoje a problémové akademiky. Respektive nejednalo se o konflikty, které by byly vyvolány na základě pnutí mezi sociálními skupinami.

¹⁵⁹ Tamtéž, nefoliováno [s. 311].

¹⁶⁰ Tamtéž, nefoliováno [s. 272].

¹⁶¹ Tamtéž, nefoliováno [s. 269].

¹⁶² <https://www.poznejprijram.cz/po-stopach-frantiska-gellnera> Ověřeno dne 10.6.2023.

¹⁶³ SOkA Příbram, Archiv města Příbram - S, *Služební kniha*, inv. č. 1082, č. knihy 503, nefoliováno [s. 257-258].

5. 3. 1 Pracovní list a metodika

Pracovní list, který se týká vztahů místních obyvatel, se skládá z dvou gamebooků. Gamebook, neboli česky *hra kniha*, je specifický druh literatury, který nemá pevně určený děj. Čtenář se při čtení dostává do role hlavní postavy a musí se rozhodovat, jak se má její osud dále vyvíjet. Obvykle postupuje v příběhu buď hodem kostkou nebo na základě vlastní volby. Gamebooky mají ve světové beletrii dlouhou tradici. První gamebook vznikl už v roce 1941. Autorem byl Jorge Luis Borges, který v knize *Examen de la obra de Herbert Quain*, zpracoval život smyšleného irského spisovatele a jeho životní cesty.¹⁶⁴ Ve světě se gamebooky nejvíce proslavily až v průběhu osmdesátých let 20. století. Ikonickou hrou byla fantasy *Dungeons and Dragons*. Do českého prostředí se dostaly v osmdesátých letech 20. století. Jedním z nejstarších byla kniha *Na rozkaz krále* od Ljuby Štíplové. Děj byl zasazen do prostředí středověkých rytířů a byl určený spíše pro mladší čtenáře. Dalším velmi uznávaným českým autorem byl Vladimír Chvátíl.¹⁶⁵

Gamebook lze mimo jiné využít i ve výuce dějepisu.¹⁶⁶ I přesto, že v prostředí českého školství je to zatím poměrně málo užívaná metoda, má velký edukační potenciál. Propojuje v sobě práci s textem a dramatizaci. O postupování v příběhu rozhoduje žák hodem kostkou nebo vlastní volbou. Žáci se mají seznámit s historií Březových Hor a Příbrami prostřednictvím fiktivních postav strážníků Františka Pečeného (Březové Hory) a Aloise Doubka (Příbram). Ti mají za úkol vyšetřovat trestné činy, které se v této době skutečně staly. Žáci se tak průběžně seznámí s historií měst a místopisem. Zároveň zjistí, jak se dřív trestaly přestupky a jakým způsobem se zaznamenávaly, tedy jak zůstávají dochovány v pramenech. Odkryjí zároveň i každodennost místních obyvatel, jelikož budou mít ve skupinách příležitost vžít se do role strážníka. Také se seznámí s pramenem a zkusí si i práci „historika“, který také rekonstruuje příběhy.

Žáci v této aktivitě pracují ve skupinách po 3 až 4. Je na učiteli, jestli věnuje gamebooku dvě vyučovací hodiny, tedy využije na jednu hodinu první příběh a na druhou druhý, nebo jestli polovině skupin zadá případ z Březových Hor a druhé případ z Příbrami. Důležitá je závěrečná reflexe, ve které žáci s učitelem rozeberou společně sledovaný policejní případ a dílčí úkoly a diskutují nad svými rozhodnutími, případně nad strategiemi, které během rozhodování využívali.

¹⁶⁴ BORGES Jorge Luis, *Examen de la obra de Herbert Quain*, Argentina 1941.

¹⁶⁵ Vladimír CHVÁTIL. *O Norikovi*, Praha 1997.

¹⁶⁶ Využití gamebooku ve výuce reflektovaly zejména závěrečné práce. Například Markéta ŠAFAŘÍKOVÁ, *Dějiny porodnictví prostřednictvím gamebooku*, diplomová práce, Brno 2018., nebo Terezie MINAŘÍKOVÁ, *Závažné trestné činy z let 1898–1918 ve výuce dějepisu*, diplomová práce, Brno 2019. Minaříková vytvořila sadu gamebooků, které se věnovaly vyšetřování zločinů ze čtyř moravských měst na přelomu 19. a 20. století.

První případ strážníka Františka Pečeného (gamebook)

Název aktivity	První případ strážníka Františka Pečeného (gamebook)
Ročník	8. ročník
Obtížnost	
Časová dotace	45 minut (1 vyučovací hodina)
Pomůcky a materiály	zalamované a nastříhané díly příběhu, hrací kostka, psací potřeby, mapa Březových Hor, tablet/mobilní telefon s připojením k internetu
Počet	skupina po 3 až 4 žácích
Cíl	seznámit se s dějinami měst prostřednictvím dobových policejních případů, seznámit se s dobovou legislativou

Tento příběh se skutečně stal... Píše se rok 1898. Tvoje jméno je František Pečený, je ti čerstvě 19 let a bydlíš v Prokopské ulici se svými rodiči. Tvůj otec František pracuje jako důlní tesař na dole Prokop, který máte jenom několik kroků od domu. Když jsi byl mladší, vyprávěl ti příběh, jak se přistěhoval na Březové Hory. Pocházel z velké rodiny, měl celkem pět sourozenců. Protože už bylo jasné, že nikdy nezdědí rodnou chalupu, rozhodl se, že si najde práci u březohorských stříbrných dolů. Vždycky byl prý šikovný na ruce, a tak po zaškolení začal dělat důlního tesaře. Než si na práci zvyknul, trvalo mu to pěkně dlouho. Nejhorší prý byla doprava důlním výtahem. Ten jezdil do šachty tak rychle, že se mu vždycky udělalo zle od žaludku a hned mu zalehly uši. Po pár letech si ale na práci zvyknul. Protože byl šikovný, dodělal si školu, aby se z něj mohl stát důlní dozorce. Koupil si dům v Prokopské ulici, kde ses o rok později narodil ty. Když zrovna není v práci, přivydělává si peníze bílením nebo zedničinou, abyste si trošku přilepšili.

Tvoje matka Tereza se stará o domácnost a přes den ještě šije rukavičky pro pana faktora Pokorného. Její tatínek byl horník, před pár lety ale bohužel umřel při tom velkém neštěstí. Pamatuješ si to, jako by to bylo dnes. Okolo domu běhali lidé, všude byl zmatek a z dolu Marie šel tmavý kouř. Ten horník, co za to mohl, šel hned do vězení. I když to prý neudělal schválně. Otec tehdy pomáhal vytažovat udušené horníky z dolů. Byla to hrůza.

Toho dne ses zařekl, že nikdy nebudeš pracovat na šachtě. A protože jsi vždycky rád pomáhal lidem, dovolili ti rodiče nastoupit k místním strážníkům. Dnes je tvůj velký den, konečně jsi dostal služební strážnickou uniformu a jdeš na svou první obchůzku městem. Je krásné květnové ráno. Na kostel sv. Vojtěcha dopadají první paprsky a zevnitř slyšíš zpěv. Večer tu asi bude hodně veselo, protože horníci berou výplatu, a to je vždycky v místních hostincích rušno.

Když procházíš okolo kostela, slyšíš, jak v dálce někdo hlasitě křičí a nadává. Jdeš blíž a vidíš, jak židovský kupec Glücklich postává u své kůlny, kterou mu někdo z jedné strany rozmlátil. Okolo se válí rozbitá prkna.

Hod' kostkou. Pokud ti padlo číslo 1, 2 nebo 3, čti možnost a. Pokud ti padlo číslo 4, 5 nebo 6, čti možnost b.

a. Vydáš se ke Glücklichovi a zeptáš se, co se tu stalo. *(Dál čteš příběh 1)*

b. Vydáš se ke Glücklichovi a napomeneš ho, ať tolik neřve, protože velmi ruší kolemjdoucí. *(Dál čteš příběh 15.)*

1.

Glücklich si tě znova prohlédne a hned spustí: „No co by se tady asi tak mohlo stát? Jen se na to podívej. Byla fungl nová! Mám já tohle zapotřebí?“

Obchodník je celý rudý zlostí. Vydá si z kapsy dýmku a začne si ji plnit. Poodstoupíš stranou, protože ti odjakživa kouř z dýmky zapáchá. Snažíš se i přesto od něj zjistit podrobnosti. Konečně si můžeš zapsat něco do sešitu, který jsi dostal na služebně. „A kolik jich bylo?“ zeptáš se vstřícně. Glücklichu to ještě víc nasupí. „Jak to mám vědět? Já byl v krámě.“ Za rohem zahlédneš chlapce, který, jakmile zjistí, že ho taky vidíš, ucukne a schová se za roh.

Hod' kostkou. Pokud ti padlo číslo 1, 2 nebo 3, čti možnost a. Pokud ti padlo číslo 4, 5 nebo 6, čti možnost b.

a. Zeptáš se Glücklichu, jestli se v poslední době nedostal s někým do křížku. **(Dál čteš příběh 2)**

b. Necháš obchodníka obchodníkem a utíkáš za chlapcem. **(Dál čteš příběh 16)**

2.

Od Glücklicha ses toho hodně dozvěděl. Spoustu lidí ho nemá rádo, protože mu závidí peníze. Moc mu taky nepomáhá, že má jiné vyznání. Je to Žid (a ti to ani v 19. století neměli vůbec jednoduché). Nejdřív jsi prověřil jiného, křesťanského obchodníka. Ten ale celé ráno strávil v kostele a můžou mu to dosvědčit lidé, kteří s ním byli.

ÚKOL

1. Zkus najít s pomocí internetu, kde v Příbrami nebo na Březových Horách žili Židé a jestli si tu vybudovali nějaké stavby.

.....

.....

.....

Pokračuj v příběhu dál...

„Počkej, teď jsem si vzpomněl. Včera tu u mě byli nějaký vejrosci. Chtěli po mně sirky, ale neměli dost peněz. Tak jsem jim řekl, že na sekeru leda dubový poleno. Naštvali se a odešli. Ten jeden měl hornickej knoflík přišitej na klopě kabátku a ten druhý zase takovou zrzavou čupřinu. No museli bejt tutově vodsad z Hor.“

Hod' kostkou. Pokud ti padlo číslo 1, 2 nebo 3, čti možnost a. Pokud ti padlo číslo 4, 5 nebo 6, čti možnost b.

- a. Vyslechněš lidi, které potkáš, jestli ty chlapce neznají. Dojdeš i do místní školy. **(Dál čteš příběh 3.)**
- b. Obchodník tě navedl na dobrou stopu. Kdo jiný by nosil hornický knoflík, než dítě horníka. Jdeš do cáčovny na Francšachtu se poptat, jestli nemá někdo z horníků zrzavé dítě. **(Dál čteš příběh 16.)**

ÚKOL

1. Co je cáčovna?

4.

Vejdeš do třídy, kam jsi ještě před několika lety sám chodil. Škola tě vždycky bavila. Nejvíc ti šly počty.

V zadní lavici sedí zrzavý chlapec. Přísně se na něj zadíváš a zeptáš se ho na jméno. Chlapec drží kamennou tvář a neodpoví.

„No tak to si tě budeme s sebou muset vzít na stanici, chlapče. A odpoledne půjdeš do Příbramě rovnou k soudu!“

Celá třída na tebe upřeně zírá. Vtom chlapec propukne v pláč.

„To jsem byl já! To já to udělal! Ale nebyl jsem sám! To byl nápad tady Emila a Tondy! Přiznejte se!“

Tonda s Emilem, kteří sedí o lavici před chlapcem, se nejdřív vymlouvají, potom se ale přiznají. Prý je to plesnivý dědek a zaslouží si to.

Všechny jen okrádá! Přísně je pokáráš, když začnou nadávat, že je to židák. Asi znají takové nadávky od rodičů. Kůlnu Josefa Glücklicha z domu na Březových Horách číslo 254 tedy zničili Václav Vávra (syn Václava Vávry, horníka), Emil Hásnerl (syn Albíny Hásnerlové) a Václav Hrdina (syn Václava Hrdiny).

Pokračuj v příběhu 5.

3.

„Zrzavý a s knoflíkem na klopě?“ zeptá se tě řídící učitel ve škole. „Takových tady máme, pane strážníku. A jak velcí byli ti chlapci?“

„Pane učiteli, mohlo jim být kolem deseti let.“

„Tak já vám přivedu ty, kteří sedí na váš popis, do kanceláře.“

Hod' kostkou. Pokud ti padlo číslo 1, 2 nebo 3, čti možnost a. Pokud ti padlo číslo 4, 5 nebo 6, čti možnost b.

a. Odmítneš. Chceš si pro ně přijít do třídy, aby ostatní viděli, že jejich činy mají následky. **(Dál čteš příběh 4.)**

b. Poděkuješ. Při čekání se nacepš koláčkem, který ti nabídnul vrchní učitel. **(Dál čteš příběh 18.)**

5.

Vracíš se i s chlapci na služebnu, kde tě čeká pravá úřednická práce. Pan nadstrážník ti předává policejní zápisník, kam musíš napsat, cos vyšetřoval.

ÚKOL

Zapiš do policejního spisu záznam o trestném činu.

Číslo: **165**

Jméno zapisujícího:

Datum:

Popis (popiš co se stalo, komu se to stalo, kdo to udělal)

Poznámky:

No jo. Ale jak chlapce potrestat? Na soud jsou ještě malí.

Jak byste je potrestali? Navrhni ve skupině způsob trestu. Zkus vymyslet alespoň 3 varianty.

1.

2.

3.

Pokračuj v příběhu 6 a přečti si, jestli ses trefil.

15.

Glücklich si něco zamele pod vousy, zavolá na děti, ať prkna odklidí z chodníku, a zaleze zpět do obchodu. Po chvíli cesty směrem k Drkolnovu se otočíš a vrátíš se k obchodu. Glücklich znovu stojí u kůlny, ruce vbok a něco říká ženě. **Jdeš k němu a ptáš se, co se tu stalo. Pokračuj v příběhu 1.**

16.

V cáčovně sedí stará paní. Změří si tě pohledem a potom se tě zeptá: „Jak to mám asi vědět, kdo má zrzavýho sviště? Co bych si tu do těch mannschaftsbuchů ještě měla dopisovat? Kam třeba jdou chlapi po šichtě na pivo? Ještě něco chcete vědět?“

Tady ti pšenka nepokvete. Slušně poděkuješ a pokračuješ v příběhu 3.

ÚKOL

1. Prohlédni si na obrázku *Mannschaftsbuch*. Napiš, k čemu sloužil. **Příloha 1**

.....
.....

17.

Kluk ti utekl, ale stihnul sis ho dobře prohlédnout. Byl zrzavý. **Pokračuj v příběhu 2.**

18.

Učitel přivede do ředitelny hned tři chlapce.

„Tak je vedu, pane strážníku. Ke všemu se přiznali a moc se bojí, že skončí ve vězení.“

„No to víte, pane učiteli, to si ještě budu muset dobře rozmyslet. Takže dobře poslouchejte, kluci, půjdete teď se mnou na stanici a všechno sepíšeme.“

Chlapci polknou na sucho a už jdou za tebou.

Pokračuj v příběhu 5.

6.

V policejním zápisu bylo napsáno, že chlapani byli „přísně potrestáni od rodičů“.

Čís. řad.	Jméno Zápis	Dne	1898.	Poznámka
105.	...	11/6.	Vávrova Václ. syn Václ. Poznamka x Orlova bytem ad. č. 163. Kassnerl Ern. syn Albýny bytem ad. č. 260. Hrdina Ant. syn Fr. z domu 103 nárylně rozbyli xed v Kolny Sts. Půzklizha sbehodnik ad. č. 254.	Za příslušnost ne byli od rodičů přísně potrestány.

ÚKOL

1. Porad' se ve skupině a zkus přijít na to, co mohlo znamenat „přísně potrestání od rodičů“.
2. Zkontroluj zápis. Co tě na něm upoutalo?
3. Zamysli se ve skupině nad otázkou, jak by byl takový čin potrestán dnes.
4. Od kolika let jsou lidé v České republice za své činy zodpovědní? Myslíš, že František vyřešil tento čin správně, nebo bys to udělal jiným způsobem?

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Tady tvůj den končí. Vedl sis dobře. Tak zase zítra. Přijď včas! Zdařbůh!

114.

Militärurlaub der Bergarbeit gestanden	Zu den Waffen- übungen beurlaubt	Verheiratet		Kinder, Geburtsstage und -Namen	Wurde provisioniert mit Bewilligung	Hat der Arbeit gedankt	Ist aus der Arbeit entlassen worden	Anmerkung
		laut Bewilligung	mit					
				<p>Wenzel geb. 1866 Maria geb. 1870 22. 6. 1910</p>	<p>Paul geb. 1866 ex 1890 Karl geb. 1868 Karl geb. 1871</p>			<p>Verst. am 25. August 1893 Der letzte Ehevertrag Verst. am 18. Juli 1907 Der Verleiher wurde die Provision unter angewiesen.</p>
				<p>Alma Maria geb. 1865 Joseph geb. 1869 Maria geb. 1874</p>	<p>23. 10. 1866 1865-66 letzter geb. 1866</p>			<p>Der Hl. Berg in Giddingensmühl Franzensthal überstalt Ding v. 4. Novbr 1865. L. 2342 L. und d. O. 919 ad 1865. J am 10. 11. 1871 S. 15. zum Hl. Berg wurde als Mittelschicht Franzensthal bergraben am 10. Juni 1869. 3. 313 am 10. Juni 1869. 3. 313 am 10. Juni 1869. 3. 313 am 10. Juni 1869. 3. 313</p>
				<p>Maria geb. 1869 Karl geb. 1869</p>	<p>geb. 1869 geb. 1869</p>			<p>Verst. am 25. August 92 der letzte Ehevertrag am 7. Dezember 1900</p>
				<p>3. Tauer 1857</p>				
				<p>1. 1867 5. 25. 7. 1874 II. 1873 3. 35. 15. 11. 1909</p>	<p>Wenzel geb. 1868 geb. 1867 geb. 1867</p>			<p>Verst. am 25. August 92 der letzte Ehevertrag am 7. Dezember 1900 am 14. Juni 1910</p>

Zdroj: Archiv DIAMO, Báňské ředitelství Příbram (1700) 1814–1945 (1952),
Mannschaftsbuchy, přírůstek č. 309, neuspořádáno, neinventarizováno.

Případ strážníka Aloise Doubka (gamebook)

Název aktivity	Případ strážníka Aloise Doubka (gamebook)
Ročník	8. ročník
Obtížnost	
Časová dotace	45 minut (1 vyučovací hodina)
Pomůcky a materiály	zalaminované a nastříhané díly příběhu, hrací kostka, psací potřeby, mapa Březových Hor, tablet/mobilní telefon s připojením k internetu
Počet	skupina po 3 až 4 žácích
Cíl	seznámit se s dějinami měst prostřednictvím dobových policejních případů, seznámení s dobovou legislativou

Tento příběh se skutečně stal... Píše se rok 1900. V Příbrami se probouzí jaro. V Jarolímkových sadech kvetou třešně a ve vzduchu je cítit jejich nasládlá vůně. Jmenuješ se Alois Doubek. Pracuješ už několik let jako strážník v Příbrami. Náplní tvé práce je dohlížet na pořádek. Co by si lidé řekli, kdyby v královském horním městě byl na ulicích nepořádek. K této práci jsi se dostal před pár lety. Pracoval jsi jako čeledín v Bucharově hotelu, ale příliš tě to tam nebavilo, a navíc jsi dostával málo peněz. Chvíli jsi přemýšlel, jestli nezkusit štěstí v dole na Březákách, ale té práce ses vždycky bál. Navíc jsi měl obavy, co si počne tvoje žena Eva a malý Josífek, kdyby se ti něco stalo. Volná místa byla v Hartmannově sklárně a v soukenické továrně, která vyráběla hornické uniformy, ale rodiče ti vždycky říkali, že jsi levý jak poleno. Jednoho večera se k Bucharovi přišel podívat nadstrážník Tesárek s tím, že hledá nové strážníky. Řekl jsi mu, že bys to rád zkusil. No a od té doby tam pracuješ. Máš se co otáčet, Eva čeká druhé dítě a pan Klika, který ti pronajímá byt, teď zvýšil nájmy v celém domě.

V Příbrami je teď velký povyk kvůli akademikům, kteří bydlí v podnájmech u místních obyvatel. Akademikové jsou studenti místní vysoké školy. Večer co večer je potkáváš na ulici, jak se ve stínu noci potácejí Pražkou ulicí, zpívají a tropí virvál. Párkrát ses s nimi dostal do křížku. Naposledy jsi měl nahnáno. Bylo půl jedenácté večer, hustě sněžilo a tys neviděl na krok, i když z dálky jsi slyšel hlasitý mužský zpěv. Najednou se proti tobě objevila skupina akademiků. Mohlo jich být dvacet. Z povinnosti jsi je napomenul, že ruší noční klid a aby se odebrali k domovu. Vtom na tebe ten nejmenší spustil: „Co si budeš dovolovati, ty policajto plešivej? Já jsem ubytovaný u pana radního, já si můžu ve městě dělat, co sám budu chtít. Pozor, abys nepřišel o kabátec a čepičku!“ Zeptal ses ho na jméno, ale odvětil, že ho nepotřebuješ vědět. V tom tě skupina začala obcházet, až jsi neměl kam utéct, protože jsi byl v kruhu. Přítrž tomu udělal až nadstrážník Tesárek, který šel zrovna kolem. Kdyby nepřišel, bývali by tě ti výrostci ztloukli do kuličky. Dovolují si hodně, zvláště na mladé strážníky. Neumí se chovat v cizím městě. Nebo si spíš myslí, že si můžou všechno dovolit.

ÚKOL

V Příbrami se nacházela vysoká škola. Najdi její název a do mapy zapiš, kde se nacházela. Víš, co se na ní učilo?

.....
.....

Dnes byl po celý den ve městě docela klid. Ranní hlídka zjistila, že někdo ukradl z železničního mostu nad tratí dlouhou tyč. Polední hlídka zase vyčinila majitelům pěti domů, že nechali na ulici válet hnůj. Noční obchůzka dnes čeká na tebe. Mladíčký strážník Hájek jde dnes s tebou, máš ho uvést do práce.

„Tak si piš za uši, budeš mě poslouchat na slovo. Nerad se opakuju!“

„Dobře, pane Doubek.“ odpoví Hájek.

Několik hodin chodíš po ulicích a neslyšíš ani živáčka.

Na Karlově náměstí se tě Hájek opatrně zeptá:

„Pane Doubek, můžu si tady na chvíli odběhnout? Počkal byste na mě?“

Hod' kostkou. Pokud ti padlo číslo 1, 2 nebo 3, čti možnost a. Pokud ti padlo číslo 4, 5 nebo 6, čti možnost b.

a. Hájkovi dovolíš, aby si odskočil a řekneš mu, že na něj počkáš v hotelu u Buchara. Jdeš se za ním podívat, už jsi ho dlouho neviděl. **(Dál čteš příběh 15)**

b. Hájkovi dovolíš, aby si odskočil, a sedneš si na lavičku. **(Dál čteš příběh 2)**

Příběh 15

Buchar ti začne vyprávět historku, co se stala jeho čeledínovi.

„Stál tak jednou můj čeledín na peróně na nádraží a čekal na vlak z Prahy, kterej do Příbrami vozí tůristy, nebo jak se jim říká. No zkrátka ty vašnosty, co se sem jedou podívat. No a když začali z vlaku postupně vystupovat, kde nic tu nic, najednou se u nich objevil ten bledej fracek od Šplíchalů a začal jim z rukou brát zavazadla a lákal je, ať přenocují u starýho v hotelu. To si můj kluk nenechal líbit a tak...“

V tom se z otevřeného okna ozve příšerný křik. Nevíš, jestli ječí ženy, nebo muži. Taky by to dost možná mohli být ti akademikové.

ÚKOL

Využij mapu Příbrami a zakresli do ní, kde se v Příbrami nacházely hotel u Šplíchala a hotel u Buchara.

Napiš, co se v domech nachází dnes. Můžeš použít internet.

.....

.....

.....

.....

Hod' kostkou. Pokud ti padlo číslo 1, 2 nebo 3, čti možnost a. Pokud ti padlo číslo 4, 5 nebo 6, čti možnost b.

a. Slušně přerušíš Buchara, omluvíš se a vyběhneš se podívat, co se děje. **(Dál čteš příběh 3)**

b. Na chvíli zpozorníš, potom řekneš Bucharovi: „Zas ti akademikové, no jen mluvte dál, já si to s nimi vyřeším později. Však oni mi nikam neutečou, ožralové jedni!“ **(Dál čteš příběh 16)**

Příběh 16

Buchar se na chvíli zamyslí: „No to sou dneska lidi! Sem taky chodí, ale já už poznám, když se dostanou do nálady, a hned je vyhazuju!“

„Jsou s nimi jen samé problémy. Tak pokračujte.“

„No a zkrátka tak tam ten můj kluk tak kouká, a pak k němu skočí a povídá: Nech je, aby si sami vybrali, kde hlavu složí! V tom vašem hotelu je to o nemoc! Z těch zablěšených kutlochů bych se bál, abych za tejděn neskončil na márách! A vzal do ruky ten kufr, co zrovna držel i malej od Šplíchalů a začal se s ním přetahovat. Oddělil je až výpravčí. Ale byla to podívaná, to ti povím. Lidu se sběhlo, jako když vezli přes Příbram vlakem Hilsnera.“

ÚKOL

Kdo to byl Hilsner? Zkus o něm najít nějaké informace. Můžeš využít internet.

.....
.....

Jak Buchar domluví, do místnosti vletí Hájek, že se máš hned jít podívat ven.

Pokračuj v příběhu 3.

Příběh 2

Zatímco čekáš, vyndáš si z kapsy fajfku a začneš si ji plnit. Tabák krásně voní, zrovna včera sis ho koupil u obchodníka. Před chvílí odbil ponocný půl třetí hodinu noční. Vtom vidíš, jak z rohu náměstí běží Hájek, kalhoty na půl žerdi, a volá: „Pane Doubek! Rychle pospíchejte za mnou!“

Hod' kostkou. Pokud ti padlo číslo 1, 2 nebo 3, čti možnost a. Pokud ti padlo číslo 4, 5 nebo 6, čti možnost b.

a. Bože, ten Hájek mi dnes ale pije krev! Pořád ječí, jako by snad neuměl mluvit normálním hlasem. Řekneš si v duchu a zapálíš fajfku. **(Dál čteš příběh 17)**

b. Vyskočíš z lavičky a rozeběhneš se za Hájkem. **(Dál čteš příběh 3)**

Příběh 17

Hájek k tobě přiběhne, tváře celé rudé. Ty na něj spustíš bandurskou.

„Hájek! Takhle se ke mně chovat nebudeš! Řvát na mě nad ránem, cožpak nevíš, že je noční klid? Ještě jednou a zavřu tě do rána do separace!“

Hájek se ale nenechá zvíkat.

„Pane Doubek, pojdte rychle se mnou, v Pražské ulici obtěžuje nějaký mladík dvě dívky. Pospěšte, než bude pozdě.“

Doubku, Doubku, ty lenochu líná – pokračuj v příběhu 3.

Příběh 3

V Pražské ulici před domem pana Kaše stojí dvě dívky, jedna druhou objímá.

„Nech nás, ty neráde! Nech! Pust! My ničehož nic nemáme! Maruško, volej o pomoc!“

„Že vy si nedáte pokoj, holky jedny. Jen pojdte se mnou! Nic se vám nestane. Bydlím tu kousek, u radního Toksteina.“ Mladík chytá jednu z dívek za ruku a už ji táhne po zemi. V oknech okolo se rozsvěcí světla.

„Nech, pust. Áááááááá.“

Vtom přiběhneš ty.

Hod' kostkou. Pokud ti padlo číslo 1, 2 nebo 3, čti možnost a. Pokud ti padlo číslo 4, 5 nebo 6, čti možnost b.

a. Práskneš muže do ruky, ten lehne bolestí k zemi a skuhrá. „To si odskáčeš, ty zmetku! Víš, kdo já jsem?“ Jedna z dívek ti začne vykládat, že mají velmi naspěch. Běžely v noci pro pana doktora Pokorného. Otcí jedné z nich je zle. **(Dál čteš příběh 18)**

b. Slušně požádáš toho muže, aby dívku pustil. **(Dál čteš příběh 4)**

Příběh 4

„To sotva! Ta jde se mnou! Víš vůbec, kdo já sem? Já si tu budu dělat, co chci!“ odvěti muž. Když se mu podíváš do obličeje, poznáš známou tvář. Je to ten skrček, co tě s partou akademiků obklíčil a málem zbil.

„Co se tady děje? Děvčata, jste v pořádku?“

Jedna dívka je celá roztřesená a zajímá se pláčem. Druhá na tebe pohlédne a spustí. „Pane strážníku, teď už jsme, ale jestli byste ráčil odpustit, pospícháme pro doktora. Tatínkovi není dobře. Chytá ho horkost a na bříše má divné skvrny.“

Hod' kostkou. Pokud ti padlo číslo 1, 2 nebo 3, čti možnost a. Pokud ti padlo číslo 4, 5 nebo 6, čti možnost b.

a. Co když jsou to nevěstky, proletí ti hlavou. Po Příbrami se jich teď v noci potuluje hodně. A kdo by potřeboval doktora takhle v noci? „Holky jedny, nikam! Hned se mnou půjdete na služebnu!“

(Dál čteš příběh 19)

b. Dovolíš dívkám odejít, a jako doprovod jim s sebou raději přidělíš Hájka. Jak věc vyřeší, mají přijít na služebnu a o všem vypovědět. Blase spoutáš a vedeš ho na služebnu. **(Dál čteš příběh 6)**

Příběh 18

„Než vás pustím, musíte mi povědět, co se tady semlelo.“ Vyzveš dívky.

Slova se ujme starší z nich: „No to je tak, starýmu panu Krafneterovi se po půlnoci udělalo zle. Chytla ho horkost a objevily se mu fleky na bříše. Obklady nezabíraly, tak nás paňmáma poslala pro doktora Pokorného. Ale než jsme tam stačily dojít, objevil se tenhle skrček a začal na nás hned 'slečny, kam jdete' a 'slečny, počkejte na mne'. No a když jsme mu řekly, že na řečičky nemáme čas, tak na nás začal sprostě pořvát a ukazovat nemravné věci.“

V tom jí přeruší druhá: „My ho známe, pane. Je to jeden z těch študáků, co tu pořád tropí nepořádek. Blas se jmenuje. Ale teď už vážně musíme jít, jinak bude s tatínkem ámen.“

Blas na tebe pohlédne a v tu ránu se rozeběhne. Neuteče daleko, protože po něm hned skočí Hájek.

„To si vypijete! Všichni! Víte, kdo já jsem?“ vzteká se Blas. Dáš mu želízka, a děvčata pošleš pro doktora, pro jistotu jim přidělíš na cestu jako doprovod Hájka.

Pokračuj v příběhu 5.

Příběh 19

Dnes v noci máš práce víc než dost. Vedeš městem spoutaného akademika Jana Blase a dvě děvčata. Chceš je všechny dát do separace.

V tom uslyšíš, jak si děvčata povídají. „To nám tatínek umře, jestli nepřijde pan doktor, do rána to nevydrží. Co si jen počneme.“

Zastavíš a zeptáš se té, co mluvila, jak se jmenuje.

„No přece Marie Krafneterová. Bydlím v Pražské ulici. Můj tatínek je nemocný, moc ho bolí břicho. Tak jsme šly i se služkou pro pomoc, když v tom na nás začal volat tenhle neřád, ať ho počkáme a že půjde s námi. Moc jsem se bála, a tak jsem začala volat o pomoc. Co když už s tatínkem bude ámen...“

Krafnetera přece znáš, chodívá s tebou na nedělní bohoslužbu. Děvčata rychle odpoutáš, pošleš s nimi Hájka. Jak věc vyřeší, mají přijít na služebnu. Blase si ale necháš v želízkách a pokračuješ v cestě.

ÚKOL

Využij mapu, kterou jsi dostal k příběhu. Kde se na ní nachází Pražská ulice? Porovnej obě mapy a napiš, co se ve městě změnilo.

.....

.....

.....

.....

Pokračuj v příběhu 5.

Příběh 5

Po cestě na služebnu musíš Blase chvílemi nutit, aby tě následovat. Neustále sebou cuká a vyhrožuje ti.

„Jen počkejte! Ráno na vás učiním oznámení! Musíte být degradováni, pláště a klobouky musí pryč, protože bydlím u radního Toksteina!“

ÚKOL

V policejním spise už se nedočteme, jak mladého Blase strážník potrestal. Zamyslete se ve skupině. Jak byste akademika Blase potrestali vy? A jak by byl potrestán v dnešní době?

.....

.....

ÚKOL

Zapiš do policejního spisu záznam o trestném činu.

Číslo: **165**

Jméno zapisujícího:

Datum:

Popis (popiš, co se stalo, komu se to stalo, kdo co udělal)

Poznámky:

Tady tvůj den končí. Vedl sis dobře. Tak na shledanou zítra. Přijď včas!

Příběh 6

Po cestě na služebnu musíš Blase chvílemi nutit, aby tě následovat. Neustále sebou cuká a vyhrožuje ti.

„Jen počkejte! Ráno na vás učiním oznámení! Musíte být degradováni, pláště a klobouky musí pryč, protože bydlím u radního Toksteina!“

Po hodině přijdou dívky a vypovídají. Zapisuješ si poctivě do sešitu vše, co ti vyprávějí.

No to je tak, starýmu panu Krafneterovi se po půlnoci udělalo zle. Chytla ho horkost a objevily se mu fleky na bříše. Obklady nezabíraly, tak nás paňmáma poslala pro doktora Pokornýho. Ale než jsme tam stačily dojít, objevil se tenhle skrček a začal na nás hned ´slečny, kam jdete´ a ´slečny, počkejte na mne´. No a když jsme mu řekly, že na řečičky nemáme čas, tak na nás sprostě začal pořvávat a ukazovat nemravné věci.

ÚKOL

V policejním spise už se nedočteme, jak mladého Blase strážník potrestal. Je to jenom na tobě. Zamysli se ve skupině. Jak byste akademika Blase potrestali vy? A jak by byl potrestán v dnešní době?

.....
.....

ÚKOL

Zapiš do policejního spisu záznam o trestném činu.

Číslo: **165**

Jméno zapisujícího:

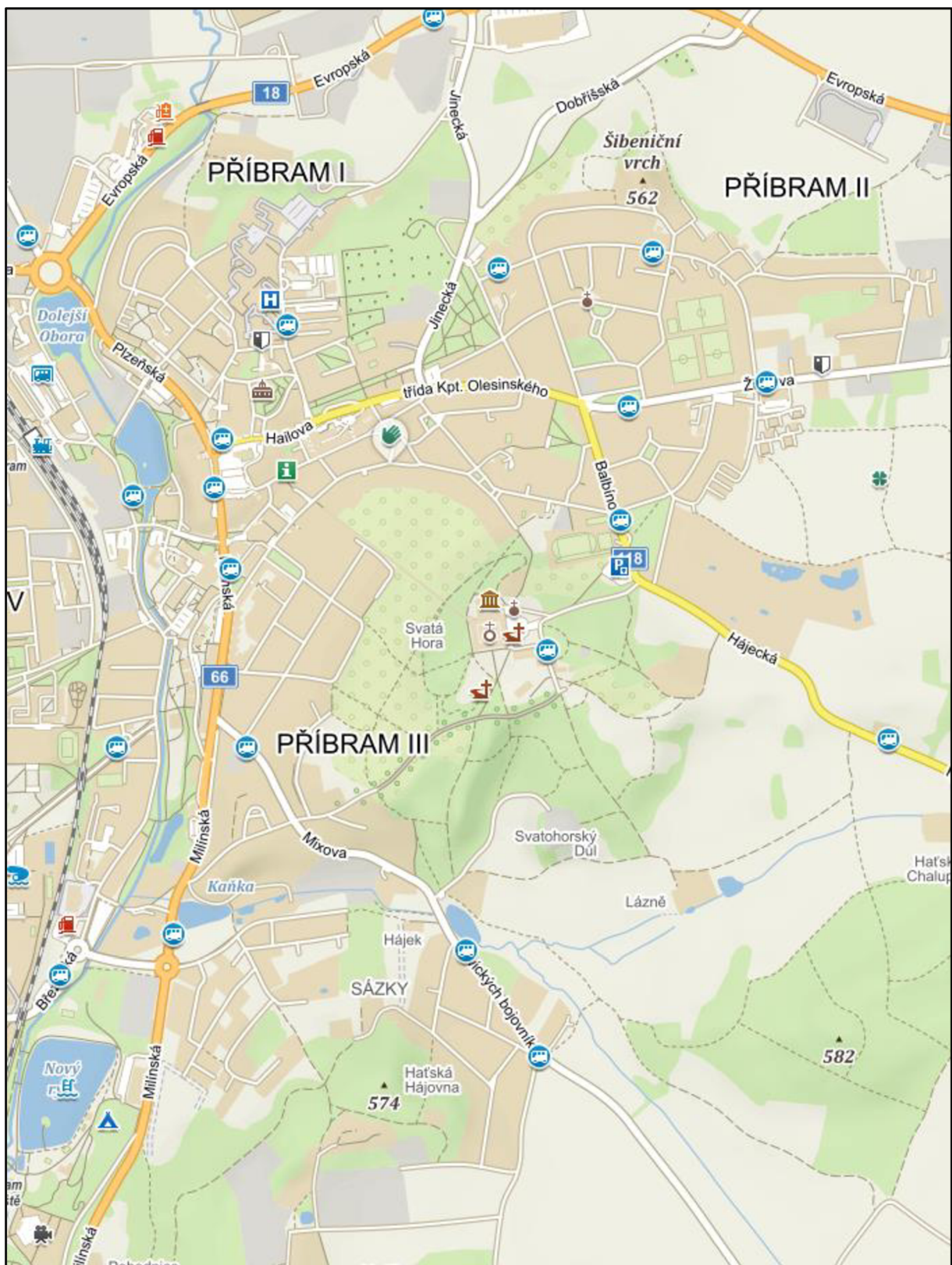
Datum:

Popis (popiš co se stalo, komu se to stalo, kdo to udělal)

Poznámky:

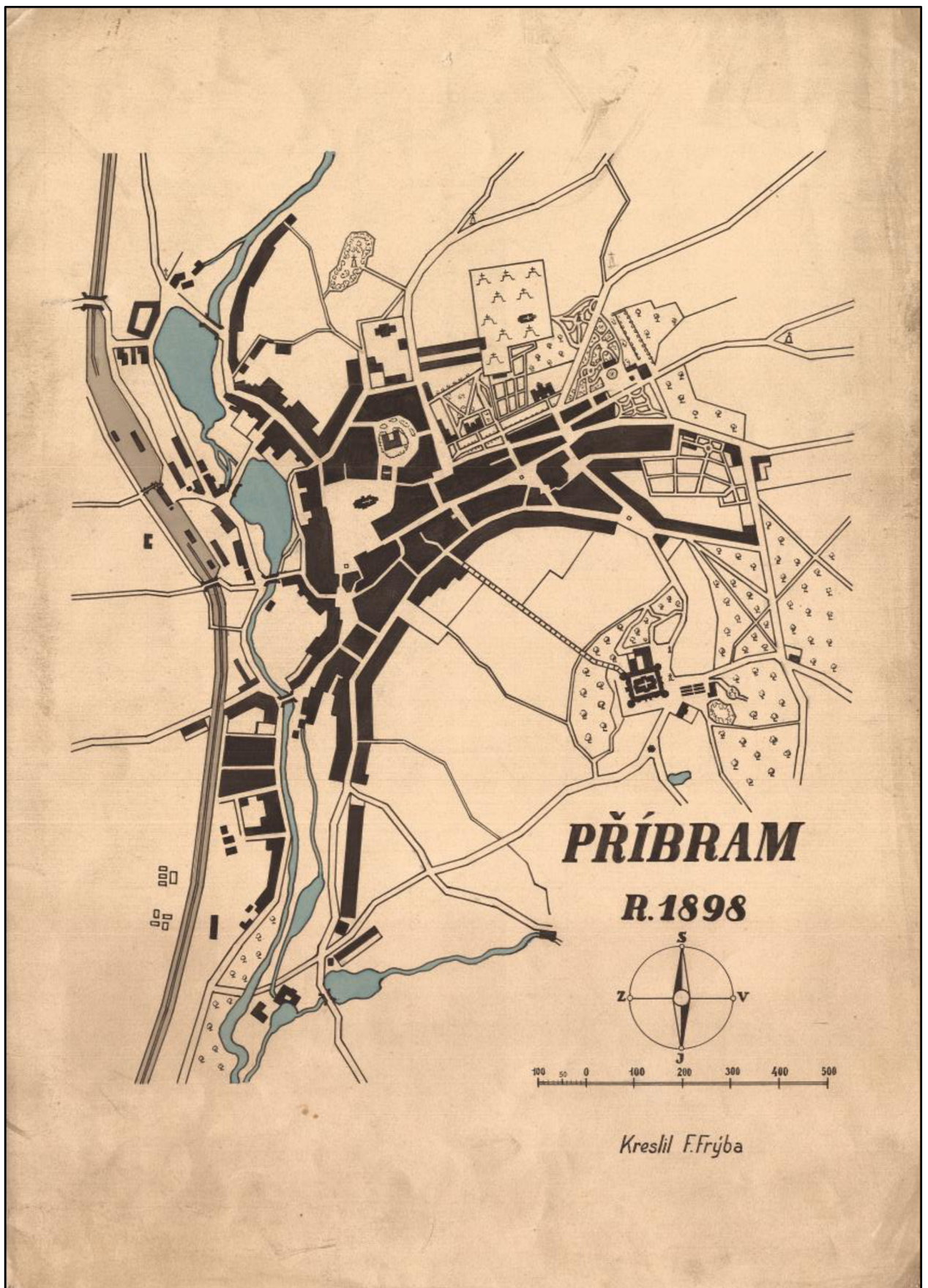
Tady tvůj den končí. Vedl sis dobře. Tak na shledanou zítra. Přijď včas!

Příloha 1 Současná mapa staré části Příbrami

Zdroj: mapy.cz (Ověřeno ke dni 9. 7. 2023)

Příloha 2 Stará mapa Příbrami

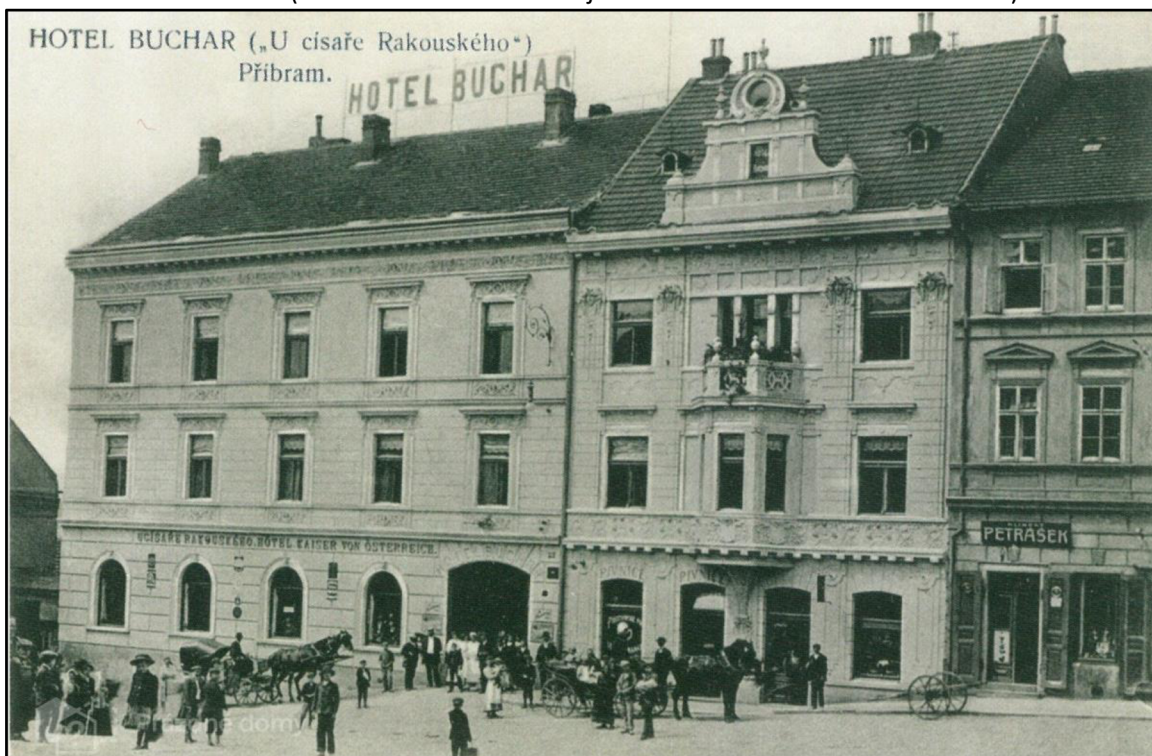
Zdroj: SOA Praha, SOKA Příbram, *Sbírka map a plánů*, netřízeno.

Příloha 3 Skutečný záznam o zločinu, popsaném v gamebooku

IV. Tělo slávnici Vále oznámují:
Tvoje v noci se 2³/₄ hod. i. sluzka Anarozie
levohorská sluzka u p. Koulička čp. 14-II a
muži Kupčevová a Vasa Romanovka z téhož domu
pražskou ulici pro pana G^{ra} Tokaleho!
Před domem panů K^{ové} byly napadeny
akademikem Janem Blazem příslušným Dr. Livochem,

bydlícím u pana Jas. Tokaleina " čp. 9-II, který se
ke nim také šel a nemužně shnal, že byly
mužem křičel o pomoc.
Křikáním a křikem žen leželo, daleko se rozléhalo,
jediné, přinohání byli shora jmenovaní slávnici,
kterí jich přišli akademika přibít učinili.
Slávnici byli připomínají, že při napomínání
akademika Blaze byl kulo ulici jim hrušným a
že pravil: " Počkejte! Ráno na Vás učiním oznámení;
musíte býtli zregulováni, jistě se klobouky musí
přijít, nebo bydlím u paního Tokaleina."
Nasledující kontrolou: Školu v 9-9¹/₂,
Praggu 9¹/₂ - 9³/₄.

Příloha 4 Hotel Buchar (Za Rakouska Uherska se jmenoval *Hotel U císaře rakouského*)

Zdroj: <https://praznedomy.cz/domy/objekty/detail/1007-hotel-buchar> Ověřeno ke dni 1. 7. 2023.

Příloha 5 Hotel Šplíchal

Zdroj: Z knihy od Josefa VELFLA, *Příbram*, Praha 2010, přílohová část.

Příloha 6 Hotel Šplíchal a Buchar v dobové literatuře.

HÔTEL ŠPLÍCHAL

u Arciv. Františka Ferdinanda
v královském stříbrohorním městě
Příbrami
na náměstí proti kostelu a c. k. hor. ředitelství

Chvalně známý hôtél první třídy,
levné ceny, vzorná obsluha.
Stanice Kl. čes. turistů — Povozy v domě.
Doporučuje se p. t. pp. hostům cestujícím a turistům
při jejich návštěvě Příbrami.

• Ceny nejlevnější. •

HÔTEL BUCAR
„U císaře rakouského“
(založen roku 1859)
v Příbrami.

Doporučuji p. t. pánům navštěvovatelům
Příbrami hôtél svůj, který po dlouhá léta
nejchvalnější pověsti požívá.

☛ Kuchyně známá. ☛

Středisko všech pp. cestujících a cizinců.
Stanice klubu českých turistů.
Místnosti příbramského odboru turistů.
Stanice Čes. Ústř. Jednoty velocipedistů.
Dovolují si též upozorniti na **velkolepou**
≡ **dvoranu;** ≡
nejlepší a nejpříjemnější posezení letní dohy
Ekypáže v domě.

O laskavou návštěvu prosí
Maksa Buchar,
majitel hôtelu.

Zdroj: Josef HRABÁK, *Průvodce po Příbrami*, Příbram 1893, s. 208-209.

5. 4 Výuková hodina č. 4 *Místní podniky a jejich historie*

Příbram na přelomu 19. a 20. století byla finančně závislá na březohorských dolech. Město vlastnilo poměrně velký podíl na těžbě. Díky tomu bylo schopné se už od čtyřicátých let 19. století modernizovat. V Příbrami se nacházel horní úřad, který měl pod svou správou veškeré stříbrorudné doly v regionu. Nejednalo se ovšem o jediný podnik, který ve městě působil. V průběhu 19. a 20. století se v Příbrami a na Březových Horách uchytilo několik firem, které město proslavily celosvětově.¹⁶⁷

Příbram nežila vždy pouze hornickou činností. Často se na městskou ekonomiku pohlíží pouze z hlediska hornictví, přitom zde v průběhu 19. století vznikaly továrny a podniky, které byly výdělečné a proslavily se celostátně, i celosvětově. Často opomíjeným faktem je, že místní těžba v důsledku nešťastných událostí a celkového poklesu ceny na světovém trhu upadala a pracovní místa zajišťovaly právě tyto provozy. Nešlo přitom o jiné podniky s těžkým průmyslem, jako spíše o textilní a umělecké výroby. Co měly místní továrny a doly společné, je skutečnost, že nebyly schopny se udržet až do současnosti. U dolů bylo důvodem vyčerpání ložisek, s továrnami zahýbaly politické události v Evropě. Ve městě zůstaly jen prázdné nebo přestavěné budovy.

Veškeré továrny a průmyslové budovy byly stavěny v okolí železniční trati. Stavba nové trati Rakovník – Příbram – Protivín byla císařským podpisem příslušného zákona schválena roku 1874. Jedním z odůvodnění byla nutnost vytvoření železničního spojení do hornicky významného města. Železniční stanice stojí od té doby na stejném místě.

Vedle dnešního nádraží byla roku 1870 vybudována Hartmannova sklárna, která měla své kořeny v Paříži.¹⁶⁸ Zakladatel Moric Hartmann tak chtěl rozšířit svoje podnikání, čímž zároveň zaplnil pomyslnou díru na trhu. Nutno dodat, že ve středních Čechách nebyla nijak rozšířená sklářská tradice, takže se jednalo spíše o výjimku. Sklárna ale měla úspěch, i když ne mezi místními. Tradici měly korálkové věnce a další výrobky známé v zahraničí, hlavně ve Francii.¹⁶⁹ Firma se specializovala na výrobu tabulového skla a korálů. Korály byly využívány pro výrobu poutního zboží, které mělo následně velký odbyt na Svaté Hoře. Na začátku 20. století měla továrna na 100 zaměstnanců.¹⁷⁰

¹⁶⁷ Průmyslovému rozvoji ve městě se věnovali například Věra Smolová, Josef Velfl, Lenka Blažková nebo Pavla Doležalová. V. SMOLOVÁ a kol., *Příbram*, Příbram 2017; Jana BAREŠOVÁ, *Historie a současnost podnikání na Příbramsku*, Žehušice 2003; Lenka BLAŽKOVÁ, *Střípky z Hartmannovy sklárny*, Podbrdsko 28, 2021; Pavla DOLEŽALOVÁ, *Nástin historie Továrny bratří Weilů na poutní a kovové zboží v Příbrami*, Podbrdsko 20, 2013.

¹⁶⁸ P. DOLEŽALOVÁ, *Nástin*, s. 36.

¹⁶⁹ Tamtéž, s. 56.

¹⁷⁰ V. SMOLOVÁ, *Příbram*, s. 439.

Slávu místní sklárny ukončil až požár v roce 1921, který způsobil rozsáhlé škody. Majitelé se kvůli opravě zadlužili, takže podnik musel vlivem hospodářské krize skončit.¹⁷¹

Další na svou dobu úspěšný podnik založili podnikatelé Josefa Weilová a Karel Reichner. Navázali na regionální tradiční výrobu poutního zboží a rozárnictví. Tomu se k roku 1893 v domácnostech věnovalo mimo jiné i 53 hornických a jiných rodin.¹⁷² Právě výroba drobných šperků a dalších poutních předmětů byla součástí vedlejších příjmů místních hornických žen a dětí. Weilová s Reichnerem využili tohoto potenciálu a založili továrnu, která tyto předměty začala vyrábět ve velkém. Později výrobu rozšířili a začali dodávat na další poutní místa v Čechách a na Moravě, na Hostýn, Svatý kopeček u Olomouci. Úspěch slavili i v zahraničí. I tato továrna se nacházela v blízkosti vlakového nádraží. I když není bohužel možné doložit, jak firmu vnímali místní, Doležalová zmiňuje, že některým se nelíbilo, že Židé vyrábějí poutní zboží pro katolíky. Původ rodiny také zapříčinil konec fabriky, která se už na pokraji druhé světové války potýkala s velkými problémy kvůli neárijskému původu. Mnoho členů rodiny zemřelo v koncentračních táborech. Dnes zde sídlí jiná firma, která v odkazu nepokračuje.

Vedle šperkařství a sklářství se v Příbrami prosadila textilní firma Jana Jonkeho, která se specializovala na hornické uniformy. Sídlila v blízkosti vlakového nádraží, u rybníka Hořejší Obory.¹⁷³ Opět se jednalo o podnik, který zaplnil mezeru na místním trhu. I když se dařilo, majitel Jonke měl spory s místními radními, což bylo patrné i ze zápisu místního vlastivědce Ladislava Malého. Ten se zmínil, že Jonke daroval městu pouliční elektrické lampy, město je ale brzy nechalo odstranit.¹⁷⁴

Na Březových Horách byla vedle důlního závodu úspěšná místní drátovna, ve které se vyráběla ocelová těžní lana.¹⁷⁵ Ta nahradila původně konopná, a zprostředkovala dosažení světového prvenství v dosažení tisícimetrové hloubky na dole Vojtěch. Drátěná lana byla speciální v tom, že měla kónický tvar a byla složena z několika tenkých ocelových lanek.

I přesto v Příbrami neutichla výroba lan pro obvyčejné využití. Stále zde prosperovala původní provazárna, založená roku 1871 Antonínem Kolaříkem. Později se majitelé vypracovali a byli schopni otevřít a zdařile vést továrnu. Pracovalo

¹⁷¹ Jana BAREŠOVÁ, *Historie a současnost podnikání na Příbramsku*, Žehušice 2003, s. 20–21.

¹⁷² Josef HRABÁK, *Průvodce po Příbrami a okolí hlavně též po příbramských dolech*, Příbram 1893, s. 14.

¹⁷³ Josef FRYŠ, *Příbram v proměnách času*, Plzeň 2016, s. 138.

¹⁷⁴ Zmínil se o tom Ladislav Malý ve svých pamětech. SOKA Příbram, *Pisemná pozůstalost L. Malého, Paměti starého Příbramana I*, inv. č. 41, kart. 4, vložka ke s. 74.

¹⁷⁵ Eduard BEJČEK, *Hornická tradice na Příbramsku*, Vlastivědný sborník Podbrdsko 38–39, 1987, s. 179.

se zde s různými materiály, ze kterých se vyráběla lana. Továrna zaměstnávala na přelomu století na 250 zaměstnanců, patřila k větším na území Příbrami. Navíc vyvážela zboží i do zahraničí.¹⁷⁶

Vedle obchodů prosperovaly na přelomu 19. až 20. století i místní podniky se službami a potravinami. Například pivovar byl jedním z naprosto nejúspěšnějších podniků ve městě. Pivovarnictví bylo oblíbené i v okolí, například v Trhových Dušnicích nebo Milíně. Nutno dodat, že pivo mělo u místních (zejména hornických) hostů velkou oblibu. Na příbramském náměstí se nacházely dva hotely, Šplíchalův a Bucharův (do roku 1918 Hotel u císaře rakouského). Oba dva velice dobře prosperovaly, majitel Šplíchal vedle toho provozoval krejčovskou dílnu. I když ve své době nebylo v Příbrami ani na Horách lepší ubytování, žádný z hotelů se neudržel do současnosti. Buchar byl donedávna vybydlená ruina, dnes se zde nabízejí byty k prodeji. Šplíchal, neboli Horymír, slouží potřebám jazykové školy, nočního klubu a čínské restaurace. Podobný byl osud všech ostatních podniků, které vznikaly v druhé polovině 19. století. Všechny zažily slávu, žádný si ji ale neudržel do současnosti.

¹⁷⁶ V. SMOLOVÁ, *Příbram*, s. 439.

5. 4. 1 Pracovní list a metodika

Přiložený pracovní list se zaměřuje na rozbor dobových reklamních sdělení. Jako zdroj materiálů byl využit Hrabákův *Průvodce po Příbrami a okolí, hlavně též po Příbramských dolech* z roku 1893, přesněji příloha této knihy.¹⁷⁷ Učitel rozdává žákům do dvojic nebo trojic pracovní list. V pracovním listu si žáci vyberou dvě dobové reklamy, se kterými následně pracují. K rozboru slouží doplňující otázky. Hlavní metodou je komparace a aktualizace. Žáci srovnávají dobovou reklamu s některými současnými a hledají odlišnosti a podobnosti. K hledání mohou využít aktuální noviny nebo internet.

Zkoumání dobových tiskovin a pramenů vede k lepšímu porozumění problematice obchodování a obchodu v dané době. Děti se seznámí s dobovou grafikou a estetikou; seznámí se nejen s obchodem a obchodováním, ale s dobou spotřebou, produkty každodenní spotřeby. Zároveň se žáci seznámí se s ekonomickými aktivitami místních obyvatel. Dalším úkolem je aplikace získaných znalostí vytvořením vlastního dobového reklamního sdělení tak, aby „přilákalo“ tehdejší kupce. Zde musí učitel dohlédnout na to, aby si žáci vybrali podnik nebo firmu, která v té době prodáváný produkt nabízela. Případně může poskytnout nápovědu: hostinec, hotel, řeznictví, provaznictví, pekařství, zastavárna, knihkupectví, obchod se suvenýry a další. Od teoretických informací se žáci dostanou k praktickým. Následně odprezentují svoje reklamní sdělení zbytku třídy. Třída může následně hlasovat, jaký podnik koho nejvíce nalákal. Dějepisář může navíc propojit své hodiny s výtvarnou výchovou, nebo českým jazykem.

Možné otázky pro sebereflexi:

Co mi tato aktivita přinesla?

Co jsem se díky ní naučila?

Jak vypadaly dobové reklamy?

¹⁷⁷ Josef HRABÁK, *Průvodce po Příbrami a okolí hlavně též po příbramských dolech*, Příbram 1893. Příloha na posledních stranách. Kniha je volně dostupná na internetových stránkách: <https://kramerius-dnnt.nkp.cz/view/uuid:b05daad0-f02f-11dc-b263-000d606f5dc6?page=uuid:653e6a50-5275-11e7-a0c9-005056825209>. Ověřeno ke dni 27.5.2023.

Reklamy z přelomu 19. a 20. století

Název aktivity	Reklamy z přelomu 19. a 20. století
Ročník	8. ročník
Obtížnost	
Časová dotace	45 minut (1 vyučovací hodina)
Pomůcky a materiály	vytisknuté pracovní listy, jednotlivé reklamy
Počet	skupina po 4 žácích
Cíl	seznámit se s dobovou reklamou, zhodnotit její účel a formu, vytvořit vlastní reklamu, která by zaujala dobové zákazníky

Reklamy z přelomu 19. a 20. století

Vyber si dvě reklamy. Prohlédni si je a potom zodpověz otázky níže.

1. Jaké zboží nebo služby reklamy představují?
2. Popiš, jak reklama vypadá a jaký má formát. Upoutala by dnešního člověka? Proč ano? Proč ne?
3. Rozumíš všemu, co vybrané obchody nabízejí? Proč byly tyto produkty pro tehdejší obyvatele tak důležité? K čemu jim byly např. paškály?
4. Zkus na internetu najít nějakou současnou reklamu a porovnat ji s jednou z dobových.
5. Představ si, že žiješ v této době a vlastníš sebou vybraný hostinec, hotel nebo obchod. Vytvoř mu reklamní sdělení do novin. Nezapomeň, že hlavním úkolem reklamy je člověka zaujmout a přilákat zákazníka.

Příloha 1 Reklamy v dobové literatuře

Svíčky
zádušní a pohřební
též polvoskové
ve velkém výběru
za značně
sníženou cenu.

Výroba voskového zboží
a parní bělidlo vosku.

— Vyznamenán státní stříbrnou medailí —

Václav Doořák
v Příbrami
III. č. 93. u svatohorských schodů,
doporučuje
závod svůj
ctěné přízni P. T. obecnstva co nejvše-
leji, zvláště pak své **pravé voskové
svíčky, paškály, třínožky oltářní
a zádušní svíce a sloupky**, jak bílé,
tak i bohatě zlatem a voskovými kvítky
krášené

v nejrozmanitějších druzích

a v cenách co možno
nejlevnějších

**Žlutý
vosk
kupuji
v každém
množství
za běžnou cenu.**

00000000000000000000000000000000

KNIHKUPECTVI
a
obchod s uměleckými výrobky,
hudebninami a papírem

K. SIMONA V PŘÍBRAMI

v Pražské ulici č. 114.
doporučuje se všem příznivcům literatury k rychlému
a řádnému obstarávání
veškerých knih českých a jinojazyčných.
Veškerá díla jinými knihkupci oznámená a kdekoli
vyšlá, lze též u jmenovaného obdržeti.
Vše, co na skladě není, objedná a v době krátké se opatří.
Předplacení na všechny domácí i cizí časopisy,
jakož i na díla v sesítech vycházející přímá se vždy
a expeduje co nejdříve a rychle, po případě přímo
z administrace, vždy však za cenu původní.
Antikvární knihy
zaopatřují se a zprostředkuje se též prodej těchto.
Velký sklad všeho druhu papíru a potřeb ku
psaní a kreslení doporučuje se hlavně slav.
dřadům a pisárnám, jakož i v drobném
prodeji pro každého.

00000000000000000000000000000000

„Lesňák“

známý žaludeční likér
připravený z vybra-
ných lesních by-
lin lze dostati
jedině u

M. KOHNA.

Továrna
nejjemnějších
likérů
v Příbrami.

Tamtéž lze dostati italská,
španělská, rakouská, uherská vína
nejlepší jakosti.

Chvalně známá
plzeňská pivnice
J. Volpichové
doporučuje se všem navště-
vovatelům Příbrami.
Vždy výborné pivo z měst.
pivovaru v Plzni.
Kuchyně dobrá.

Zdroj: Josef HRABÁK, *Průvodce po Příbrami*, Příbram 1893, s. 210-212.

Příloha 2 Současná podoba hotelů Buchar a Šplíchal

Zdroj: Archiv autorky

5. 5 Výuková hodina č. 5 Stříbrorudné doly na Příbramsku

Příbramským stříbrorudným dolům se v regionální literatuře vyhradil největší prostor. Centrem důlních aktivit se stala původně osada na Březových Horách. Největší doly nesly jméno po svatých – Prokop, Marie, Vojtěch, Anna a František (později se nazýval důl Františka Josefa I. – lidově Francšachta). Dále zde byl důl Drkolnov, Lill a další. Těžba, která zde začala ve středověku a ve větší intenzitě pokračovala v 19. a 20. století, měla za důsledek podkopání celého města Březové Hory. Následky je možné pozorovat až do současnosti. V roce 2022 se propadla část silnice u kostela svatého Vojtěcha. Odborníci z podniku Diamo zjistili, že se tak stalo na místě jednoho z původních dolů.¹⁷⁸ Všechny doly v březohorském revíru jsou navíc na určitém patře propojeny. Dominantou dolů jsou šachetní budovy z druhé poloviny 19. století. Takřka všechny jsou postaveny v průmyslové architektuře typu Malakov. Hlavním prvkem jsou režné (nebo pálené) cihly a kamenné zdivo.¹⁷⁹ V tomto stylu byly zbudovány i další budovy, například drátovna nebo takzvané cáčovny, kam se horníci chodili před směnou nahlásit a vyzvednout si vybavení.

Jedním z průkopníků novodobé těžby druhé poloviny 18. století byl bohutínský rodák Jan Antonín Alis. Ten nechal roku 1779 zarazit důl Vojtěch a tím začala nová éra hornictví na Příbramsku. Po úspěchu nového dolu se zarazilo přes deset dalších, na všechny se instalovala v té době moderní technologie, prostřednictvím které se těžilo z jedné svislé šachty. Důlní práce zpočátku komplikovala důlní voda, která byla příčinou zatopení šachet. Z tohoto důvodu byla zaražena takzvaná Dědičná štola, která vodu odváděla do místní říčky Litavky. Štola propojovala kromě několika dolů (Lil, kopec Hůrka a další) všechny doly, začínala na Řimbabě v Bohutíně a končila výtokem u řeky Litavky. Svému účelu slouží dodnes, protože po ukončení těžby v sedmdesátých letech 20. století se všechny doly zatopily a voda je průběžně stále odváděna tímto dílem.¹⁸⁰

Jedním z největších úspěchů místního revíru bylo bezesporu prvenství v dosažení tisícimetrové hloubky dolu Vojtěch za využití jediného těžního lana. Pro místní horníky to byl velký úspěch, každý dostal na památku stříbrný zlatník, což byla drobná mince. Na oslavách je možné pozorovat, jaké vztahy panovaly mezi horními úředníky a obyčejnými horníky. Oslavy se totiž nesly v německém duchu a všechna vyznamenání

¹⁷⁸ K události došlo minulý rok v září. Více na https://pribramsky.denik.cz/zpravy_region/pribram-brezove-hory-propad-dlazba-dul-20220922.html Ověřeno ke dni 3. 6. 2023.

¹⁷⁹ Eva DVOŘÁKOVÁ – Jan PEŠTA – David VÁVRA, *Průvodce po industriální minulosti a technických památkách Středočeského kraje*, Praha 2007, s. 87–91.

¹⁸⁰ Petr PASTYRIK, *Dědičná štola březohorsko-bohutínského revíru*, DIAMO červen 2019, č. 6, ročník XXIV, s. 2.

a pocty byly složeny místním úředníkům. Často to byli lidé, kteří do dolu nikdy ani nesjeli.¹⁸¹

Do všech dolů byly postupně nainstalovány parní těžní stroje, které zajišťovaly provoz důlních klecových výtahů pro zaměstnance a materiál. Nejstarší stroj od firmy Breitfeld a Daněk byl umístěn na dole Vojtěch, jeho základ tvořily součástky z roku 1889. K roku 1914 se instaloval další moderní stroj i na důl Anna. Díky moderní technice a bohatým ložiskům stříbrné rudy a olova se místní důlní revír stal jedním z neúspěšnějších ve druhé polovině 19. století. K roku 1878 zde bylo v provozu celkem 14 dolů, přičemž nejvíce prosperovaly doly František, Vojtěch, Anna, Marie a Prokop.¹⁸² K roku 1885 zde bylo zaměstnáno kolem 6 000 zaměstnanců. Roční výtěžek stříbra činil 34 707 kg.¹⁸³

Místní doly ale začaly od devadesátých let 19. století stagnovat. Závodem navíc otřásla důlní katastrofa, kvůli které ubylo mnoho zaměstnanců, ale i financí z bratrské pokladny. Finanční krize se prohloubila vlivem poklesu cen stříbra na světovém trhu.

Všechny důlní prostory byly ve sledované době pod správou horního závodu, který sídlil v Příbrami vedle radnice. Horní činnost dodnes připomínají průčelí budovy a lampy s hornickou tematikou. Důlní závod byl rozdělen na několik dílčích areálů. Další významnou institucí byla bratrská pokladna, která hrála podobně jako jinde v Evropě nezastupitelnou roli, jelikož zajišťovala pojištění pro zaměstnance v případě nouze nebo nedostatku prostředků k užití. Vzhledem k poměrně nízkým finančním možnostem místních horníků vzniklo i několik podpůrných spolků, Horník nebo Místní skupina horníků a hutníků na Březových Horách.¹⁸⁴ Členové se scházeli na veřejných schůzích, obvykle v některém z hostinců na Březových Horách nebo v Příbrami.

Místní stříbrorudné doly bezesporu zajistily městům Březové Hory a Příbram slávu. Těžební práce zřejmě změnily vzhled obou měst. Ve čtyřicátých letech 20. století byla v oblasti objevena bohatá ložiska uranové rudy, což způsobilo velký příliv pracovních sil z celé republiky. Důsledkem rozsáhlé těžby bylo vybudování panelových domů, takzvaných „Křížáků“.

¹⁸¹ V. JEŽEK, *19 kapitol*, s. 127.

¹⁸² K. VALTA, *Po stopách*, s. 28.

¹⁸³ V. JEŽEK, *19 kapitol*, s. 139.

¹⁸⁴ Veškeré spolky činné na Březových Horách sepsal Jaroslav Korbel Podbrdský. Více na <http://spolek-prokop-pb.cz/wp-content/uploads/2016/04/MistopisBrH10.pdf>. Ověřeno ke dni 1. 7. 2023.

5. 5. 1 Pracovní list a metodika

V této části se žáci s učitelem půjdou při dějepisu podívat do areálu C Hornického muzea na Březových Horách. Důl Vojtěch je jedním z nejstarších v místním stříbrorudném a olověném revíru. Prohlídková trasa je zároveň nejzajímavější, protože propojuje historii, umění, techniku a podzemní procházku. Na základě důkladného průzkumu prohlídkové trasy byl na míru vytvořen pracovní list, který žáky provede hornickou minulostí a odhalí její dobovou slávu. Pracovní lekce propojuje filozofii kognitivismu, která za hlavní metodu, při které se osvojuje učení, pokládá tzv. *learning by doing*, tedy česky volně přeloženo *učení se prací*. Závěrečná reflexe je zde otevřena, možností je vytvoření lapbooku z informací, kteří žáci během návštěvy získají. Lapbook je žáky vytvořená kniha, do které jsou vlepeny nebo napsány informace na dané téma.¹⁸⁵ Reprodukci informací na papír se ještě prohlubuje proces učení. Tento pracovní list by mohli využít také správci prohlídkové trasy jako součást prohlídkového okruhu pro školní skupiny.

Prohlídková trasa včetně plnění úkolů trvá zhruba 45–50 minut. Žáky je vhodné rozdělit na dvě poloviny. První skupina postupuje v pracovním listu od prvního úkolu, druhá skupina od posledního. Procházku vodní štolou, která je součástí prohlídkového okruhu, je totiž vhodné absolvovat v menší skupině, z hlediska zvukových podmínek, které nabízí. Prohlídka vedená zaměstnancem muzea začíná u vojtěšské cáchovny. Zde se žáci rozdělí do dvojic nebo trojic a dostanou pracovní list s podpůrnými deskami. K ruce potřebují tužku a výraznou fixu. Kvůli bezpečnostnímu opatření jsou vždy žáci i běžní návštěvníci v cáchovně vybaveni ochrannou helmou a svítilnou. Dostávají 5 minut čas, aby si ve dvojicích rozmysleli, co o místním dole, případně revíru vědí. Učitel s žáky následně brainstorming reflektuje a prohlídka začíná. V šachetní budově průvodce přednese svůj výklad (obecně o historii a o oslavách k dosažení tisícimetrové hloubky v roce 1875), žáci v průběhu poslouchají a zaznamenávají si informace. Následně dostávají volno, aby mohli pracovat na cvičení číslo 2–6. Následuje přesun do strojovny, kde se dozví o dobově moderní technice, vyzkoušejí si roli strojvůdce a vypracují otázku č. 7. Před vstupem do štoly odhadnou za pomoci mapy a informace, že je štola 150 metrů dlouhá, kde ze štoly vyjdou. Na dole Anna, kde prohlídka končí, proběhne závěrečná reflexe. Ačkoliv je důl zachovalý, je při této práci nutné dbát zvýšené opatrnosti, zejména

¹⁸⁵ Jolana ROJKOVÁ – Jana HÁJKOVÁ, *Lapbook a squashbook*, Praha 2019, s. 17.

při pohybu ve výškách šachetní budovy. Dále je důležité kontrolovat všechny dvojice při procházení areálem.

Závěrečná reflexe je vedena metodou banka nápadů. Každý žák dostane papírek, na který napíše jednu věc, kterou si z dnešní prohlídky zapamatoval. Díky této metodě se zapojí všichni žáci, navíc je anonymní, tedy se nemusí stydět odpovědět. Po návratu do školy žáci pracují na lapbooku, ve kterém využijí informace z pracovních listů. Třída může být rozdělena do více skupin. Možné rozdělení podle témat by mohlo mít tuto formu → 1. skupina *Historie dolu Vojtěch*; 2. skupina *Tisícimetrové prvenství*, 3. skupina *Práce ve strojně a parní stroj*.

Výprava na důl Vojtěch

Název aktivity	Výprava na důl Vojtěch
Ročník	8. ročník
Obtížnost	
Časová dotace	90 minut (2 vyučovací hodiny); 35 minut prohlídka v muzeu
Pomůcky a materiály	vytisknutý pracovní list
Počet	dvojice
Cíl	seznámit se s dějinami hornictví prostřednictvím komentované prohlídky nejstaršího dolu Vojtěch, práce s hmotnými a obrazovými prameny (dostupné fyzicky v muzeu), kritická práce s informacemi

Výprava na důl Vojtěch

Dnes se vydáš do jednoho z nejstarších a nejvýznamnějších dolů místního revíru. Projdeš šachetní budovou, strojovnou a potom vodní štolou Anna dojdeš až k dolu Anna. Nasad si helmu, vezmi si svítilnu a vyrážíme na cestu!

Úkol č. 1 Co vlastně všechno víte?

Před cáčovnou se ve skupině zamyslete a zkuste si vytvořit myšlenkovou mapu o tom, co vše o dolu Vojtěch víte.

Úkol č. 2

Z výkladu pana průvodce nebo paní průvodkyně a z panelů zjisti...

Kdy byl důl založen.

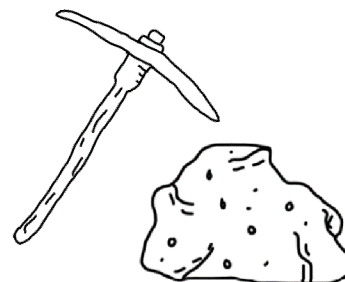
Kdo důl založil.

Co se zde těžilo.

K čemu sloužila šachetní budova.

Úkol č. 3

V šachetní budově najdi aspoň dva nástroje, se kterými horníci pracovali. Nástroje nakresli a popiš jejich funkci.

Úkol č. 4

Na panelech najdi a zapiš, jakýma dvěma způsoby se v dolech přepravoval materiál.

Úkol č. 5 Rekordní Vojtěch!

Jakého významného rekordu dosáhli místní horníci? Jak probíhala oslava? Najdi a vypiš aspoň dva upomínkové předměty. Jak prožívali oslavy horníci?

Úkol č. 6 aneb Vzhůru nahoru!

a) Vyjdi po schodech a zaškrtni, jaké místní památky můžeš odtud vidět.

<i>Svatá Hora</i>	
<i>Vaše škola</i>	
<i>kostel sv. Vojtěcha</i>	
<i>Annenský důl</i>	
<i>kostel sv. Prokopa</i>	
<i>Svatohorské schody</i>	
<i>uranové haldy (případně kolik)</i>	
<i>Zámeček</i>	
<i>Příbramská radnice</i>	
<i>Brdy</i>	

b) Jakou tematiku mají obrazy ve věži? Kdo je jejich autorem? Popiš svými slovy jeden z obrazů. Co chtěl autor dílem říct?

Úkol č. 7 Jde se do strojovny!

a) Zapiš tři zajímavosti, které sis z výkladu zapamatoval nebo tě překvapily.

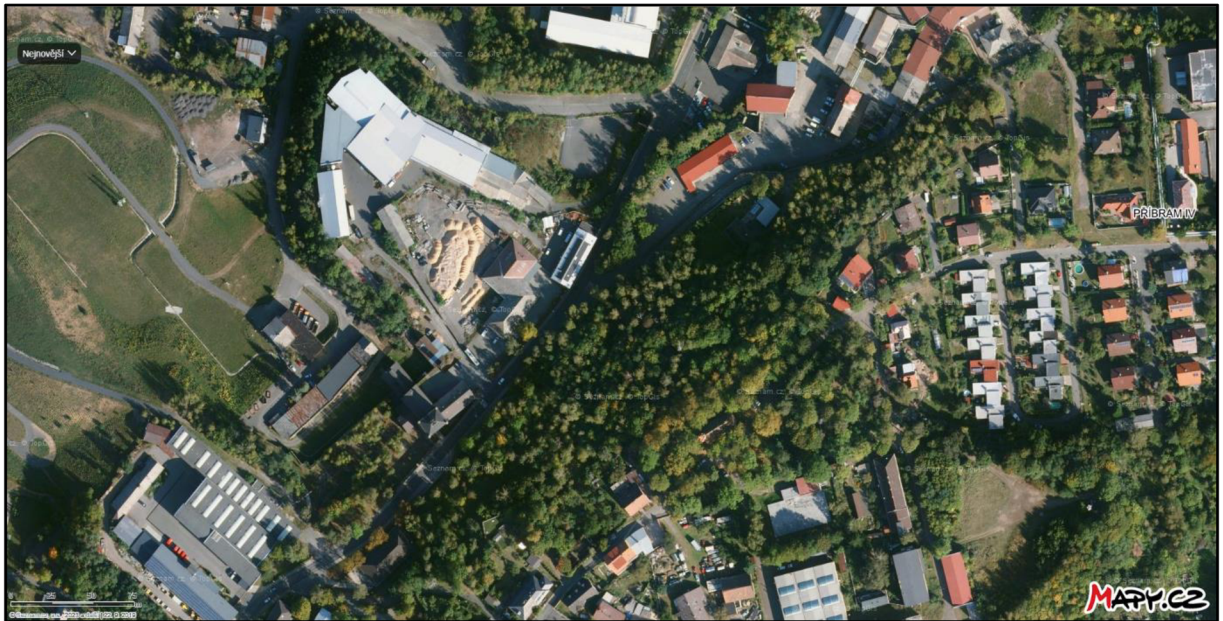
b) Jaké vlastnosti musel mít strojník? V čem byla jeho práce náročná?

Úkol č. 8

a) Vezmi si k ruce mapu, fixou si označ počáteční bod, ze kterého vstoupíš do podzemí.

b) Zkus odhadnout, kde tvoje cesta končí.

Zdroj: mapy.cz (Ověřeno ke dni 9. 7. 2023)

Úkol č. 9

Jaká byla funkce vodní štoly Anna? Odkud proudila voda? Napiš do pracovního listu.

Úkol č. 10

Gratuluji! Dostal ses do cíle výpravy!

Teď se zkus zamyslet, od učitele si vezmi papírek a na něj napiš, co tě na prohlídce nejvíc zaujalo! Svoje nápady vhod' do pytlíku.

Zdař Bůh!

6. Závěr

Tato práce se zabývala výukou regionálních dějin přelomu 19. a 20. století v prostředí základních škol. Středem zájmu se stala dvě historicky významná průmyslová města, Příbram a Březové Hory. Dnes se jedná o jeden celek – Příbram, pod kterou spadá městská část Březové Hory. V regionu dominovala hornická činnost, zejména těžba stříbrné rudy. Nejintenzivnější hornické práce zde probíhaly v 19. a na začátku 20. století.

Právě toto období je z pohledu regionální historiografie nejvíce probádané. Postarali se o to zejména místní historici a archiváři, kteří roku 1966 založili Vlastivědný sborník Podbrdsko (po revoluci jen Podbrdsko). Studie na téma hospodářských dějin, zaměřených na dějiny horního podniku podrobně a velmi zdatně zpracovali vyučující a zaměstnanci horního podniku, v té době sídlícího v Příbrami. Pro nové badatele tedy nezbyvá příliš prostoru pro nová, neotevřená témata.

Problém je, že i když zde existuje mnoho zajímavých vědeckých prací z nejrůznějších odvětví hospodářského a sociálního vývoje sledovaného období, takřka nic z toho není zpracováno pro výuku na základních školách. I když místní hornické muzeum poskytuje zázemí pro školní skupiny, jedná se zde spíše o programy, které se věnují stříbrnorodné těžbě. I když se jedná o zajímavá témata, průměrná třída má za školní rok nárok pouze na omezený počet prohlídek a výletů. Tím pádem prohlídkou muzea často končí veškerá výuka o místních dějinách.

Regionální dějiny by ale neměly být pouhou oddělenou kapitolou dějepisu, jak se často prezentují ve školách. Naopak, je nutné je průběžně zapojovat do obecných témat a srovnávat domácí události s vývojem jinde. Protože jakkoli se o některých tématech z dějepisu říká, že jsou příliš vzdálená a nedůležitá, právě srovnání s místním vývojem může mít pro žáka motivační funkci. Dějiny dlouhého 19. století jsou pro žáky (a nejen pro ně) poměrně obtížné a složité na pochopení, tím pádem i často nezábavné. V osmém ročníku, kdy se otvírají, je na mnoha základních školách hodinová dotace dějepisu pouze jedna vyučovací hodina týdně (!). Do té musí učitel začlenit klasifikaci všech žáků, nejrůznější metody práce (zejména práce s dobovými prameny) a zadávání testů a samostatných prací (například projektů). Dějepisáři, který se rozhodne vyučovat regionální dějiny Příbrami a Březových Hor, navíc nezbyvá než se s nimi seznámit v rámci samostudia.

Jedním z prvních cílů předložené práce bylo prozkoumat úroveň znalostí regionálních dějin mezi vybranou skupinou žáků a zjistit, do jaké míry se tomuto tématu

věnují místní učitelé a jestli zůstávají pouze u dějin hornictví nebo téma dějin 19. století dále rozšiřují. Studium této problematiky přineslo mnoho překvapivých zjištění. Vycházela jsem z předpokladu, že regionální dějiny jsou na místních školách vyučovány pouze minimálně, ale žáci o nich mají přehled. V první fázi jsem provedla sběr dat z dotazníků mezi vybranými učiteli z Příbrami a okolí. Dotazník jsem zařadila jako přílohu z důvodu zmapování názorů učitelů na výuku regionálních dějin. Učitelé se takřka jednoznačně shodli – na regionální dějiny často nezbývá čas. Tuto poznámku umocňuje už zmíněný fakt týkající se hodinové dotace dějepisu v 8. ročníku. Napříč ostatními ročníky je standardní dotace dvě vyučovací hodiny. Mnoho učitelů se tedy často potýká s časovou tísni, která vede k vynechání kapitoly regionálních dějin. Při dotazu na využívané didaktické metody vyplynulo, že si učitelé buďto materiály sami vyrábějí, nebo využívají již připravené v rámci prohlídkových tras místního hornického muzea nebo Státního okresního archivu. Opět je třeba zdůraznit, že s regionálními dějinami se i učitel musí obeznámit samostudiem.

Druhou fází bylo dotazníkové šetření mezi žáky třech osmých a jednoho šestého ročníku. Ze získaných dat jednoznačně vyplynulo, že pokud učitel bude chtít do své výuky zařadit regionální dějiny dějepisu, bude často začínat úplně od nuly. Dotazníky totiž dopadly poměrně špatně. Navíc pouze 13 žáků z celkového počtu 57 si vzpomnělo, že se o místní hornické historii učili ve škole.

Na základě výše zmíněných poznatků byla hlavním cílem práce tvorba didaktické příručky k výuce regionálních dějin. Mým cílem bylo vybrat a zpracovat některé kapitoly vývoje obou měst do formátu příručky, kterou může učitel využít ve výuce a nebude k tomu potřebovat žádné další podpůrné materiály nebo vlastní výzkum. Jednotlivé kapitoly zahrnují tři části: faktografickou, metodickou a didaktickou. V první fázi se učitel seznámí s úvodem do problematiky, který se zakládá na dostupných informacích zjištěných místními historiky nebo vlastním výzkumem. Tato kapitola má funkci přípravy na vyučovací hodinu. Následuje metodická část, kde učitel získá doporučení, jak hodinu koncipovat a čeho se při zadávání vyvarovat. Při tvorbě jsem vycházela z poznatků ze své dosavadní pedagogické praxe o tom, co žáky baví, zajímá a jaké kompetence je vhodné u nich posilovat.

Jak už bylo zmíněno výše, v příručce je zahrnuto pět kapitol ze sociálních a hospodářských dějin Příbrami a Březových Hor. Témata jsem vybírala záměrně tak, abych v každé mohla využít práci se specifickými dobovými prameny. Zároveň jsem chtěla zpracovat témata oblíbená současnou historickou obcí a populární u veřejnosti.

První část reflektuje pracovní život nejpočetnější skupiny obyvatelstva obou měst, horníků. I když se jedná o historiograficky velmi kvalitně zpracované téma, rozhodla jsem se ho pojmout z didakticky? netradičního výtvarného a literárního pohledu. Využila jsem ilustrace a dobový literární pramen spolu s hornickým nářečím (některé výrazy se na Příbramsku využívají dodnes). Zároveň jsem navrhla hodinu, při níž se žáci projdou vyznačeným úsekem města a jejich úkolem bude dokumentovat stavby a místa s hornickou tematikou. Hornictví se týkala i druhá kapitola, tentokrát se jednalo spíše o kulturní a odborně historický vhled do problematiky. Žáci zde mají za úkol seznámit se s dobovou kramářskou písní, která reagovala na důlní požár, kvůli kterému v roce 1892 zemřelo přes 300 horníků a následně došlo k omezení těžby. Následně mají za úkol ji buď literárně, nebo dramaticky zpracovat. Druhý pracovní list se zaměřuje na historický „výzkum“ rodinného a pracovního života dvou vybraných horníků. Za pomoci dochovaných archivních materiálů (matrika a kniha osazenstva) mají hledat odpovědi na otázky o životě dvou horníků. Na tyto dva bloky navazuje ještě kapitola týkající se stříbrorudných dolů na Příbramsku. Ta byla začleněna, jelikož stříbrorudné doly byly z hlediska hospodářského vývoje v lokalitě ekonomicky nejvýznamnější. Pracovní list má za cíl provést žáky po nejvýznamnějším dole březohorsko-bohutínského revíru, dolu Vojtěch. Tato prohlídková trasa provozovaná hornickým muzeem v sobě propojuje historii, technologii těžby, i prohlídku podzemí, a tak je pro žáky základní školy nejvhodnější a nejzajímavější.

Do příručky jsem dále vložila kapitolu, ve které mají žáci za úkol poznávat, jaké byly vztahy mezi místními měšťany a horníky. Touto kapitolou jsem zamýšlela tak, aby se žáci seznámili s každodenností místních obyvatel různých sociálních vrstev na přelomu 19. a 20. století. Abych toto téma mohla zpracovat, musela jsem provést archivní výzkum, při kterém jsem studovala zápisníky městských policií na Březových Horách a v Příbrami mezi lety 1898-1900. Tomuto tématu se totiž překvapivě v Příbrami ještě nikdo nevěnoval, ačkoli v české historické obci je téma dějin kriminality velmi oblíbené.

Závěrem jsem se také zaměřila na historii místních významných podniků, které kvůli slávě dolů se často odsunují na vedlejší kolej. Chtěla jsem, aby žáci poznali, že Příbram se neopírala pouze o stříbrorudnou těžbu. V průběhu druhé poloviny 19. století se zde zformovaly podniky, které vyvážely své zboží napříč tehdejší monarchií i do zahraničí. Proto by se i o nich měli v dějepisu dozvědět.

Před dokončením příručky jsem všechny materiály otestovala na svých žácích, abych je následně mohla upravit nebo doplnit. Zároveň jsem potřebovala získat zpětnou vazbu. Na základě pozorování jsem následně doplnila pracovní listy symbolem pro obtížnost, kdy jeden symbol znamená jednoduché a tři symboly značí velmi obtížné. Nejjednodušší a nejzábavnější byly u žáků dva gamebooky z kapitoly *Vztahy měšťanů a horníků*. Žáci ocenili zejména vtažení do děje a zajímavé úkoly. Úspěch měla cvičení, která rozvíjela kramářskou píseň o slavném horním neštěstí z roku 1892. Naopak nejsložitější jak na přípravu, tak na provedení, byly pracovní listy k životu horníků Josefa Čížka a Václava Černého (*Horník na přelomu 19. a 20. století*). Problematické bylo čtení historických textů, jelikož se s ním žáci dřív nesetkali. Tento pracovní list lze však vyplnit s učitelem, který může zastávat roli poradce.

Využití materiálů k výuce regionálních dějin se jednoznačně osvědčilo. Věřím proto, že se tato práce dostane k místním dějepisářům a usnadní jim přípravu na hodiny s regionální tematikou. Text je volně přístupný z webového úložiště Jihočeské univerzity a na internetu. V budoucnu bych chtěla své materiály ještě rozšířit, aby zahrnovaly i další období a vhodně doplnily výuku zejména starších dějin.

7. Seznam pramenů, literatury a internetových zdrojů

7.1 Prameny

Vydané prameny

LINKA, Jan (ed.), *Václav Hájek z Libočan, Kronika česká*, Praha 2016.

PALACKÝ, František, *Popis království Českého*, Prag 1848.

SCHALLER, Jaroslav, *Topographie des Königreichs Böhmen. Achter Theil, Berauner Kreis*, Prag – Wien 1788.

Nevydané prameny

SOkA Příbram, Archiv města Březové Hory, *Kronika Březových Hor (rukopis, výpisky, autor Antonín Šilhan)*, inv. č. 915, kart. 44, netříděno.

SOkA Příbram, Archiv města Březové Hory, *Zápis o konané policejní službě na Březových Horách 1898, 1899, 1900*, inv. č. 106, č. knihy 101.

SOkA Příbram, Archiv města Příbram – S, *Seznam měšťanů královského horního města Příbrami*, inv. č. 141, č. knihy 141.

SOkA Příbram, Archiv města Příbram – S, *Správa místních škol*, kart. 25, inv. č. 549, netříděno.

SOkA Příbram, Archiv města Příbram – S, „*Prokop*“- *spolek posluchačů Vysoké školy báňské v Příbrami (1908-1912)*, inv. č. 665-III., kart. 38, netříděno.

SOkA Příbram, *Pisemná pozůstalost L. Malého, Paměti starého Příbramana I*, inv. č. 41, kart. 4, vložka ke s. 74.

SOkA Příbram, Archiv města Příbram – S, *Služební kniha*, inv. č. 1082, č. knihy 503.

SOkA Příbram, Archiv města Příbram – S, *Služební kniha*, inv. č. 1083, č. knihy 504.

7.2 Literatura

- ANDRLE, Augustin, *Vývoj československých měst 1869-1970*, Geografický časopis, 1978.
- BALBÍN, Bohuslav, *Historiae Beatissimae Virginis In Sancto Monte Societatis Iesv, Avctarivm I.*, Praga 1665.
- BAREŠOVÁ, Jana, *Historie a současnost podnikání na Příbramsku*, Žehušice 2003.
- BARTOŠ, Josef, SCHULZ, Jindřich, TRAPL, Miloš, *Regionální dějiny. Pojetí, poslání, metodika*, Olomouc 2004.
- BEJČEK, Eduard, *Hornická tradice na Příbramsku*, Vlastivědný sborník Podbrdsko 38-39, 1987, s. 179.
- BLAŽKOVÁ, Lenka, *Řezbář Antonín Mácha a jeho vliv na příbramskou řezbářskou tradici*, Podbrdsko 19, 2012, s. 129–156.
- BLAŽKOVÁ, Lenka, *Střípky z Hartmannovy sklárny*, Podbrdsko 28, 2021, 33–62.
- BLAŽKOVÁ, Lenka, *Tradiční výstava na Zámečku – ohlédnutí, Příbramští betlémáři*, Zpravodaj Příbramských betlémářů, č. 30, Příbram 2009, s. 12.
- BORGES Jorge Luis, *Examen de la obra de Herbert Quain*, Argentina 1941.
- BRABENCOVÁ, Jana, „*Knihy osazenstva“ průmyslových podniků jako pramen při zkoumání migrace a pracovních poměrů dělnictva*, In: Sborník k dějinám 19. a 20. století, Praha 1986, s. 377–394.
- ČÁKA, Jan, *Březové Hory*, Příbram 1979.
- ČÁKA, Jan, *Kráčím starou Příbramí*, Příbram 1998.
- ČÁKA, Jan, *Podbrdskem od městečka k městu*, Litomyšl 2001.
- ČAPEK, Robert, *Líný učitel: Jak učit dobře a efektivně*, Praha 2018.
- ČAPEK, Robert, *Moderní didaktika*, Praha 2015.
- ČERNOTÍKOVÁ, Barbora, *Kapitoly ze života Ladislava Malého (1862–1956)*, bakalářská práce, České Budějovice 2018.
- ČIHÁKOVÁ, Lenka, *Sociální poměry horních dělníků Hlavního horního závodu na stříbro a olovo sv. Karla Boromejského (1880–1890)*, bakalářská práce, České Budějovice 2020.
- DAŇKOVSKÁ, Drahomíra, SLOUP, Stanislav, *Příbramské Vánoce, jesličky a tvůrci betlémů*, Příbram 2001.
- DIVIŠ, Julius, *Státní doly na stříbro a olovo v Příbrami*, Příbram 1926.
- DOLEŽALOVÁ, Pavla, *Nástin historie Továrny bratří Weilů na poutní a kovové zboží v Příbrami*, Podbrdsko 20, 2013, s. 108–138.

- DRDA, Jan, *Svět viděný zpomaloučka*, Praha 1944.
- DVOŘÁKOVÁ, Eva, PEŠTA, Jan, VÁVRA, David, *Průvodce po industriální minulosti a technických památkách Středočeského kraje*, Praha 2007.
- FALTUS, Jozef, PRŮCHA, Václav, *Všeobecné hospodářské dějiny 19. a 20. století*, Praha 2003.
- FASORA, Lukáš, *Dělník a měšťan, Vývoj jejich vzájemných vztahů na příkladu šesti moravských měst 1870–1914*, Praha 2010.
- FISHER, Robert, *Učíme děti myslet a učit se, Praktický průvodce strategiemi vyučování*, Praha 1997.
- FRANCEK, Jindřich, *Zločin a trest v českých dějinách*, Praha 2000.
- FRYŠ, Josef, *Příbram v proměnách času*, Plzeň 2016.
- GLOMBOVÁ, Hana, (ed.) *Do Brna široká cesta. Kramářské písně se světskou tematikou. Katalog k výstavě*, Moravské zemské muzeum, Brno 2020.
- HAVRLÍK, Svatopluk, *Lidové umění na Příbramsku*, Pardubice 1945.
- HIML, Pavel, *Zrození vagabunda*, Praha 2007.
- HORSKÁ, Pavla, MAUR, Eduard, MUSIL, Jiří, *Zrod velkoměsta – Urbanizace českých zemí a Evropa*, Praha 2002.
- HRABÁK, Josef, *Průvodce po Příbrami a okolí hlavně též po příbramských dolech*, Příbram 1893.
- HRABÁK, Josef, *Terminologický slovník hornický*, Příbram 1888.
- CHVÁTIL, Vladimír, *O Norikovi*, Praha 1997.
- IVERNEL, Martin, MOUGENET, Patrick a kol., *Histoire-Géographie 6e, Manuel de l'élève*, France 2016.
- JEMELKA, Martin, *Populace Šalamounské hornické kolonie v Moravské Ostravě (1890–1930)*, Historická demografie 28, Praha 2004.
- JEMELKA, Martin, ŠTOFANÍK, Jakub, *Víra a nevíra ve stínu továrních komínů*, Praha 2020.
- JEŽEK, Václav a kol., *Město stříbra a slávy*, Příbram 1966.
- JEŽEK, Vladimír, *19 kapitol o březohorském rudním revíru*, Příbram 1981.
- JINDRA, Zdeněk, JAKUBEC, Ivan, *Hospodářský vzestup českých zemí od poloviny 18. století do konce monarchie*, Praha 2015.
- KILIÁNKOVÁ, Vlasta, *Jak hornické děti pomáhaly rodičům*, Vlastivědný sborník Podbrdská 5, 1971, s. 242–243.

- KILIÁNKOVÁ, Vlasta – ŠŤASTNÁ, Jarmila, *Strava horníků na Příbramsku ve druhé polovině 19. a na počátku našeho století*, Vlastivědný sborník Podbrdsko 8–9, 1974–1975, s. 286–311.
- KNECHT, Petr, JANÍK Tomáš a kol., *Učebnice z pohledu pedagogického výzkumu*, Brno 2008.
- Kolektiv autorů, *Hravý dějepis 8*, Praha 2018 (nakladatelství Taktik).
- Kolektiv autorů, *Dějepis, hybridní učebnice pro základní školy a víceletá gymnázia*, Praha 2021 (nakladatelství Fraus).
- Kolektiv autorů, *Dějepis 8 – Novověk*, Brno 2016 (nakladatelství Nová škola).
- PARKAN, František, a kol., *Výchova ke vztahu ke kulturně historickému dědictví. Metodická příručka*, Praha 2008.
- KOTEK, Josef, *Městská zpěvnost první poloviny 19. století*, In: Dějiny české populární hudby a zpěvu 19. a 20. století. Praha, 1994.
- KRATOCHVÍL, Petr, *Výchova ke vztahu ke kulturně historickému dědictví*, Praha 2008.
- KRATOCHVÍLOVÁ, Jana, *Teorie a praxe projektové výuky*, Brno 2006.
- KULICH, Ján, *Kutná Hora*, Libice nad Cidlinou 2002.
- KUTNAR František, MAREK, Jaroslav, *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví*, Praha 2007.
- LABISCHOVÁ, Denisa, GRACOVÁ, Blažena, *Příručka ke studiu didaktiky dějepisu*, Ostrava 2008.
- LENDEROVÁ, Milena, *Region, regionalismus, regionalizace (Vývoj pojetí ve Francii)*, Sociologický časopis, Praha 1992.
- LUKÁŠKOVÁ, Markéta, *Co vás v dějáku neučili*, Praha 2022.
- MACHAČOVÁ, Jana – MATĚJČEK Jiří, *Nástin sociálního vývoje českých zemí 1781–1914*, Praha 2010.
- MALÝ, Ladislav, *Příbramsko a Dobříšsko*, Příbram 1930.
- MAŇÁK, Josef, ŠVEC, Vlastimil, *Výukové metody*, Brno 2003.
- MAREŠ, Jiří, *Styly učení žáků a studentů*, Praha 1998.
- MENDL, Bedřich, *Vývoj řemesel a obchodu v městech pražských*, Praha 1947.
- MINAŘÍKOVÁ, Terezie, *Závažné trestné činy z let 1898–1918 ve výuce dějepisu*, diplomová práce, Brno 2019.
- MUŠKOVÁ, Eva, *Metodika výuky regionálních dějin na příkladu Plzeňského kraje*, Plzeň 2015.

- MYŠKA, Milan, *Rytíři průmyslové revoluce. Šest studií k dějinám podnikatelů v českých zemích*, Šenov u Ostravy 1997.
- MYŠKA, Milan – ZÁŘICKÝ, Aleš (edd.), *Člověk v Ostravě v 19. století*, Ostrava 2007.
- Ottův slovník naučný, Ilustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí, díl 20 Pohora-Q.V., Praha 1903.
- Ottův slovník naučný, Ilustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí, díl 8, Praha 1894.
- PARKOS, Antonín, *Truchlivá píseň o strašném neštěstí, jež přihodilo se 31. května t.r. na Horách Březových u Příbrami*, Příbram 1892.
- PASTYRIK, Petr, *Dědičná štola březohorsko-bohutínského revíru*, Diamo červen 2019, č. 6, ročník XXIV, s. 2.
- PAULINYI, Ákoš, *Průmyslová revoluce. O původu moderní techniky*, Praha 2002.
- PAVELKOVÁ, Isabella, *Motivace žáků k učení. Perspektivní orientace žáků a časový faktor v žákovské motivaci*, Pedagogika, roč. 47, 1997.
- PETTY, Geoffrey, *Moderní vyučování*, Praha 2013.
- PISKOVÁ, Renata, *Jihlava*, Praha 2009.
- POBUDA, Karel, *Haviř Bouda, Vzpomínka na rodné město v druhé polovině 19. století*, Příbram 2007.
- POLÁK, Stanislav, *Okresní archiv v Příbrami, Průvodce po archivních fondech a sbírkách, fond Města, městečka a vsi*, Vlastivědný sborník Podbrdská 20, 1982.
- POLÁK, Stanislav, *Historický úvod, Příbram*, Vlastivědný sborník Podbrdská 11–12, 1977, s. 11–52.
- POLÁK, Stanislav, *Příbramská historiografie*, Vlastivědný sborník Podbrdská 1, 1966, s. 101–105.
- PRZYBYLOVÁ, Blažena a kol., *Ostrava*, Praha 2013.
- Retrospektivní lexikon obcí československé socialistické republiky 1850–1970, díl 1, svazek I., Brno 1978.
- ROJKOVÁ, Jolana, HÁJKOVÁ, Jana, *Lapbook a squashbook*, Praha 2019.
- ROUBÍK, František, *Příručka vlastivědné práce*, Praha 1941.
- SCHEUFLEER, Vladimír, *Domácká výroba na Příbramsku*, Vlastivědný sborník Podbrdská 13, 1978, s. 65–85.
- SKALNÍKOVÁ, Olga, *Hornická lidová tvořivost*, Vlastivědný sborník Podbrdská 13, 1978, s. 37–63.
- SKŘIVÁNKOVÁ, Lucie, ŠVÁCHA, Rostislav a kol., *Paneláci 1. Padesát sídlišť v českých zemích*, Praha 2016.

- SMOLOVÁ, Věra, *Mlynář Martin Fiala jinak Kocour*, Příbram 2021.
- SMOLOVÁ, Věra a kol., *Příbram*, Příbram 2017.
- STUHLÍKOVÁ, Iva, JANÍK, Tomáš a kol., *Oborové didaktiky, Vývoj – stav – perspektivy*, Brno 2015.
- SUCHÝ, František, *Příspěvek k hornické stravě na Příbramsku*, Vlastivědný sborník Podbrdská 3, 1969, s. 232–235.
- SVOBODOVÁ, Alberta, *O příbramských jesličkářích a jejich jeslich*, Vlastivědný sborník Podbrdská 1, 1966, s. 194–196.
- ŠAFARÍKOVÁ, Markéta, *Dějiny porodnictví prostřednictvím gamebooku*, diplomová práce, Brno 2018.
- ŠIKULOVÁ, Renata, NEPRAŠ, Karel, *Odkud a kam směřuje venkovní výuka? Historie, současnost a trendy ve venkovní výuce v kontextu vzdělávacích teorií*, Pedagogická orientace 31, 2022.
- ŠMILAUER, Leopold, *Vzpomínky na stavbu železnice z Rakovníka do Protivína a na jejího budovatele březnického rodáka inženýra Jana Muziku*, Praha 1935.
- TINKOVÁ, Daniela, *Zločin, trest, šílenství v době odkouzlování světa*, Praha 2004.
- TOMKOVÁ, Anna, KAŠOVÁ, Jitka, DVOŘÁKOVÁ, Markéta, *Učíme v projektech*, Praha 2009.
- VALTA, Karel, *Po stopách utrpení a slávy hornictva na Příbramsku*, Příbram 1936.
- VANĚK, Václav, *Lidová tvorba hornického Příbramska*, Český lid, č. 7–8, Praha 1949, s. 141–146.
- VELFL, Josef, *120 let březohorské důlní katastrofy*, Podbrdsko 20, 2013.
- VELFL, Josef, *K účasti americké armády na osvobození Příbramska v květnu 1945*, Podbrdsko 5, 1998.
- VELFL, Josef, *Příbram*, Praha 2010.
- VOJÍŘ, Rudolf František, *Hornické pohádky*, Praha 1941.

7.3 Internetové zdroje

mapy.cz

ebadatelna.soa.cz

prazdnedomy.cz

modernidejiny.cz

pametnaroda.cz

kramerus5.nkp.cz

web.natur.cuni.cz

revize.rvp.cz

dejepis21.cz

pribram.cz

vetrelciavolavky.cz

spalicek.net

katalogpo.upol.cz

poznejpribram.cz

spolek-prokop-pb.cz

pribramsky.denik.cz

(Zdroje ověřeny ke dni 9. 7. 2023)

8. Seznam příloh

V seznamu příloh se nenachází přílohy obsažené v pracovních listech. Důvodem je samostatné číslování u jednotlivých pracovních listů.

8.1 Mapy

Mapa č. 1 **Příbram v roce 1798 (autor František Frýba)**

Mapa č. 2 **Příbram v roce 1898 (autor František Frýba)**

Mapa č. 3 **Mapa Příbrami použitá v dotazníku
(zdroj: <https://ags.cuzk.cz/archiv/>
Ověřeno ke dni 21. 7. 2023)**

8.2 Tabulky

Tabulka č. 1 **Počet obyvatel ve zkoumaných lokalitách**

Tabulka č. 2 **Počet domů ve zkoumaných lokalitách**

8.3 Obrázky

Obrázek č. 1 **Příklad zápisu trestného činu v policejní protokolu
(Březové Hory, 1898)**

9. Přílohy

9.1 Učitelské dotazníky

Vzhledem k zachování anonymity respondentů byly namísto skutečných jmen respondentů využita fiktivní jména.

Otázky:

1a) Věnujete se ve výuce hornické minulosti měst Příbram a Březové Hory? Pokud ano, co učíte a na jaké období se zaměřujete?

1b) Jakým způsobem danou problematiku učíte? Případně jaké metody využíváte? (badatelská, projektová, exkurze ad.)

2a) Věnujete se i dějinám Příbrami jako města? Pokud ano, co učíte a na jaká období se zaměřujete?

2b) Jakým způsobem danou problematiku učíte? Případně jaké metody využíváte? (badatelská, projektová, návštěva archivu ad.)

3) Myslíte si, že se regionálním dějinám a dějinám měst věnuje ve výuce dějepisu dostatečný prostor, nebo by si zasloužily víc? Odpověď, pokud možno, rozveďte.

1a) Věnujete se ve výuce hornické minulosti měst Příbram a Březové Hory? Pokud ano, co učíte a na jaké období se zaměřujete?

Sýkora: Ne.

Vlaštovka: Ne.

Kos: Pouze okrajově, vrcholný středověk (středověká města), každodenní život v době R-U, zaměření na region

Vrána: Ano, od 2. pololetí 8. ročníku – dějiny města, dějiny hornictví a hutnictví na Příbramsku. Cca od 13. století. Pravidelně prokládám "obecné" dějiny dějinami regionálními v jednotlivých historických etapách. (Tj. např.: u učiva "třicetiletá válka" věnujeme hodinu tomu, jak se žilo lidem na Příbramsku.) Důraz je kladen na světová specifika rozvoje města.

Červenka: Minulý rok jsem učil 8. třídu (novověk) a dějiny místního hornictví jsem neučil (po mnoha letech učím v Příbrami, předtím jsem učil v Praze na gymnáziích).

Čáp: Ano, nejstarší zmínky (pověsti), březohorská důlní katastrofa, těžba uranu.

1b) Jakým způsobem danou problematiku učíte? Případně jaké metody využíváte? (badatelská, projektová, exkurze ad.)

Sýkora: (bez odpovědi)

Vlaštovka: (bez odpovědi)

Kos: Tato okrajová témata spíše během klasického vyučování, frontální výuka, skupinová práce, práce s historickými prameny (zejména obrazové), mimo jiné také navštěvujeme s žáky 6. nebo 7. ročníku SOkA Příbram.

Vrána Záleží na jednotlivých obdobích – ke starším dějinám využívám exkurze a projektovou výuku, moderní dějiny jsou vyučovány především badatelsky.

Červenka: (bez odpovědi)

Čáp: práce s textem a obrazy K. Hojdena – ve spolupráci s vyučujícím ČJ, referáty žáků, exkurze v muzeu, památník Vojna

2a) Věnujete se i dějinám Příbrami jako města? Pokud ano, co učíte a na jaká období se zaměřujete?

Sýkora: Baroko, 17.11.1939

Vlaštovka: Ne

Kos: Zřejmě nejvíce se zaměřuji na historii 20. století. První světová válka, Protektorát Čechy a Morava, období "Pražského jara"

Vrána: Ano, v průběhu druhého stupně děti projdou celé dějiny města od založení až po současnost. Hlavní důraz je kladen především na každodennost v jednotlivých fázích.

Červenka: Svatá Hora – barokní architektura, barokní víra (poutě, mariánský kult)

Čáp: ano, Arnošt z Pardubic, Svatá Hora, události na gymnáziu z roku 1942

2b) Jakým způsobem danou problematiku učíte? Případně jaké metody využíváte? (badatelská, projektová, návštěva archivu ad.)

Sýkora: (bez odpovědi)

Vlaštovka: (bez odpovědi)

Kos: Dříve během specializovaných seminářů šlo nejvíce o badatelskou činnost, tvorba různých projektů. Během výuky dějin 20. století využíváme celou řadu materiálů: dobové tištěné a obrazové prameny, audiovizuální materiály (zde vytvářím

různé pracovní listy pro samostatnou i skupinovou práci), návštěva památníku Vojna, využíváme materiály z různých vlastní projektů týkajících se regionálních dějin.

Vrána: Všechny výše zmíněné, vše se odvíjí od ročníku a dané problematiky.

Červenka: návštěva Sv. Hory, pracovní list, focení architektonických prvků

Čáp: exkurze

3) Myslíte si, že se regionálním dějinám a dějinám měst věnuje ve výuce dějepisu dostatečný prostor, nebo by si zasloužily víc? Odpověď, pokud možno, rozved'te.

Sýkora: Nevěnuje, určitě by zasloužily více

Vlaštovka: Učím dějepis pouze v šesté třídě - pravěk, starověk a středověk.

Významný prostor regionálním dějinám nevěnuji. Jak je tomu v dalších ročnících, netuším. Myslím, že regionální dějiny se probírají spíše ve Vko.

Kos: Prostoru je velice málo, ale záleží také jak si to učitel nastaví. Já celkově během školního věnuji regionálním dějinám tak čtyři až pět krátkých úseků a dvě celé hodiny (heydrichiáda v Příbrami a okupace 1968 v Příbrami).

Vrána: Ne. Rozhodně by si zasloužily větší pozornost a začlenění do ročních tematických plánů, což bohužel mnohdy rozporuje RVP. Obzvláště od rodilého Příbramana je žádoucí, aby byl s historií města, ve kterém žije, alespoň okrajově obeznámen, neboť vývoj společnosti během dílčích historických mezníků dle mého názoru významně ovlivňuje charakter současné společnosti.

Červenka: Nevím, jak ostatní, já bych rád učil více. Případá mi to jednak správné (vztah k místu, kde žiju; vidět historické prvky a vrstvy i v současném městě, současné krajině), jednak to má/může mít vyšší přitažlivost pro žáky. Ale v mém případě je to zatím spíše teoretická úvaha.

Čáp: Pokud se tomuto tématu věnují i na 1. stupni a ve školní družině, pak je prostor v dějepisu podle mě dostatečný.